

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

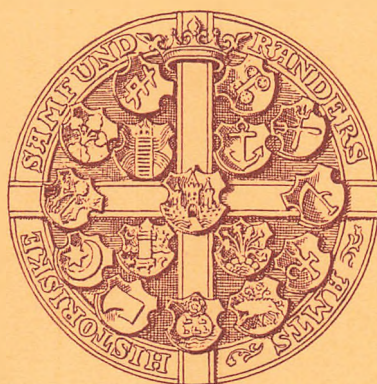
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

1962

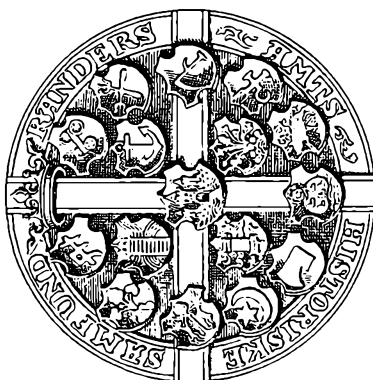

HISTORISK AARB OG FRA RANDERS AMT
LVI

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

1962

LVI årgang af »Fra Randers Amt« er udgivet af Randers Amts historiske Samfund under medvirken af Randers historiske Museum. I redaktionsudvalget: Vagn Riisager, Aage Brask og Ole Warthoe-Hansen. Trykt i 950 eksemplarer i C. J. Rye's Bogtrykkeri, Randers, på glittet tryk E nummer 105-12 med Garamond Intertype

Erindringer fra Mariager

VED POVL v. SPRECKELSEN

OPTEGNELSER

af Frue Dorthea Leth født Secher om hendes Onkels og Tantes Hjem i Mariager, deels fra mundtlig Overlevering fra hendes Moder, Frue Elise Secher født Bie, og deels fra egne Erindringer fra et Aars Ophold i 1866—67 i ovennævnte Hjem.

Hvad Moder fortalte om hendes Morbroders Hjem:

Ditlev Christian Welling født i Randers d: 1/12 1780, død i Mariager d. 24/4 1844, svensk norsk Vicekonsul, gift i København d. 23/5 1809 med Abel Birgitte Buchalf, født i København d. 8/3 1787, død i Mariager d. 31/3 1870.

Moders Morbroder, kaldet: Onkel Ditlev, var en stille Mand, som ikke talte meget, heller ikke omtaltes af mange; Tante Abel, som Bedstemoder omtaler flere Gange i sin Bog, indeholdende Erindringer fra en Reise til København i 1804 eller 1806.

Efterkommere i Slægten, som er udgaaet fra den gamle Konsulgaard, bedes læse saavel Ursins som Birkedommer Dahlerups Beskrivelser af den gamle smukke Klosterby, som ligger skjult fra Alfurvei ved en lille Bugt af Mariager Fjord; indtil for 30 Aar siden har denne lille fattige By været, maaskee vort Lands skjønneste, mest fuldkomne Idyl. Den store herlige Kirke har, trods Reformationens Vandalisme, bevaret en høj Grad af Værdighed og Skjønhed; tæt op ad Kirken ligger Birgitinerklosteret, Søsterkloster til Maribokloster, det virker ikke koldt og mægtigt, som mange andre Bygninger fra Middelalderen, man føler, at det har virket, som en Moders Skød for dem, der har lidt Skibbrud i Livets Storme, maaskee ogsaa Unge har været der og er gaaet ud for at stride i den hellige Kirkes Tjeneste.

Store Skove voxede langs Fjordens Bredder helt op til Hobro, som ligger ved dens Bund. Der fortælles hos Ursin: at et Egern kunde løbe i Trærnes Grene uden at træde paa Jorden fra Hobro til Mariager. Ved Reformationen kom Ødelæggelsen, der er nu kun nogle smaa Skovpartier tilbage, den smukkeste Deel, kaldet Munkholm, er gen-

nemstrømmet af en Kilde, som har virket helbredende, maaskee er Radium Aarsagen til den overordentlige forfriskende Smag, Vandet har. Vi vil haabe, at Ingeniører aldrig faaer Lov til at fratage det Friheden, ved at føre det gennem ækle Jernrør. Sikkert er det, at mange saarede Hjerter, Slægt efter Slægt, har fundet Lægedom paa Munkholm ved Kildens Vand; i dette smukke Anlæg spadserede Byens Familier paa Søn og Højtidsdage, man spiste medbragt Mad, kogte Vand paa Maskine til The. Under saadanne Forberedelser skete det undertiden, at de Unge, som spillede sig i Kilden, opdagede at de to Billeder bleve til eet, som ikke mere kunde skilles ad.

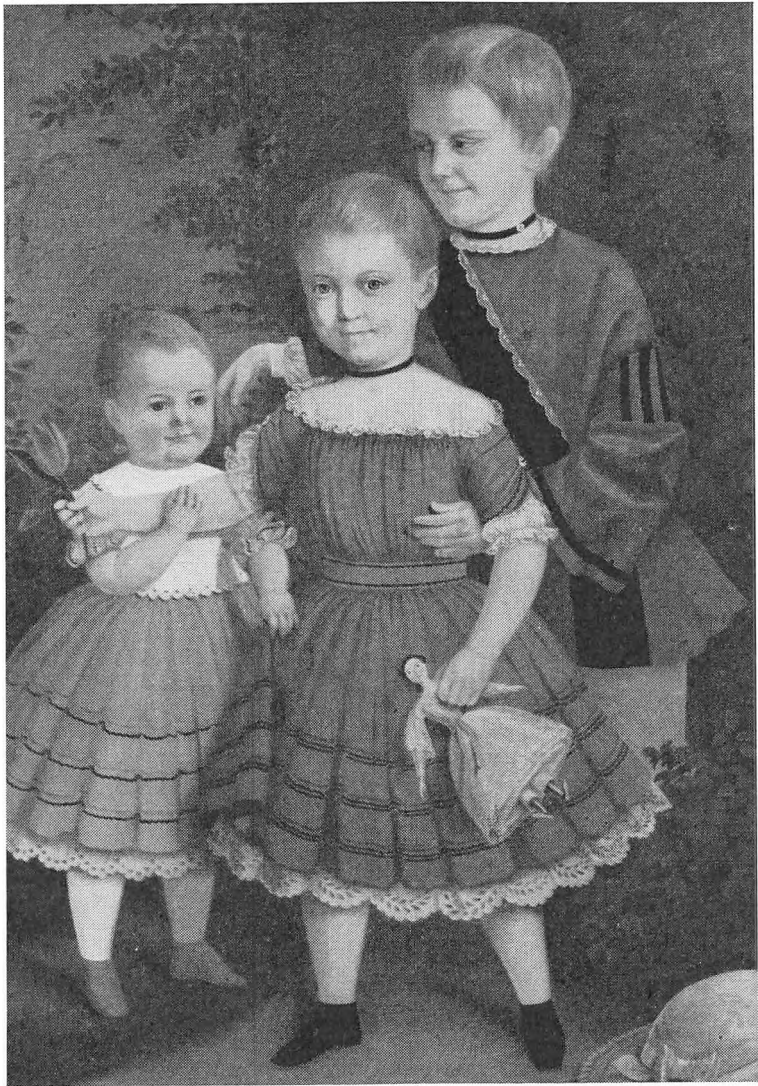
Foruden Skovenes og Kildernes Skønhed havde Mariager et herligt Sted, hvortil der var uhindret Adgang, Raget, en høj Lerbanke, brat afskaaret udmod Fjorden, den skærmede Byens Havn for Storm, og gav Udsigtsplads for Lodsens og andre i Skibsfarten interesserede. En skøn lille Blomst, den blaa Anemone, voxede der i saa store Mængder, at Jorden syntes dækket af et blaat Tæppe, naar Stedet saaes i nogen Afstand.

I den lille Bæk, som løber gennem Engen bag Konsulgaardens Have, var der saa mange Foreller, at Konsulens Sønner kunde fange dem med bare Hænder, Drengene lagde sig paa Maven, Kanten af Bækken var fæstet med Sten, nogle ragede lidt ud over Vandfladen, Drengene maatte, som enhver anden Fisker, holde sig lydløst stille, med Haanden i Vandet, indtil Fisken kom, hurtigt klemme den bag Gællerne og saa seierstolt hjem med Byttet; noget stort Fiskeri har det sikkert ikke været, men en god Taalmodighedsprøve var det.

Moder husker Tante Abel, som en meget selskabelig Dame; Hjemmet havde 4 Sønner, de to ældste besøgte ofte Udbynder Præstegaard; Rasmus Cand. theol. og Kapellan, først hos sin Farbroder¹⁾ i Gjerrild ved Grenaa, senere hos Bedstefader, Pastor Bie, han døde pludselig en Nat i sin Seng af et Hjerteslag i en ret ung Alder, født den 31/4 1810 død den 8/7 1857.

Jacob Peter Welling, født i København d. 10/5 1811, død i Mariager d. 12/4 1872, svensk norsk Vicekonsul, gift i Mariager d. 22/5 1849 med Christiane Augusta Baadsgaard født i Mariager d. 8/5 1819 død i Randers d. 17/6 1910, begravet i Mariager.

Moder fortalte, at der imellem Konsulinden (Tante Abel), som havde det store Hjem, og Postmesterinden, Frue Baadsgaard, med blaat Blod i sine Aarer, herskede en stærk Strid om Rangen. Frue Baadsgaard havde tre Døttre, den ældste, sikkert den klogeste og dygtigste, blev Peter Wellings Hustru. Rasmus og Peter Welling vare Egnens smukkeste Ryttere; paa Grund af daarlige Veie red Herrerne

Konsul Jacob Peter Wellings Børn: Ditlev August Welling, født 1850, død 1931, Louise og Petrea. (Malet af Rademacher).

altid. Tante Abel var en livlig Dame, elskede at danse og holdt i Hjemmet mange mindre Baller, hvortil Omegnens Præster og Godseiere, Trudsholms, Demstrups, Overgaards, Fuglsøs og mange andre indbødes; blev Pladsen i Hjemmet for lille, dansede man i Gæstgivergaardens store Sal. Derfor intet Under, at de stridende Damer maatte se deres Børn forenede.

Efter den for Anstanden nødvendige Modstand mødtes Peter Welling og Augusta Baadsgaard en deilig Foraarsdag som Brud og Brudgom i den store Klosterkirke; til denne bragte de deres Børn, for at modtage Daabens hellige Tegn. Til den vandrede de sammen alle Aarets Søndage i glad Ungdom og smertefyldt Alderdom, og lige udenfor dens Dør hviler deres Legemer i det store Familiegravsted, som et taust Vidne om, at der var deres Sjæles Hjem. Det var i Krigsaaret, at Onkel Peters og Tante Augustas Ægteskab stiftedes, men i Mariager levedes Livet stille, Konsulgaarden var Midtpunktet i Byen om Selskabeligheden, men ikke saa stor, som i Faderens Tid. Tante Abel fratraadte og beboede to Værelser paa første Sal i Husets Gavll med Udsigt over Torvet.

Det store Hus var delt saaledes, at Butik, Kontorer og Familiebolig var beliggende op imod Torvet, den lidt mindre Deel imellem Kontorerne og Porten, der tidligere blev benyttet til Gæsteværelser nu blev omdannet til en selvstændig Leilighed, der efter Krigen udleiedes til den unge Læge, Dr. Liebe, som havde deltaget i Krigen. Med ham stiftedes der et trofast Venskab for Livet.

Imellem Butikken og den private Leilighed var, efter de Tidens Skik, et stort Rum, kaldet Bønderstuen, der var der i Midten et stort Bord med hvidskuret Plade og rød Maling paa Underdelen, der dannede en stor Kasse eller Kiste, hvori opbevaredes Klipfisk; langs Væggen ud mod Gaden vare lange Slagbænke, hvori ogsaa opbevaredes Varer; disse Slagbænke have maaskee i tidligere Tider afgivet Sovepladser til fjerntboende Landkunder om Natten. Dramme skænkedes af store Klukflasker. Paa Markedsdage og Torvedage trakteredes alle Bønderkoner og Børn i Leilighedens Spisestue med Kaffe.

I den Tid var det ikke meget Skik, at Tilreisende benyttede Hotellet, men at Slægten, Præster, Godseiere, og Proprietairer toge ind hos Købmanden og deltog i dennes Maaltider saalænge Opholdet varede. Fra denne Bønderstue gik man lige ind i en trefags Dagligstue, efter denne ind i en tofags. Paa Hæderspladsen over Sofaen, saaes det af Børnebørnene velkendte Maleri af Rademacher, Sønnen August og de to smaa Søstre, Louise og Petrea. Ved Siden af Dagligstuen var Spisestuen, to Fag med Udsigt til Torvet. Ved Siden af Spisestuen et stort

Anretterværelse med Skabe, derfra Dør ud til Butikken og i denne en lille Kigrude, saaledes som enhver Husherre havde i August Wellings Bedstefaders Tid. Som før beskrevet bestod Gaarden af 4 Længer, der omgav Gaardspladsen, der var stor og kvadratisk, skraanende ned ad mod den Længe, der skilte den fra Haven. Fra Anretterstuen gik man to Trin ned til Børneværelset, ved Siden af dette et rummeligt Soveværelse, hvori ogsaa fandtes en lille Rude, hvorfra Husmoderen kunde overse det store Køkken og give Ordre til Pigerne. Køkkenet var stort, tre Fag Vinduer til Gaarden, aaben Skorsten med Komfur og muret Stød omkring. I ældre Tider havde dette givet Plads til de store Suppe og Stegegryder, som stilledes paa Trefod omgivet af Gløder. Dyrerygge og Bederygge med begge Køller skulde der Kunst til at stege. Moder fortalte, at Tante Abel havde en Stab af forhenværende Kokkepiger som Hjælpere naar Baller og andre Fester holdtes. Spisekamret, af Størrelse som en moderne Dagligstue i en Nutids tre Værelers Leilighed, havde mange Hylde og Skuffer, hvor der opbevaredes fine Buddingeforme af Kobber og Messing. En Holder til Skeer, hver til sit Brug, til Krem Buddinger, Syltning af Frugt og Asier, fine Fløde- og Æggepiskere af Træ, Knive til Slagtning; man skrabadet Kød til Pølse og anden Fars paa Bretter, som kun benyttedes i Slagtetiden; Alt dette opbevaredes i Spisekamret, hvis Borde og Gulve vare hvidskurede og glatte af Aarenes Slid. Koste og Fjervinger, der havde Plads bag Døren, benyttedes kun der; naar Morgenmaden var smurt og uddelt til Folkene puttendes Nøglen til Spisekamret i Husmoderens Lomme. I Køkkenet fandtes de store Kogekar, almindelige Grydeskeer, kun een sortfarvet af Saft, Ve den, som vovede at sætte en hvid Ske i en Gryde med Hylde eller Kirsebærsaft. Hakkebretter, hvoraf de største opbevaredes i Saltkælderen tilligemed Trug til at bære Kød paa. Alt Køkkenets Udstyr mindede om Købmandsgaardens store Tid. Fra Køkkenet førte tre Trin ned til Bryggeret, selvfølgelig stort med tre indmurede Kobberkedler i forskellige Størrelser, store Vaskekar og Trefod af Kløvstamme; en Pumpe inde i Bryggeret hvor forud godt Øl til Jul og Paaske blev brygget, to a tre Rum til Opbevaring af Øllet og Saltkældere med Kar af udhulede Træstammer.

Dette var altsaa indretningen af Stueetagen i de to Længer; paa første Sal af begge fandtes i Længen til Gaden: Tante Abels to Værelser, en stor Strygestue med Opgang til et Pulterkammer, der var paa anden Sal, desuden paa første Sal flere Gæsteværelser. Resten af denne Etage i begge Fløie optoges af store Loftter til Opbevaring af Korn, Malt og deslige. Den tredje Fløi, parallel med Køkkenfløien

*Louise Schiirer, f. 1794, død 1850, gift med cand. pharm.
Frederik Christian Baadsgaard (1813 Apoteker i Mariager,
senere Postmester i Mariager).*

optoges i Stueetagen af Hestestald for de tilkørende Kunders og Gæsters Heste samt af en Lo, hvor Kornet blev tærsket, samt af Kulrum og Snedkerværksted. Under Fløien ud til Gaden var der store Kælderrum, hvor alle Sorter Vine og Spirituosa lagredes dels paa Flasker dels paa store Ankere. Den fjerde Længe, der var nyere, optoges af to Vognporte, Havestuen og Stalde til Konsulens private Heste og Køer. Her fandtes desuden en Malkølle, hvori Byggen blev omdannet til Malt. Paa første Sal i de tre Længer var der store Lofter til Korn og Hø. Fra Havestuen, der havde to Fag Vinduer til Gaarden og to til Haven, gik man lige ud i Haven, der var stor og

Cand. pharm. Frederik Chr. Baadsgaard, f. 1792, død 1851. 1813 Apoteker i Mariager, senere Postmester. Gift med Louise Schirer (von Waldstein), som var født 8/9 1794, død i Maj 1850. Deres Datter Augusta blev gift med Konsul Jacob Peter Welling, Mariager.

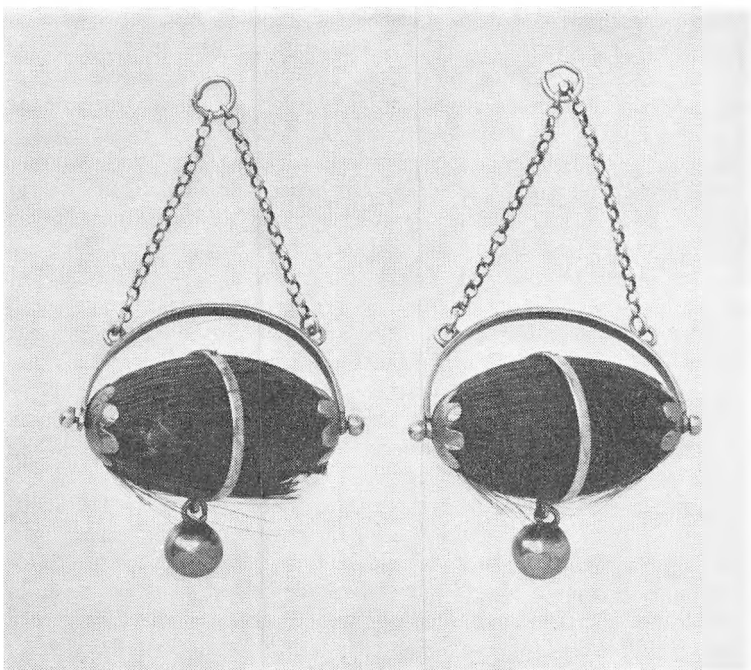
velholdt. Midt paa Græsplænen vaiede paa Fest og Høitidsdage, paa een meget høi Flagstang, tre store skandinaviske Flag, ovenover hinanden med Dannebrog øverst. I Haven var der mange Frugttræer, Blomsterpartier, store Linde Hække og Lysthuse, store Jordbær og Asparges Bede samt alle Sorter Køkkenurter. I det ene Hjørne af Haven, ud mod Gaden stod et mægtigt Egetræ, sikkert flere hundrede Aar gammelt, dette tilligemed hele Eiendommen er nu fredet. I det modsatte Hjørne af Haven var der et stort Linde-Lysthus med Udsigt over den foranliggende Eng over til Kirken og Klosteret. Imellem Haven og Engen gaar en smal Vei, kaldet Gyden, der ad-

skiller Haven fra Engen igennem hvilken, der løber en Bæk, hvori Vasketøiet skylledes. Paa første Sal, over Beboelsesleiligheden, fandtes ogsaa Rum til Opbevaring af Frugt, der laa paa Tremmehylder, Rum til Opbevaring af Reiseklæder, Fodposer, Onkels Ridetøi, Sadder med mere. Et med gamle Kister, Strygejern og Strygebretter.

I dette store Hus herskede Tante Augusta med overordentlig Dygtighed i store saavel som smaa Forhold, som Tiderne bragte dem, Onkel Peter var en nobel Mand, han forstod at føre sin Person, som det sømmer sig for første Borger i en lille By. Onkel Peter var et meget kjærligt Menneske, han havde Intet af den ydre Kulde, Moders fortreffelige Brødre eiede. Tante Augusta straaede af Renhed i sin huslige Dragt, i sit Hjem en representabel Værtinde og nydelig Dame. Hun havde en klar Forstand, en fast Vilie og en umaadelig Flid.

I 1866 da jeg, som en meget uudviklet ung Pige, paa Moders Anmodning til Ægteparret Welling om at tage mig i Huset for at lære mig huslig Skik et Aarstid, blev jeg optaget i deres Hjem. Fra Erindringen under dette Ophold er det, jeg skriver disse Blade.

I Fjorden nedlagde Dronning Margrethe en Dæmning af Kampesteen med en smal, skal vi sige Port, for at skærme Byen mod Sø-røvere. I senere fredeligere Tider blev denne Stendæmning en stor Plage for Søfarten. I 1903 var den efter daværende Borgmester og Dampskibet Yduns Fører endnu urørt trods mange Opfordringer til Regeringen om at lade den fjerne. Byen, særlig Onkel var meget ivrig i denne Sag. Onkel handlede med Trælast, bragt af norske Skippere, de førte da Korn tilbage til Norge; det var de samme Skippere, der kom igen hvert Aar, de modtoges som Venner og Gæster; den dygtige Tante Augusta havde flere norske Skipperdøttre i sin Tjeneste. De norske Piger ønskede at lære dansk Husvæsen og Skik. Der var et smukt Tillidsforhold og Venskab imellem disse og Konsulhjemmet i mange Aar efter. 1855—60 byggede Onkel Peter en Købmandsgaard i Hadsund med den dygtige Mands Forstaelse af, at Hadsunds Handel vilde gaa frem, Mariager derimod tilbage; men en Pengekrise indtraadte og Onkel led Tab. Hans gode Hjerte og Familiefølelse lod ham begaa den Feil at lade sin Broder Wilhelm blive leder, han besad ikke tilstrækkelig Dygtighed; Afslutningen blev sørgelig. Onkel havde Markjord, holdt Køer og to Heste; den fine gamle Winervogn leiedes af Byens Familier naar der skulde deltages i Fest paa Herregaardene eller i Randers. Yngre Familier af Embedsstanden, som Mariager havde et stort Antal af, forhenværende Godseiere og Præster boende, hvorfor der var megen Selska-

Ørenringe, har tilhørt Louise Schiirer, gift med cand. pharm. Frederik Christian Baadsgaard. Hun bærer dem paa et andet Fotografi.

belighed, Konsulen og Hustru fik snart en patriarkalsk Værdighed, fordi man hos begge kunde hente Raad og Hjælp, de uerfarne unge Familier søgte Tantes Raad, naar Kød skulde købes hos Landslagteren, de ældre havde meget at søge Hjælp og Raad om naar Brændsel skulde købes, alle søgte Raad hos Onkel Peter.

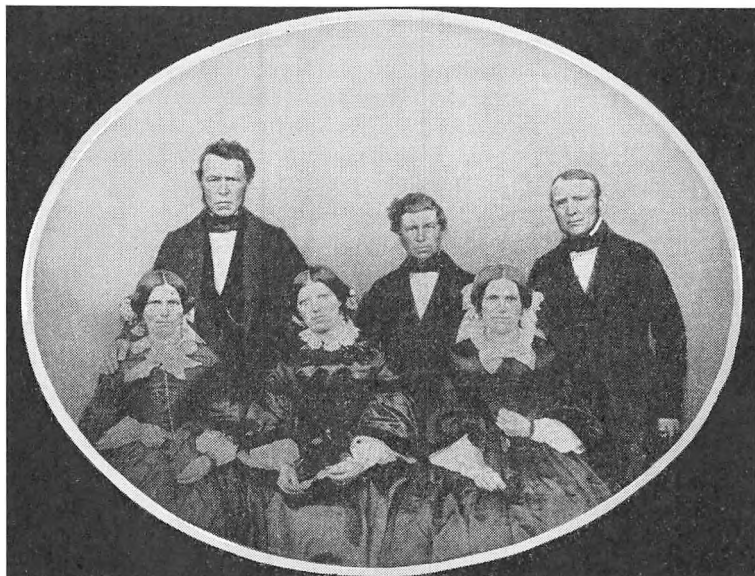
En sørgelig Sygdom, Leddegigt, begyndte at angribe Onkel i 60 Aars Alderen, kolde Bade ordineredes, et Styrtebad indrettedes i Soveværelset, den stakkels Mand fik fire Spande koldt Vand over sig hver Morgen Frotering. Intet andet end Ordre, som trolig fulgtes, til at gaa en lang Tur paa sine smertefulde Fødder og Ben. Hospitalsophold i København og Kurophold ved Sandefjord i Norge hjalp ham ikke. Det er sørgeligt at tænke paa al den Lidelse, men det var Videnskabens store Ord dengang. Hvert 10 Aar gør sine Forsøg og Staklerne lider taalmodigt under Haabets Fane.

1863—64 fik Byen en ny Præst: August Ussing, hjenkommen fra

Vestindien; Præsten havde fuldstændig Mangel paa Forstaaelse af Dagliglivets simpleste Ting, hans Hustru, den for sin usædvanlige Skønhed bekendte Dame født Flora Strarup; Præsten havde forladt Vestindien af Helbredshensyn, kom i November Maaned med denne forvante Hustru, to Børn og en Sort Nanna, begge i hvide Kjoler, den sorte Pige høit grædende, fordi hun ikke strax kunde komme i Bad. Præsteboligen havde staaet tom længe uden Istandsættelse før Indflytningen; begge styrede deres Skridt ned til Konsulgaarden og der fik Præsteparret Raad og Daad, som haardt tiltrængtes. Der udvikledes senere et inderligt Venskab imellem disse vidt forskellige Mennesker, Frue Ussing var født og opdraget til at indtage en Plads i det store Selskabsliv; i den lille By blev hun misforstaaet, men Tante Augusta havde Takt og Forstaaelse af Fruens store Egenskaber; Frue Ussing var Kunstnerinde i Musik, hendes Sang og Foredrag glemmer man aldrig, naar man havde hørt hende een Gang. I Kirken var Præsten en inspireret, til Tider beaandet Taler, som mange af denne aandfulde Slægt ere det.

Efter Krigen kom Mariagers trofaste Læge i 45 Aar: Th. Liebe tilbage, forlovet med Frøken Anna Fauschou, en fuldkommen Type paa denne store Slægts udmærkede Kvinder; hun blev en Pryd for sin Mands Hjem og Slægt; i Byen virkede hun som en lys og mild Aand, hvis Venskab man modtog med Taknemlighed. Ogsaa med dette Hjem vare Onkel og Tante inderlig forbundne. Fjorden er bred, man tager over $\frac{3}{4}$ Time om at seile over den med god Vind; Dr. Liebe havde megen Praksis paa den nordre Side af Fjorden, det var ofte drøie Ture, mange Timer i Grødis om Vinteren, i Regn og Mørke seilede Dr. Liebe, har aldrig sagt Nei, »kan Færgefolkene gaa ud, kan jeg ogsaa, og det er min Pligt at følge dem«, lød altid hans Svar, naar Venner bade ham blive hjemme. Jeg beder Onkel Peters Børnebørn at læse Valdemar Rørdams herlige Skildring af Helte fra 1864 saa vil de forstaa Dr. Liebe baade som Læge og Mand.

1866 indtraadte den store Begivenhed, Børnene skulde i Skole. August havde allerede fra 1860 gaaet i Randers lærde Skole, boende hos en Familie der og nød Følgerne af, at vor Oldemoder var født Bay, saaledes, at flere af denne udmærkede Handelsslægt aabnede deres Hjem for Drengen, som fandt en særlig Velynder i Frue Hedvig Bay (se Stamtavlen over Slægten Bay)²⁾. Farmoder Abel flyttede hen til en Borger i Byen, hvor hun fandt et godt Hjem. Læreren blev antaget, Elev fra Frøken Zahles Skole, Engeline Christensen, hun var et udmærket Menneske, knyttedes stærkt til de Familier, hvis Børn, hun underviste; disse vare: Borgmester Fauschous

Pastor Bertil Gjolbye, Aarslev pr. Randers, Postfører Lauritz Carstensen, Thisted, Konsul Jakob Peter Welling, Mariager, Pastorinde Franziska Gjolbye, Wilhelmine Carstensen, Konsulinde Augusta Welling. Alle tre Søstre fødte Baadsgaard, Døtre af Postmester Baadsgaard, Mariager.

to Døttre, Købmand Sorvads ene Datter og Konsulens to Døttre; Lærerinden havde sit Ophold og Skolestue hos Konsulens. Petrea og Frantziska Welling vare de mest velopdragne Børn, jeg i mit lange Liv har mødt. Louise, den ældste Datter, blev, som bekjendt opdraget hos Tante Augustas yngste Søster, Wilhelmine, gift med Postfører Laurits Carstensen i Thisted. Petrea lignede Onkel Peter i Udseende. De eiede begge Onkels kjærlige Hjerte, bleve begge Lærerinder, Franziska senere Sygepleierske, hun døde i en ung Alder. Et Vers vedlægges, hvori kjærlige Venner udtrykte, hvad hun var og hvad de følte for hende.

Paa samme Tid, Lærerinden ankom til Hjemmet, kom ogsaa jeg som Tantes Elev i Husholdning; Fader døde da jeg var 12 Aar gammel. Mit Hjem gaves et halvt Aar senere til min ældste Broder. Moder bad da Onkel Peter og Tante Augusta at tage mig uvidende, ret uopdragne Barn i Huset for et Aar. For Børnebørns Børnene vil jeg beskrive deres Oldemoder som Husmoder.

Tante var klog, streng mod sig selv, fordrede derfor meget af Piger og Elever, hvoraf hun i en Række af Aar havde een hvert Aar, som oftest Slægtninge. Tante havde af sin fornemme Moder modtaget de Tiders strenge Opdragelse. Dygtighed i Alt, hvad et Hus i de Tider fordrede da man tilberedte Raavarerne selv, slagtede, bagte, bryggede Øl, spandt og vævede, dyrkede meget fine Haandarbejder, vare Tegn paa en Dames Stand. I sit Barndoms Hjem, i Mørknings-timerne, maatte Tante og hendes to Søstre strikke Strømper til deres to Brødre, hvis de hviskede lidt sammen, maaske om Konsulens Søner, de smukke Ryttere, saa lød Moderens Ord: »Strikkepindene staaer medens Mundene gaar«.

Tante syede alt Husets Tøi, endog Kaaber og Hatte til de smaa Piger. Til den store Søn August syedes i den Vinter 12 Skjorter af fint Lærred med flere Læg ned ad Brystet, som jeg skulde stikke med 10 Traade paa Naalen i hvert Sting, Maskine begyndte man at tale om, dens Brug i Hjemmene kom først flere Aar senere.

Tante stod op Kl. 6, om Vinteren Kl. 6½, iført lys Morgenkjole (Sirts), Kappe af Mol med stivede Baand i Sløife under Hagen. Mælken solgtes af de nævnte Køer, Tante skummede Mælken, som var opsiet i store Lurfade, kogte Fløden, som henstilledes i smaa Kander eller Skaale; nogle Kunder bade om at faa den varme Fløde opholdt i deres egne Kander, de bragte hver Aften, denne Opstilling voldte en del Besvær, der kunde let tages fejl af Petersens og Jensens Kander; vi beundrede Tantes Velvilie og Taalmodighed, indtil denne blev saa meget misbrugt, at hun maatte ophøre med at vise denne Velvilie. Mad til Folkene smurte jeg i det store Spisekammer. Kl. 7½ drak vi alle The, efter Thebordet blev Middagen bestemt, afveiet til bagte Boller, Kød afskaaret o.s.v. Kl. 9½ Frokost. Kl. 10 skulde vi sidde ved Sytøiet og stikke de fine Sting, Kl. 11½ lave Middagsmaden, Kl. 12 Middag, spadsere, naar Veiret tillod det, i Tusmørket, The Kl. 6, Syning til Kl. 10.

Paa Dage, naar der var større Reengøring eller Vask, var Tante altid foran, satte Tøi iblød ordne hver slags for sig, alle fine Ting, Kapper, Kraver, Børnenes klare Kjoler og lignende dyppedes i Sæbevand og puttedes i dertil bestemte Poser, hvori disse fine Ting kogtes og ikke toges ud før til Skylning, hvorefter de ophængtes med Tantes forsigtige Fingre. En herlig Vaskekone kom, en af de Kvinder, som ikke findes mere, knyttet med Venskab til de Hjem, hvor de vare Hjælperne. Ellen hed hun, havde hvide Haar og kloge Øine, jeg tænker paa hende med Ærbødighed; i sin Tale anvendte hun Ordsprog paa en treffende Maade. I den omtalte Bæk sattes Stigbord

og Tøiet skylledes i det rindende Vand, ophængtes paa Snore, trukne imellem Træerne eller bredtes ud paa Engen. Fruerne førte en stærk Kontrol med hinandens Tøi og Ophængning. Aldrig i mit senere Liv har jeg seet Tøi og Ophængning med en saadan, skal vi sige, Smag og Akkuratesse, som den Tante A. fordrede paa Engen; det var en Fryd at være med til dette Arbeide, og der skændte Tante ikke, maa-ske har jeg haft nogen medfødt System Sans og Evne til at føle Glæde ved dette Arbeide.

Strygedagen

Tøiet blev sammenlagt med stor Omhu, Duge og Servietter fordrede særlige Greb for ikke at blive ulige i Hjørnerne. Rullen, kan i Børn ikke tænke Eder, søg den hos Troels Lund, en stor firkantet Kasse, hvori mange store Kampesten, iøvrigt som en elektrisk Rulle med Marmorplade, denne bevæges af et Hjul, men vi, helst to Personer, vare Drivkraften, vi trak den tunge Kasse hen over Rullestokkene, og naar der skulde vippes, for at skifte Stok, kunde det hende, at en Sten flyttede sig, da var det svært atter at faa den tunge Sten paa Plads. Tante lagde selv Duge og Servietter paa Stokken, man spurgte ikke om hvormange Gange Rullen skulde gaa over Dugene, de skulde være stive og blanke som Elfenbeen for at være færdige. Jeg trak Rullens ene Ende og fandt at det var morsomt, Kræfter og Styrke i Ryggen havde jeg. Dr. Liebe, Onkels og Tantes gode Ven, havde været Læge hos mine Bedsteforældre, sagde, at det var den sundeste Gymnastik, et ungt Legeme kunde faa. Stuepigen stod op Kl. 4, tændte Ild i Strygeovnen, tog Strygebretterne frem og de med Stearin fyldte Klude til at blanke Jernene med, naar disse vare varme kom Tante; paa Strygedagen kogte Kokkepigen Fløden, og smurte Maden. Vi skulde være færdige til Middagen Kl. 12, Tante strøg Onkels og Augusts Kraver og Flipper, derefter de klare Kapper og Alt med fine Blonder paa. Skjorter og andet Linned strøg jeg; det vanskeligste var Sammenlægningen, den skulde passe til de bestemte Rum i Skuffer og Skabe. Tante Augusta var en streng, men god Lærremester, ved sit Exempel, altid at udføre sin Deel af Arbeidet fuldkommen, aldrig at spare paa sine egne Kræfter, aldrig tagende Æren af andres Arbeide. Tante var, som Tidsaanden bød, en ret streng Husmoder og skændte meget. Pædagogik var en ny, næsten ukendt Videnskab der forklaredes Intet for Eleven, der sagdes: »See paa mig, saaledes, næste Gang maa Du gøre Arbeidet alene, brug Dine Tanker og Din Hukommelse«.

Disse Linier ere skrevne i det Haab, at fjerne Tiders Børn ville

forstaa, at det er godt at være Grene paa et Stamtræ, der har sine Rødder dybt i mangfoldige Slægters gode Egenskaber og store Dygtighed. For mig er det en Minderune fra det Exempel, jeg saa og den fuldkomne Overbevisning, jeg modtog, om at Onkel Peters og Tante Augustas Ægteskab var baaret af den store og ægte Kjærlighed, som holder ud i Alderdommen, i Svaghed og nedadgaaende Kaar, med Tak til Gud for det han gav og tog.

Naar det mange Aar senere lykkedes mig at løfte store Byrder, gik Tanken altid tilbage til Tante Augusta.

Et dyrebart Minde skal endnu tilføies:

Rosenkulturen var ikke saa fremskreden dengang som nu, remonterende Roser vare sjeldne; paa en forhenværende Distriktslæge Siemens Gravsted stod, de sidste Dage i Oktober nogle smukke Roser; jeg fulgte med Tante paa Kirkegaarden, ved Synet af Roserne ønskede Tante at kunne sende nogle til Lægens Døttre i Randers. Samme Aften Kl. 9—10 kom der uventet Bud fra en Tilreisende, som ønskede at leie Onkels Vogn til Randers Kl. 4 næste Morgen, Onkel gik ud for at give Kusken Ordre, jeg tilbød at hente de omtalte Roser; jeg har aldrig kunnet forstaa den Frygt, hvormed Kirkegaarde betragtes af mange. En Lygte i den ene Haand, en Kniv og Sax i den anden og saa afsted; det forekom mig meget høitidsfuldt at betræde den indviede Jord, Veiret var uden Blæst, mørkt med blinkende Stjerner; faa Skridt indenfor Laagen hørtes uregelmæssige Fodtrin og Lyden af en Stok, som stødtes haardt i Jorden; det var den kjærlige Onkel Peter, som ikke vilde, at hans kære Kusines Barn skulde gaa alene, strax var det næsten en Skuffelse for mig, jeg havde glædet mig paa Veien til at føle Stedets Højtid; men da Forstaaelsen om hans store Godhed og kjærlige Hjerter gik op for mig, saa maatte jeg faderløse Barn, græde af Taknemlighed, som føles dybt nu i mit 75 Aar. Tante modtog Roserne og Lægedøttrene i Randers udtalte megen Glæde over Gaven.

Paul Welling, Ingeniør Gustav Monberg og Carl Wilhelm Fryd beder jeg inderlig om at levendegøre for deres Børn deres Oldemorældres Hjem, saavidt det efter min ringe Fremstilling har været muligt at fremstille. Det er et Minde af høi Værd om et Hjem, som gav Læ imod Livets Storme for dem, der voxede op og levede deri.

København, November 1924.

Dorthea Leth
født Secher.

Abel Birgitte Buchbalf, f. 8/3 1787 i København, død 31/3 1870 i Mariager. Gift med Konsul Ditlev Chr. Welling, g. 23/5 1809. Antagelig klippet af Maleren Rademacher.

Mariager

Vennen og Kunstmaleren N. Rademacher var i de faa Aar, han deltog i Selskabslivet i Mariager, det lysende Midtpunkt, foruden at male, klippede han Silhuetter, usigelig morsomme. Tante Augusta eiede mange fra hans Haand; det fra den Tid morsomste forestillede et stort Træ paa en Høi i Anlægget Munkholm, hvor Ungdommen spadserede Morgentur, medens smaa Amoriner blæste i Trompeter imellem Træets Grene; Personerne vare: smaa men kjendelige, den unge Apoteker Sigurd Winther og hans endnu ikke fæstede Brud, Tomma Lindahl, Godseier Johan Brask og Caroline Secher, hvis Ønsker ikke opfyldtes (hun døde ung), Mine Brask, hendes Udvalgte husker jeg ikke.

Bispevisitats i Mariager

Besøg af Biskoppen var i de Tider en stor Begivenhed i en lille By. Unge Mennesker fra 14 til 16 Aars Alderen skulde i Kirken aflægge Prøve paa deres Kundskaber i den kristne Tro; I Skolerne skulde Børnene først høres i Bibelhistorie, derefter i andre Kundskaber.

Præstegaardens Frue havde stor Examen i Kogekunst og til Hjælp for den hentedes Købstadens første Kogekone; Bispegildet var det fornemste, som holdtes i Byen. Lax fra Randers, Raadyr og Harer, mange Arter Fuglevildt, de bedste Gravenstener og store Kager gav Møde paa Bordet. Amtets Præster med Fruer, ærbødige Degne uden Madammer, Kirkeiere og andre Godseiere med meget naadige Fruer iførte store Krinoliner og Kjoler med lange Slæb, Kapper med lange og brede flagrende Baand i stærke Farver. Jo! der var en Pragt og Værdighed.

Rademacher afsluttede denne herlige Bispedag med at klippe en Silhuet, der fremstillede en bred Seng med Baldakin over. I et Bjerg af Dyner sidder Biskoppen med Nathue paa; ved Sengens Fodende staaer Præstefruen i førnævnte Paaklædning og en Armstage med tændte lys i hver Haand spørgende: »om Biskoppen nu ligger rigtig godt«.

Af Gjerrild-Hemmed Skole- og Degnehistorie

VED LÆRER A. M. EGESKOV, GJERRILD

Omgivet af Kattegats Vande paa den ene Side og delvis af Godset »Benzon«s Skove paa den anden Side ligger Gjerrild-Hemmed Sogne paa Djurslands nordøstlige Hjørne. Om Skolevæsenet gennem Tiderne paa denne Plet, hvis geografiske Beliggenhed maa siges at være noget afsondret og indeklemt, skal her gengives nogle Træk, dels efter mundtlig Overlevering, dels efter det Stof, gamle, gulnede Blade velvilligst aabenbarer for den, der søger.

DEGNEBOLIG OG SKOLEHUS

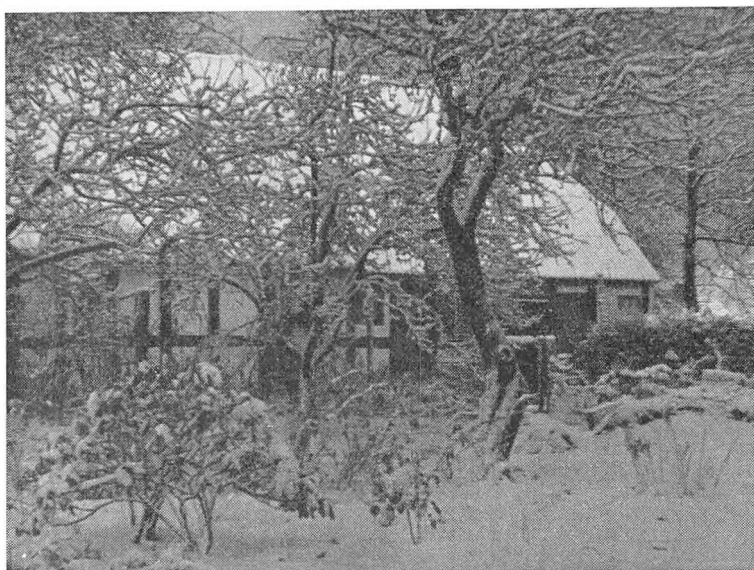
En nogenlunde fast Ordning af Skolevæsenet i Gjerrild Sogn kan paapeges omtrent samtidig med, at Frederik den Fjerde opførte Rytterskolerne. I 1724 lod Greve Christen Scheel til Grevskabet »Scheel« opføre Skoler paa sit Gods, bl. a. i Gjerrild, hvor han byggede en Skole i den østlige Udkant af Byen, nær ved Kirken. Denne Skolebygning eksisterede indtil for nogle Aar siden, da den blev solgt til Nedbrydning, efter at den i en Aarrække havde gjort Tjeneste som Arbejderbolig, siden den i 1855 var nedlagt som Skole¹).

Hvor der er blevet holdt Skole før denne Bygning's Opførelse, er usikkert. Derimod mener man at kunne paavise²), at Sognedegnen i gamle Dage havde Bolig i »Degneboelet«, hvoraf en Rest endnu findes og tjener som Udhus ved den nuværende Skolebygning. Dette gamle Hus, der bestaar af Bindingsværk, er gennem Tiderne blevet saa vel vedligeholdt, at det altsaa endnu er i brugbar Stand. Som et Eksempel paa, hvor udførligt man fra gammel Tid gik til Værks, naar man optegnede de Forbedringer, et saadant Hus underkastedes, anføres efterstaaende Udskrift af Scheels Birks Justitsprotokol angaaende Syn over Gjerrild Degnebolig 1741:

»Fredagen den 21 Aprilj Anno 1741.

Dommer Mickael Christopher Arnet, Skrifuer Herman Ponick, 8te mænd, Peder Pedersen, Peder Bilde, Jens Krogh, Michell Bilde, Olluf Albech, Niels Ollufsen, Hans Hansen og Peder Baldhersen alle af Veggersløf.

Paa Høy velbaarne Hr. Grefve Jørgen Scheel, Grefve til Gref-

Det gamle Degneboel i Gjerrild.

skabet Scheel, Stamherre til Stamhuset Estrup, Herre til Ulstrup, Himmelstrup og Wischum etc. hands veigne fremkom for Retten Fuldmg S. Christian Hjøring ved Scheel og Producerede En udtagen Rettens Stefning af Dato 6 Aprillj sidst, Contra afgangene Jacob Fredberg forrig Degn i Gierild hands Arfvinger, Hvilchen Stefning hand med sin forkyndelses paaskrift begierede for Retten maatte læses paaskrifves og acten tilførrer vide folio.

De Indstefnte blef af Retten 3 Gang paraabt, om de eller nogen paa deres veigne var tilstede som hafde noget mod det producerede Stefnemaal at Desputere eller benægte, Mens ingen møtte, som i andledning af Stefnemaalez Indhold begierede Hjøring det Retten vill udmælde hanem 4 uvillig Siunsmænd at møde I Gierild Bollig Tirsdagen d 25 Aprillj førstkommende ved 10 Slet for middag, for at Siune og besigtig bem Degne Bolligs Bygnings brøstfældighed, samt at forklare for hvad Penges Summa de ved deres Siun eragter bem Degne Bollig kand i forsvarlig Stand settes for, og samme deres Siun efter foreviisning Saa lov forsvarlig at forrette, som de trøster sig till ved Eed herinden Retten neste Tingdag der Efter at afhiemble hvorudi Hjøring var Rettens Assistance begierendes, Retten Kunde

icke Nægte Edle S. Hjørings Begiering, Mens til det forlangende Siun at forrette blev udmeldt Jens Pedersen Ovesen, Søren Pedersen, Peder Rasmussen Hiulmand og Olle Albech alle af Gierild, som andbefahles herved at møde i Degne Bolliget udi Gierild førstkomende 25 Aprillj der at Siune og besigtige hvad brøstfældighed der maatte findes paa og udi *bem* Degne bolligets tilhørende huusse, Saaledis som de agter at være andsvarlige, og Samme Deres Siunis forretning her for Retten at afhiemble nest Tingdag . . .

Anno 1741 den 25 Aprillj vahre vij underskrefne Sørren Pedersen, Jens Pedersen, Peder Hiulmand og Olle Albech alle af Gierild efter Rettens udmeldelse den 21de dito nest tilforn forsamlet udi Degne Boliget i *bemte* Gierild for dends paastaaende Huuses og bygnings brøstfeldighed at Siune og Taxere, Hvor da i oferværelse af Degnen, Hæderlig og Vellærde Eric Grænaae og Mademoiselle Karren Jacobsdatter Fredberg blev forrettet som følger, først begaf vi os til Isteraden eller Stuehuset bestaaende af 11 fag paa Norder side af samme huus er 4re Stolper gandske brøstfeldig og utienlig saa at der till vill forskaffes 4re Nye Stolper till huusets Reparation som Høynødvendig behøfver hielp og vill støchet af *bemte* Stolper Koste 24 Sk. er 1 Rd. paa samme side af Huuset udfordres til dessens forbedring 30 allen Brede eller fodstøche a allen 12 Sk. er 3 Rd. 4 Mk. 8 Sk., 7 allen Rimmer a 6 Sk. er 2 Mk. 10 Sk., Paa øster ende af Huuset behøfves 6 allen Brede a 12 Sk. er 4 Mk. 8 Sk., Paa den

*Gjerrild Skole, opført 1724 af Greve Christen Scheel
(tidligere gengivet i Gjerrild Sogns Historie, 1922)*

Sønder side fattes 30 allen Rim a 6 Sk. er 1 Rd. 5 Mk. 4 Sk., 3de Stolper a 24 Sk. er 4 Mk. 8 Sk. 24 allen Brede a 12 Sk. er 3 Rd., 5 støcher bielcher a 2 Mk. er 1 Rd. 4 Mk., Paa væster Ende af Samme huus mangler 10 allen Brede a 12 Sk. er 1 Rd. 1 Mk. 8 Sk., 3 gaule stolper a 1 Mk. er 3 Mk., 10 Kobbel Sparrer a 2 Mk. er 3 Rd. 2 Mk., 10 tyldter legter til *ben* Huusets Forbedring a tyldten 3 Mk. er 5 Rd., 49 trauf tag a 1 Mk. er 8 Rd. 1 Mk., 2 Tyldter Dieller til Loftets reparation og vindschierne paa Huuset a 9 Mk. er 3 Rd. Till tæchemanden for Huuset at tæche som vi eragter Kand skee i fem Dage a dagen paa hands Egen Kost 24 Sk. er 1 Rd. 1 Mk. 8 Sk., en opsticher a dag 12 Sk. er 3 Mk. 12 Sk., til Simmer at Sye tæchet med vil behøfvig 8 $\frac{1}{2}$ trauf tag a 1 Mk er 1 Rd. 2 Mk. 8 Sk., till en Handtlanger at tiene Tæchemanden og Simmerer at Snoe 3 Mk. 12 Sk., Tømmermanden for huuset paa Tømmerverchet at reparere med Egen Kost og hielp sampt for vægene at vandre og kline med videre vil i Ringeste have 10 Rd. Skorstenen Sampt oven og Kølle Som at Nye vill opsettes, i henseende til dets Slette tilstand vil til visse koste 16 Rd. Dernest eftersaa vi det Huus som staar paa østre side I Degneboligen bestaaende af 11 fag, till hvis Nødvendig reparation behøfvig efterfølgende: 5 stolper paa østre side af Huuset a 24 Sk. er 1 Rd. 1 Mk. 8 Sk., 10 allen Rimmer a 6 Sk. er 3 Mk. 12 Sk., 16 allen Brede a 12 Sk. er 2 Rd., paa væstre side af Samme huus behøfvig 16 allen Brede a 12 Sk. er 2 Rd., 2 stolper a 24 Sk. er 3 Mk., 1 Løsholt 1 Mk., 10 allen Rimme a 6 Sk. er 3 Mk. 12 Sk., paa Norder Ende behøfvig 9 allen Brede a 12 Sk. er 1 Rd. 12 Sk., 2 Stolper a 1 Mk. er 2 Mk., 4 Par Sparrer a 2 Mk. er 1 Rd. 2 Mk., 5 $\frac{1}{2}$ tylt Legter a 3 Mk. er 2 Rd. 4 Mk. 8 Sk., 5 Haand bielcher a 7 Sk. er 2 Mk. 3 Sk., 66 trauf tag a 1 Mk. er 11 Rd., Tæchemanden for Taget at Tæche som vi Siuntes Kunde lade sig gjøre I 6 dage a dagen paa Egen Kost 24 Sk. er 1 Rd. 3 Mk., opsticheren a dagen 12 Sk. er 4 Mk. 8 Sk., Handtlangeren ligesaa a 12 Sk. er 4 Mk. 8 Sk. Tømmermanden og Plidzfolchene for samme huus paa Tømmerverchet at reparere med videre, Saa som Samme først at nedtage, veggene at staufre og vandre vill i aller ringeste have 3 Rd., det 3die huus som staar paa væstre side Degneboliget, Kunde vi ei med Billighed Taxere for nogen brøstfeldighed i henseende idtzige degn Monsieur Grænaae det for Kort tid siden med Bekostning har ladet det af Nye opbygge og er I Skichelig og god stand. Summa 94 Rd. 2 Mk. 13 Sk. At vi vores Siun Saaledis som foreskrevet staar hafver forrettet det lovligst og Rætteste vi vidste at See og Skionne kunde uden at fornærme arfvingerne, det bekræfter vi med vore Hænders

underskrift og for Rættens Eedelig vil afhiemble til samme Ende.

Datum Gjerrild ut Supra.

Jens Pedersen, Søren Eskilssen, Peder Rasmussen, Olluf Albech«.

I over 100 Aar tjente den af Grev Scheel opførte Bygning som Skole i Gjerrild, den, der i vor Tid benævnedes som den »Gamle Skole«. I 1830erne fremkom der fra flere Beboere Kravet om, at Børnene fra Brøndstrup og Emmedsbo paa Grund af den lange Skolevej maatte faa anvist Skole andetsteds, og saa vidt man kan skønne, oprettedes der efter nogen Forhandling den saakaldte Hjælpekole i Brøndstrup. Af Skolekommissionsprotokollen for Gjerrild Sogn ses, at et Hus paa Brøndstrup Mark blev restaureret og omdannet til Skole. Omkostningerne hermed samt Hjælpepædagogens Løn meddeles senere under »Ligning«. Hvor længe denne Hjælpekole eksisterede, vides ikke med Sikkerhed.

Efterhaanden som Tiden skred, kunde den gamle Skole ikke længere svare til Tidens Fordringer, og i 1853 blev Spørgsmaalet angaaende Opførelse af en ny Skole behandlet af Gjerrild Sogneforstanderskab. Disse Drøftelser gengives her efter Sogneforstanderskabets Forhandlingsprotokol:

Ved et Møde den 1. Decbr. 1853 vedtog Sogneforstanderskabet, at en ny Skolelærerbolig og Skole skulde opføres i Gjerrild, og som skulde ligge langs Gaden ud for den nuværende Degnebolig. Bygningen skulde opføres af Grundmur efter nærmere Overslag og Tegning til næste Aars Sommer. Til Bestridelse af Udgivterne ved denne Bygning vedtoges det, at der skulde optages et Laan af 1000 Rd., og om dette Laans Erholdelse lovede Sognepræsten at ansøge vedkommende Autoritet, ligesom han og overdroges at foranledige affattet Tegning til og Overslag paa Bekostningerne ved Skoleboligens Opførelse. Endvidere vedtoges, at Beboerne skulde levere den nødvendige Langhalm til Bygningen samt selv besørge Transporten af Materialierne, hvorimod det fornødne Haandlangerarbejde skulde bortliciteres til ligemed Skolens Opførelse.

Møde 20. Marts 1854: Skoledirectionen af 9. Januar meddelte Communication af Ministeriets Skrivelse af 1ste f.M., hvormed remitteres Overslag og Tegning af en ny Skolebygning i Gjerrild med Tilkjendegivende, at samme approberes paa nogle smaa Ændringer nær, samt at et Laan af Kommunen maa optages paa 1000 Rd. til Bestridelse af Udgivterne ved Skolebygningens Opførelse, og at dette Laan maa tilbagebetales i 15 Aar med 1/15 Deel aarlig foruden Renter.

I en Skrivelse fra Randers Amtshus af 28. f.M. underrettedes Forstanderskabet om, at Amdtsraadet ikke dristede sig til for Tiden at give noget bestemt Løfte om det ansøgte Laan af 1000 Rd. til Gjerrild Skolebygning.

Med Hensyn til, at Kommunen ifølge ovenmeldte Amtsskrivelse ikke saa nogen Vished for, naar det kan erholde det til Skolebygningens Opførelse ansøgte Laan, som og, at det vilde medføre flere Vanskeligheder med strax at paabegynde Opbyggelsen af en ny Skole, saa vedtog Forstanderskabet, at Opførelsen skulde udsættes til næste Aar, og da imidlertid eller i Slutningen af dette Aar at lade foretage Licitation over Materialiernes Anskaffelse og Arbejdets Udførelse.

Møde 22. Januar 1855: Til Underskrift fremlagde Formanden Conditioner til Licitationen over Gjerrild Skoles Opførelse. Det vedtoges at søge om et forøget Laan til Skolelærerboligens Opførelse i Gjerrild paa 400 Rd.

Møde 12. Marts 1855: Den til i Dag berammede Licitation over den nye Skolebygningens Opførelse dette Forsommer blev afholdt. Det derved gjorde mindstbegjærede Bud af Muurmester Cramer af Grenaa med 1880 Rd. blev enstemmig af Forstanderskabet antaget.

Møde 2. Juli 1855: Til Protocollen blev fremlagt Randers Amtshus' Skrivelse af 29. Mai d.A., hvorved det er indrømmet Gjerrild Pastorats Commune til Opførelse af en Skole i Gjerrild et Laan af Amtets Fattiggasse paa 1000 Rd. imod behørig Obligations Udstedelse af Sogneforstanderskabet paa Communens Vegne. Denne Skrivelse tilligemed en Copie af den af Forstanderskabet under 11te f.M. paa det omhandlede udstædte Obligation blev fremlagt til Protocollen.

Med Hensyn til det begjærte Laan af 400 Rd. til Skolens Opførelse, da havde Amtet erklæret, at ei kunde erholdes af Amtsfattiggassens Midler førend til 11te Decbr. d.A., men da Forstanderskabet formodede, at den gamle Skolebygning med Haveplads skulde blive bevilget solgt til en saa høj Pris, at det anførte yderligere Laan muligt derved kunde undgaaes, saa blev det bestemt, at hvis man fik Brug for flere Penge end paalignet er, at optage et privat Laan, som da vil være at forrente af Communen, til Tilbagebetaling finder Sted. Formanden bemærkede, at Gaardmand Peder Kaag i Gjerrild havde lovet at ville forstrække Skolekassen med 400 Rd. fra 11te f.M. til 11te Dec. d.A. mod lovlig Rentes Erlæggelse.

Møde 6. August 1855: Den ny Skolebygning i Gjerrild var under 21. f.M. af Entreprenøren bleven afleveret og af Sogneforstanderskabet antaget som forsvarlig opført overensstemmende med Overslag og Licitations conditionerne. Til Dækning af Licitationssummen hav-

de Forstanderskabet seet sig nødsaget til at gjøre et yderligere Laan af Peder Kaag i Gjerrild paa 600 Rd. at betale tilbage 11te Dec. med Renter fra 11te Juni d.A., og hvorfor Forstanderskabet paa Commuens Vegne havde udstedt Obligation. Den hele Licitationssum, 1880 Rd., var saaledes afgjort efter forevist Kvittering fra Entreprenøren, Muurmester Cramer, af Grenaa.

Møde 11. Februar 1862: Sognepræsten Hr. Provst Koch fremkom med Forslag om, hvorvidt der til næste Sommer skulde bygges en ny Skole i Gjerrild Sogn paa Grund af at Børneantallet nu fortiden i bemeldte Sogn var voxet til 106 Stk., hvilket formedelst at Lovgivningen paabyder samme som og den Gavn, saadant vilde være for Undervisningen, blev bestemt, at en Tilbygning paa 5 Fag til Gjerrild Skole skulde opføres, som efter et modtaget Overslag vilde koste cirka 500 Rd. foruden Materialiernes Tilvebringelse paa Pladsen samt Langhalm, som vedtoges at skulle præsteres af Pastoratets Beboere efter Ligning. Da Pastoratets Beboere ei formedelst den høie Udgivt de allerede har til Pastoratets Skolevæsen kunde udrede denne Udgivt uden at optage Laan, blev det bestemt, at der af Amtsfattigkassen skulde ansøges om et Laan paa 500 Rd. til 4 proc. aarlig samt Summens Afbetaling i 15 Aar, hvilket Hverv blev overdraget Hr. Provst Koch at udføre.

Møde 22. Mai 1862: Dette Møde var anlediget ved, at der skulde træffes Accord med Muurmestere, Tømrer og Snedkere om Opførelse af 5 Fag Huus i den vestre Ende af Gjerrild Skolebygning. Accord blev afsluttet med efternævnte Haandværkere, som følger: Muurmester Marthinus, Grenaa, overtog Muurarbejdet for en Pris af 61 Rd., Snedker Thustrup Snedkerarbejdet for 69 Rd. og Tømrer P Andersen Tømmerarbejdet for 38 Rd. Alt færdig til Aflevering senest 8. Juli d.A.

Møde 18. Juli 1862: Formanden anmeldte at have som Sognetaxationsmand i Forening med Tømmermand P. Andersen foretaget en Taxationsforretning over de 5 Fag nye Huus ved Gjerrild Skole, saaledes at Bygningen forsikkredes i Landbygningernes almindelige Brandforsikring for 650 Rd. Til Slutning afsluttedes Accord med Tømmermændene P. Andersen og Thor Rasmussen om Leverance af 5 Skoleborde paa 4½ Alen lange og et Catheter, Skolebordene til en Pris af 5 Rd. pr. Stk., 7 Rd. for Cathetret, og 4 Rd. for en Tavle og en Bogreol. —

— — —
Som nævnt maa man formode, at den saakaldte Hjælpekole en Tid fungerede i et Hus i Brøndstrup. Den Tid kom, da Beboerne i

Brøndstrup og Emmedsbo fremsatte Planer om at faa oprettet en egentlig Skole i Brøndstrup. I 1903 behandlede Sogneraad og Skolekommission et Andragende herom, men fandt ikke Planerne tilfredsstillende. Sogneraadet tog Sagen under Overvejelse og fandt som den bedste Løsning paa Spørgsmaalet, at Gjerrild Skole omændredes til en Enelærerskole, og at der yderligere opførtes en ny Enelærerskole paa et belejligt Sted i Kommunen. Efter nogen Drøftelse af Forholdene blev en Byggeplads udpeget, og den 6. Juni 1904 blev denne beset af Sogneraadet. Forhandlingsprotokollen meddeler herom:

»Raadet tog den til Byggegrund med Have for den nye Skole i Stokkebro udsete Jordlod i Øjesyn. Lodden udgjør en Del af Hovedgaarden Benzons Mark; den er $\frac{1}{2}$ Td. Land stor. Besidderen af Stamhuset Benzon, Hr. S. E. de Mylius, var tilstede, og Raadet blev enig med denne om, at Lodden indtil videre lejes af Sogneraadet, saaledes at Lejemaalet kan opsiges fra begge Sider med $\frac{1}{2}$ Aars Varsel til en 1. April eller 1. Oktober. Naar Opsigelse finder Sted, er Raadet berettiget til at forlange Lodden udstykket fra den omgivende Mark enten i dens nuværende Skikkelse eller med en Udvidelse efter Raadets Ønske, saaledes at den bliver indtil 1 Td. Land, og tilskjødet Raadet for en Kjøbesum, der i Mangel af mindelig Overenskomst fastsættes paa samme Maade som Lejen. — Med Hensyn til Lejen enedes Raadet med Stamhusbesidderen om, at denne erlægges med det Beløb, som vil være at tilsvare Forpagteren af Hovedgaarden for Afsavn af Jorden, Ulemper m. v. — Forpagteren, Hr. Henriksen, var tilstede, men da der ikke kunde opnaas Overenskomst med ham om Lejens Størrelse, bestemtes det at lade den ham tilkommende Erstatning fastsætte af Jordboniteringsmændene«. —

Der indkom tre Tilbud paa Arbejdet med Opførelsen af *Stokkebro* Skole, nemlig fra Murer J. Falk Børgesen, Grenaa, 11.300 Kr., Murer Jens Jensen m. fl., Veggerslev, 10.800 Kr., og Tømrer- og Snedkermester A. Bilde, 10.497 Kr. Sidstanførte Tilbud antoges. Byggeriet kom derefter i Gang, og til November 1904 stod den nye Skole færdig. Til Dækning af Udgifterne ved Skolens Opførelse optog Kommunen i Sparekassen for Randers By og Omegn et Laan paa 12.000 Kr. at forrente med $4\frac{1}{2}$ pCt. p.A. Til paa Sogneraadets Vegne at møde paa Sparekassens Kontor i Randers for at underskrive den Obligation, der blev at udstede for Laanet, samt at modtage Laanesummen, bemyndigedes Sogneraadetsmedlemmerne: Gaardfæsterne Jens Bager af Gjerrild og Peder E. Christensen af Brøndstrup.

Der gik ikke ret mange Aar, før det paa Grund af Børneantallets Stigning viste sig nødvendigt atter at foretage en Ændring af Skole-

forholdene i Gjerrild Sogn. Forhandlingerne desangaaende resulterede i, at der vedtoges ansat en Forskolelærerinde, fælles for Gjerrild og Stokkebro Skoler, samt at Stokkebro Skole skulde udvides med eet Klasseværelse og Lærerindebolig. I Gjerrild skulde Forskolelæreren undervise i det Lokale, som stod tomt, siden Andenlærerembetet ophævedes.

Der indkom kun eet Tilbud paa Byggearbejdet, nemlig fra Tømrermester P. Clausen, Gjerrild, paa 7.560 Kr. Dette Tilbud antoges, og nævnte Udvidelse foretoges i 1913. Siden da har der været Forskolelærerinde i Gjerrild-Stokkebro.

Den første Skolebygning i *Hemmed* skal paa et vist Tidspunkt bygningsmæssigt set have været af en saadan Beskaffenhed, at Læreren fremførte Klage herover. Samtidig fremkom Spørgsmaalet om Skolens Flytning. Under 15. November 1854 havde Fjellerup Pastorat gennem Amtsskoledirectionen tilstillet Gjerrild Pastorats Sogneforstanderskab et Andragende om, at Hemmed Skole flyttedes til Bønnerup By, Hemmed Sogn (hvor der dengang ingen Skole var), og at Distrikterne Tvedhuse og Kukkerhuse i Glesborg Sogn skolemæssigt maatte henlægges under den derefter nyopførte Skole i Bønnerup. Behandlingen af dette Andragende trak længe ud. Til Forstanderskabets Forhandlingsprotokol var ved et Møde den 27. Juli 1857 fremlagt »Amtsskoledirectionens Skrivelse af 23. dennes, hvorved Directionen afæsker Sogneforstanderskabets Erklæring om og hvorvidt Forstanderskabet nu, med Hensyn til at Skoleraadet har indrømmet en aarlig Understøttelse af 100 Rd. i 5 Aar, samtykker i Hemmed Skoles Flytning til Bønnerup«.

Den Skrivelse, Forstanderskabet i Gjerrild tilstillede Skoledirectionen, gengives her ordret efter forannævnte Forhandlingsprotokol: Til Den høie Skoledirection for Rougsø md. fl. Herreder i Randers Amt.

Den med Amtsskoledirectionens Skrivelse af 20de September d.A. fulgte Erklæring fra Fjellerup Pastorats Sogneforstanderskab angaaende Hemmed Skoles paatænkte Flytning til Bønnerup har vi den Ære allerærbødigst at tilbagesende ledsaget med vor Erklæring over samme, og idet vi henholder os dertil og vores tidligere afgivne Erklæringer, kan vi for vort Vedkommende ikke billige Hemmed Skoles Flytning.

Med Hensyn til den høie Skoledirections Bemærkning i ærede Skrivelse af 20de August d.A., om at Forstanderskabet skulde, i Tilfælde Hemmed Skole forbliver hvor den er, være betænkte paa enten

at opføre en ny Bygning dersteds, eller at den nuværende med en fuldstændig Ombygning bringes i lovmæssig Stand, samt at et af disse Alternativer bragt til Udførelse 1859, — da maa Sogneforstanderskabet tillade sig at udtale, at Communens Formues Omstændigheder ikke er af den Beskaffenhed, at den saaledes kan udrede en saa betydelig Udgivt, som slig Fornylse af Skolebygningen vilde medtage, cirka 2000 Rd., men nødsages til at optage et Laan af mindst 1500 Rd., og da et saadant i denne knappe Pengetid ei kan ventes at faaes for Private, maa vi andrage paa, at det maatte tillades os at optage et sligt Laan af en offentlig Kasses Midler, med aarlig Rente 4 prC. og et Kapitalafdrag af 1/15 Deel aarlig.

Gjerrild Pastorats Sogneforstanderskab, den 11te Oct. 1858.

Sass. Henriksen. Peder Bolther. Jens Rasmussen.

Mikkel Møller. Rasmus Kaag. Henrik Nielsen. Mikkel Knold.

Til denne Skrivelse føjedes følgende Erklæring:

Naar Gjerrild Pastorats Sogneforstanderskab tidligere forsøgte at værgе Kommunen mod den Sag, der her er Gjenstand for Fjellerup Sogneforstanderskabs Andragende »Hemmed Skoles Flytning til Bønnerup«, har det fornemlig grebet til at gjøre opmærksom paa de forøgede Udgivter, som denne Forandring vilde paaføre Skolevæsenet, uden at det i nogen Henseende vandt noget derved, idet man tillod sig at mene, at naar en Commune ikke selv kunde bestride de til dens Tarv sigtende Foranstaltninger, maatte der vel kunne findes en anden og billigere Maade at hielpe den paa, end ved at lægge Byrder paa en Nabocommune, og dertil en saadan, der med Rette turde mene at have nok i sin egen Byrde. Man tænke sig ikke, at man under denne Sags Forhandling nogensinde skulle komme i det Tilfælde at maatte bestride den Mening, der heelt igjennem det foreliggende Andragende vil gjøre sig gjeldende: at Gjerrild-Hemmed Commune vil høste pecuniære Fordele ved den forestaaende Forandrings Iværksættelse.

Hvor indlysende det ærede Sogneforstanderskab end maatte tro at have gjort Rigtigheden af denne Mening, medens det nok har været ukjendt med Forhold, der ligge os nærmere, og som formeentligen bør komme med i Betragtning, saa kunne vi dog ikke tiltræde den og maa tillade os at anføre vore Grunde der imod.

Naar Fjellerup Sogneforstanderskab, for at begrunde denne Mening, gaar ud fra som noget, der er givet, at Hemmed Skolebygning er saa maadelig og saa lidet svarende til de Fordringer, der nu gjø-

res til Skolebygninger, at der om ikke lang Tid vil være at opføre en aldeles ny Skolebygning, da maa det indrømmes, at Skolebygningen ikke svarer til Tidens Fordringer, ligesom man vel ogsaa kan forlange indrømmet, at Tiden i sine Fordringer stundom bør rette sig noget efter Omstændighederne.

Det maa endvidere indrømmes, at Skolebygningen kun er af middelmaadig Beskaffenhed, men hvad om den nu ved en fuldstændig Ombygning kunde blive baade stærk og nogenlunde tidssvarende — og dette ansee vi ikke for umuligt — saa vilde da de dertil medgaaende Omkostninger kun betyde lidet i Forhold til dem, som vilde medgaa til Opførelsen af en ny Skolebygning med dertil hørende Udhuse, til Haveanlæg, Brolægning, Brøndsætning og flere Gangstiers Anlæggelse. Brønden, hvor Skolen maatte opføres, vilde, for såvidt man derom kan have en Mening, komme til at gaae i en Dybde af 20—30 Alen, og den ene Skolesti vilde blive at anlægge i en Strækning af 600 Alen over et Kjær, hvor Vandstanden om Vinteren stundom naaar til 1 Alens Høide.

Endnu have vi at gjøre opmærksom paa een Ulempe, der vil følge med Hemmed Skoles Flytning, at Kirkesangeren i Hemmed vil, hvergang kirkelige Forretninger kalde ham fra sin Skole, faa over 2/3 Mil at tilbagelægge inden han igjen naaar sit Hjem, en Gene baade for ham og Skolen, som neppe ganske tør oversees.

Endelig vil denne Forandring med Hemmed Skolevæsen endnu medføre en anden, idet nemlig de til Rimsøe hørende, men til Hemmed Skoledistrict henlagte Svapkjær-Huse, ville ligesom Albæk blive at skille fra Hemmed Skoledistrict, hvorved 10 Tdr. 6 Skpr. 2 $\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn bortgaar fra Districtet, og maatte disse Steder henlægges under Rimsøe Skoledistrict, hvorfra de i en lang Aarrække har været skildte paa Grund af deres Afstand fra Rimsøe.

Naar Fjellerup Sogneforstanderskab endelig slutter sin Erklæring med at henkaste den Yttring, at en Provstes »Machination, der tilfældigvis har været Præst i Hemmed«, turde have sin Deel i Udsættelsen af den Forandring, hvortil Planen for en lang Aarrække tilbage var lagt, saa skjønner vi ikke rettere, end at denne Mening maa tale til Fordel for vor Anskuelse.

Forudsat at det er begrundet, hvad vi have yttret om det formentlig rigtige i Fjellerup Sogneforstanderskabs Mening om Pengefordelene, der, for Gjerrild-Hemmed Commune vilde flyde af Forandringen, ville der vel ogsaa være Anledning for os til, i Lighed med, hvad Fjellerup Sogneforstanderskab har gjort for sin Communes Vedkommende, at give en kort Udsigt over Gjerrild-Hemmed Sognes

Status. Skolevæsenet her har i den seneste Tid, med en ny Skolebygningens Opførelse i Gjerrild, og med Reparationer og Ombygning af samme Skoles Udhuse havt en udgibt af omtrent 1700 Rd., naar hertil regnes de 866 Rd., der endnu hviler som Gjeld paa Skolevæsenet. Fattigvæsenets Udgivter, der hidtil ikke har været byrdefulde, ville fra nu af blive ret følelige, da Almisselemmernes, pludseligt og i høj Grad stigende Antal gjør et Fattighuses Opførelse i høieste Maade nødvendigt, saasnart Communen saa sig istand til at tilveiebringe Penge dertil. Naar hertil kommer de forøgede Omkostninger, som Hemmed Skolevæsen under alle Omstændigheder vil medføre, saa stille Forholdene sig neppe mere uheldige for Fjellerup-Glesborg end for Gjerrild-Hemmed Commune, der i det sidste Aar, hvori Udgivterne dog have været en Deel under et tidligere Aars, har udredt 1 Rd. 3 Mk. pr. Td. Hartkorn, uden at herunder Udgivterne til Fattigvæsenet ere iberegne, ligesaa lidt som Udgivterne til Veienes Istandsættelse. Skulde Veiforbedringer, der her ere udførte ved Beboernes eget Arbejde, været fremmede med Bort-Licitation, saa vilde vore Udgivter hartkornsviis betydeligt have oversteget Fjellerup Communes i det sidst forløbne Aar.

Vi kunne sige dette med afgjort Vished, thi naar vi anslaa i Penge efter rimelig Taxt, de Spand- og Gangdage, der i Aaret 1857 medgik til disse Arbejders Udførelse, saa faae vi en Udgift af 7 Mk. pr. Td. Hartkorn. Vi tør saaledes mene, at vi have gjort indlysende nok, at Gjerrild-Hemmed Communes aarlige Udgivter kunne mere end maale sig med dem, Fjellerup-Glesborg har at udrede, medens det kunde blive vanskeligt nok at afgang, hvor de bedste Kræfter findes til at bære Byrderne.

Forstanderne for begge Communer ere imidlertid neppe saa blottede for Kundskab i den Retning, at de jo kunne anstille Sammenligning, og idet vi istemme Fjellerup Sogneforstanderskabs Yttringer om Formuetilstanden for Befolkningen i Glesborg Sogn i det hele taget, saa maa vi ogsaa føle os overbeviste om, at det vil underskrive den samme Yttring om Befolkningen i Hemmed Sogn. — Det kan ikke være det ubekjendt, at Jorderne i Hemmed Sogn ere i det hele taget simple, nogle vel middelmaadige, men største Deelen usle. Brugere af samme have, med faa Undtagelser, aldrig kunnet bringe det videre end til at erhverve de daglige Fornødenheder, og da en heel Deel af de i den senere Tid til Selveindom overgaaede Fæstejorder, ere blevne udstykkede, tildeels i temmelig smaa Parceller, ville Brugere af disse rimeligviis i Fremtiden have endnu vanskeligere ved at rede for sig.

Naar vi i det næstforestaaende have søgt at klare Hemmed Sogns økonomiske Forfatning, Befolkningens simple og daarlige Kaar, saa er det ingenlunde, fordi vi anerkjende det som et rigtigt Princip, »at en mere velstaaende, eller mindre fattig Commune bliver aftvungen Hielp til en mindre velstaaende eller mere fattig, *alene paa Grund af at de have Grændser tilfælles*«, ikkeheller er det fordi vi nære Tanker om at dette Princip skulde være gjeldende paa høiere Steder, men vi vilde tillade os at vise, at, om et saadant Princip var gjeldende, saa vilde dets Anvendelse dog her være paa urette Sted, og Billighed mod Hemmed Sogn tale for, at den paatænkte og saa ofte omhandlede Flytning af Hemmed Skole til Bønnerup bliver opgivet.

Gjerrild Pastorats Sogneforstanderskab, den 11te Oct. 1858.

Sass. Henriksen. Michel Knold. Rasmus Kaag. Henrik Nielsen.

Michel Møller. Peder Bolther. Jens Rasmussen.

Forhandlingerne fortsattes, men formentlig har der i foranstaaende Skrivelser været saa stor en overbevisende Kraft, at højere Vedkommende har afsluttet Sagen til Fordel for Gjerrild Sogneforstanderskabs Opfattelse af denne. Fra et Møde den 8. September 1859 meddeles kort: »Til Protokollen fremlagdes Amtsskoledirectionens Communication af Cultusministeriets Resolution af 25. Juli 1859, hvorved det bestemtes, at Hemmed Skole skal forblive, hvor den nu er. Directionen begjærer derfor Forslag til Skolens Ombygning«.

Det blev derefter paa samme Møde af Sogneforstanderskabet bestemt, at man vilde opføre en ny Skolebygning i Hemmed, og denne — den nuværende Skole — blev opført i Sommeren 1860.

I Bønnerup, Hemmed Sogn, var Børnene gennem lange Tider henvist til Hemmed Skole, som var den eneste Skole i Hemmed Sogn. Først saa sent som i 1884 oprettedes i Bønnerup en Forskole, hvor Undervisningen for de mindreaarige derefter foregik, medens de største Børn vedblivende søgte Hemmed Skole. Om nævnte Forskoles Oprettelse meddeler Sogneraadets Forhandlingsprotokol fra et Møde den 22. Januar 1884:

Fra Sognefoged P. Daugaard m. fl. Beboere af Bønnerup By og Udflyttere fremkom et Andragende om at maatte erholde Fattighuset dersteds til Skole for smaa Børn fra 6—9 Aar gamle. Sogneraadet var villig til at indgaae paa Andragendet og ligeledes at foretage den Forandring med Husets Indretning, som vil blive nødvendigt for at blive til en Skole. Ligeledes erklærede Raadet sig villig til at

lønne den Lærerinde, som bliver ansat ved Skolen, med en aarlig Pengeløn stor 350 Kr. samt fri Husly og til Skolens og eget Brug 20.000 Stkr. Tørv bragt frit i Hus, samt de lovbefalede Skolepenge.

Fra et Møde 22. September 1884:

Det vedtoges med Hensyn til Omgjøringen af Fattighuset i Bønnerup til en Skole, at der skulle bygges et lille Lukum ved Huset, samt at det lille Tørvehus i østre Ende skulle tillægges Skolen. Thor Rasmussen, Gjerrild, paatog sig at levere Borde og Bænke til Skolen samt at lægge Gulve og Loft saaledes som vedtaget. Desuden overlodes det N. Sørensen Holst i Bønnerup til at arangere det øvrige Arbejde udført efter Bestemmelse.

Da Befolkningstallet i Bønnerup blev stigende, opstod der naturligt Krav om at faa oprettet et selvstændigt Skolevæsen her. Arbejdet for Skolens Opførelse tog Form i Maj 1900, da Kommunalbestyrelsen af Smed N. S. Holst, Bønnerup, købte en Lod paa 3 Skpr. Land til Byggegrund m. m. paa følgende Vilkaar:

- a. Sogneraadet betaler for Lodden samt for Skade paa indeværende Aars Afgrøde af samme 430 Kr., som udbetales Sælgeren skadesløst, saa snart han har meddelt Sognet rent og ubehæftet Skjøde.
- b. Udgifterne ved Loddens Udstykning saavel som Udgifterne ved dens Frigjørelse for Pantebehæftelse samt stemplet Papir til Skjødet og dettes Thinglæsning bæres af Sogneraadet.
- c. Saa snart Loddens Grænser ere afsatte af en Landinspektør, stilles Lodden til Sogneraadets Disposition, medens Sælgeren dog forbeholder sig at bjerge saa meget af Afgrøden, som han kan uden at genere Sogneraadet i sine Foranstaltninger.
- d. Saafremt Pantekreditor gjør Krav paa noget Afdrag som Betingelse for at relaxere Lodden af Pantet, skal Sælgeren selvfølgelig betale dette Afdrag.

Det overdroges derefter til Overbanemester Jensen, Aarhus, at udarbejde Tegning, Beskrivelse og Overslag over den paatænkte Skolebygning, og efter at Arbejdet havde været udbudt gennem Grenaa-Bladene, var der den 31. Juli indkommet eet Tilbud, nemlig fra Snedker Chr. Thorsen, Stokkebro, paa Snedker-, Tømrer- og Murerarbejde samt Kampestens- og Jordarbejde for en samlet Licitationsum af 3089 Kr. Sogneraadet nedsatte et Udvalg til nærmere at gennemgaa Tilbudet. Den 3. August var der yderligere indgaaet Tilbud fra Smed Ludvig Jacobsen, Stokkebro. Mødet sluttede med følgende Resultat: Naar der til Totalsummen af disse Tilbud lægges Over-

banemester Jensens Overslagssummer for de Materialier og Arbejder, som ikke indbefattes i hine Tilbud, vil den samlede Byggesum andrage ca. 7500 Kr. foruden Kjørsler. Murer Jens Jensen, Veggervlev, mødte og tilbød at overtage Arbejdet i samlet Entreprise og saaledes, at han ogsaa leverer Tømmermaterialer, Mursten, Kalk og Cement og iøvrigt udfører Arbejdet overensstemmende med den foreliggende Tegning og Beskrivelse, saaledes som denne sidste er ændret (ved Møde 23. Juli), samt saaledes, at alle Kjørsler ere indbefattede under Entreprisen, med andre Ord saaledes, at Jensen med Undtagelse af, at der anvises ham de fornødne Kampsten og Grus, leverer Bygningen i et og alt færdig efter Tegning og Overslag for en Sum af 6200 Kr. Skolen blev derefter opført, og Entreprenøren for Opførelsen, Murer Jens Jensen, Veggervlev, afleverede Bygningen den 21. December 1900. Sogneraadet fandt den nye Skole overensstemmende med Licitationsbetingelserne og samtykkede i, at hele Byggesummen udbetaltes Entreprenøren³).

Den nye Skole i Bønnerup var en Enelærerskole med to Klasser, som nu samlede alle skolepligtige Børn i Bønnerup.

Som Aarene skred, steg Børneantallet i Bønnerup By og ved Bønnerup Strand saa stærkt, at Skolens to Klasser i flere Aar havde til sammen ca. 80 Børn, hvorfor en Udvidelse af Skolen blev stærkt paakrævet, og der oprettedes da i 1931 et Forskolelærerindeembede og opførtes en ny Forskole, beliggende mellem Bønnerup By og Bønnerup Strand. Enkefru Kirsten Laursen (Ulstrup), Bønnerup, skænkede Byggegrunden, og efter Tegning af Arkitekt A. V. Ravn, Grenaa, opførtes Skolen af Murermester Krogh, Stenvad, og Tømmermester P. Clausen, Gjerrild. Byggesummen var ca. 16.000 Kr.

SKOLEUDGIFT OG LÆRERLØN

Samtidig med at Christen Scheel i 1724 lod opføre en Skolebygning i Gjerrild, lod han affatte en Instruktion for Skolemesteren. Angaaende dennes Indkomster hedder det i Instruktionens Post 8⁴):

»For Børnenis Skoele Gang eller for hands Skoele Tieniste tilligges hand Aarlig af mig 10 rd., skrifver 10 Rigsd—, og et fri Huus at boe udi, som skall være i Skoelehuset, og til Ildebrand af mig Aarlig 6 Læsser Træe, af Byen, som hand boer udi, nyder hand Græsning til 2de Kiør, som skal følge Bymændenes, og 10 Faar, men om Vinteren forsiuner Skoelemesteren sine Creaturer Self; saa maa hand tage af hvert Barn som hand lærer at læse inden og uden Bogen hver Uge Een Skilling og for hvert barn at lære skrifve og reigne

Ugentlig toe Skilling samt være fri for ald Byens paalæg med Gryvters opkastning eller Gierders Luckelse og deslige; saa nyder hand af hver Gaard, som staar for 6 Tdr. Hart Korn, et forsvarlig Læs Tørv, og under 6 Tdr. $\frac{1}{2}$ Læs, men ey mere end eet Læs, i hvor høyt Gaarden end er Matriculeret, og maae hand ey Kræve under sit Skoele Embedis fortabelse; for saadan hands indkommen skall hand være pligtig at ringe Klocken Aften og Morgen i den Kiercke, hvor hand boer«.

Af det til Embedet knyttede Landbrug og Husdyrhold levede Degnen, og hertil kom som ovenfor nævnt den Lønning i Naturalier, som Sogneboerne maatte svare ham. Gennem lange Tider var det Skik, at baade Gaardmænd og Husmænd ydede Degnen den saakaldte »Nannest« (Nandist), d.v.s. Sognemændenes Afgift i Naturalier. Engang — i 1743 — nægtede samtlige Husmænd i Gjerrild og Stokkebro at betale deres Degn Jule- og Paaske-Nannest. Degnen, Erich Jensen Grenaae, lod da bemeldte Husmænd indstævne for Scheels Birketing for at faa en Afgørelse paa Sagen. I Justitsprotokollen for Scheels Birk berettes herom:

»Fredagen den 7 Juni Anno 1743.

Dommer Michel Christopher Arnet. Skrifur Herman Ponnich. 8te Mænd. Eskild Thorsen, Søren Jensen, Jens Villadsen, Peder Christensen, Rasmus Pedersen, Niels Sørensen, Anders Pedersen og Erich Pedersen alle af Carlbye.

Hæderlige og wellærde Sr. Erich Grenaae Sogne Degn for Gjerrild og Hemmed Menigheder, var møt for Rættten og beviiste med Een Rættens Stævning af dato 30. May sidst det hand til i dag hafde ladet hid i Rætte stæfnet samtl. Gierrild og Stocke broe Huusmænd, angaaende hands Juule og Paaske Nandist, som de hidindtil har vægret sig udi at give hannem, formedelst dem syntes Degnens Paa-stand var dem for haard, saa de ei kunde taale at give det hand forlangte, Saa paa det velbemeldte Signr. Erich Grenaae vil lade see, det hand i ingen maade vil have entten Proces eller U-Enighed med sine Sognefolk, saa overlader Hand til eenhver, hands Paaske og Juule Nandist aarlig for Een Mark danske, naar den hannem bliver betalt til hver Aars Michaeli hvilket Tilbud Huusmændene som nu vare tilstæde, nafnlig Anders Pedersen Kiær, Anders Sørensen, Rasmus Sørensen Kaag, Povel Holdgaard, Rasmus Sørensen, Anders Fausing, Peder Skræder, Jep Hansen, Hans Christensen, og Christen Sørensen, mødte inden Rættten og var meget vel fornøjet med, lovede og samme at skal holde og u-veigerlig efterkomme, uden nogen Proces eller Rættergang, forsikrede og lovede derhos at omgaaes Deris

	Rug			in natura Byg			Penge		
	Td	S	F	Td	S	F	Rd	Mk	Sk
1. Til Skolelæreren i Gjerrild									
a. in natura	6	—	—	10	—	—			
b. 25 Tdr. Byg efter Kapitelstaxt ...							44	—	4
2. Til Skolelæreren i Hemmed									
a. in natura	6	—	—	10	—	—			
b. 20 Tdr. Byg efter Kapitelstaxt ...							35	1	7
3. Til Læreren i Emmedsbo og Brøndstrup Hjelpekole									
a. in natura	3	—	—	3	—	—			
b. 13 Tdr. Byg efter Kapitelstaxt ...							22	5	7
4. Til Kirkesangeren							10	1	14
I alt til Skolelærernes Lønning...	15	—	—	23	—	—	112	3	—

Men heraf faaes uden Ligning ialt 26 Tdr. 6 Skpr. Rug, 34 Tdr. Byg og 10 Rbd. Sølv i Penge, der liquideres i ovenstaaende saaledes

a. in natura	15	—	—	23	—	—			
b. de overskydende 11 Tdr. 6 Skp. Rug og 11 Tdr. Byg, der omsættes saaledes, at 1 Td. Rug omsættes for 2 Tdr. Byg, bliver ialt 34 Tdr. 4 Skp. Byg, efter 1833 Aars Kapitelstaxt							60	4	11
c. i Penge, de til Kirkesangeren bestemte 10 Rd. Sølv, ført med							10	1	14
I alt haves uden Repartition...	15	—	—	23	—	—	71	—	9

Altsaa bliver som Skoleløn blot at reparere

Hertil kommer:

1. For 8 Fag Udhuus, kjøbt til Hemmed Skole, ialt med Renter							51	—	—
2. Brandpenge og Bankrenter af Hemmed Skole							—	3	14
3. Samme af Gjerrild Skole							2	4	2
4. Til Hemmed Skoles Reparation efter Overslag							30	—	—
5. Istandsættelse og Skoleindretning af det til Hjelpekole bestemte Huus paa Brøndstrup Mark iflg. Overslag							78	—	—
6. Til Skrivematerialier for Skolekommission							—	3	—
I alt at reparere...							204	1	7

kiære Sogne Degn høflig og skickelig i alle maader og wisse deris Kiærlighed mod hannem saaledes som det sig bør. Hvorefter Degnen Sr. Erich Grenaae var Tings Viedne og Peder Ilsøe paa sit høje Herskabs Vegne gienpart«.

Af en Skolekommissionsprotokol fra en senere Tid (begyndt 1815) ses, hvorledes der hvert Aar blev udarbejdet Ligning over, hvad der blev at udrede til Skolevæsenet.

Eksempelvis anføres paa foregaaende Side Ligningen fra Aar 1834.

Ved Ligning paa Beboerne lagdes ikke alene Hartkorn som Maalestok, men tillige Beboernes Formue og Lejlighed. Paa Pastoratets 370 Tdr. Hartkorn lignedes for Aaret 1834 i alt 205 Rd. 3 Mk. 2 Sk.

— — —

Ifølge Lov af 8. Marts 1856 fik Landsbylærerne en ny Indtægtskilde, nemlig de saakaldte *Skolepenge*, »som enten beregnes til $\frac{1}{2}$ Rd. for hvert Barn, der søger Skolen ved Aarets Begyndelse, og i saa Tilfælde udredes af Kommunekassen, eller ogsaa tilvejebringes ved at fastsætte en Betaling for Skoleundervisningen, hvis Udbytte da tilfalder Skolens faste Lærere«.

I Gjerrild-Hemmed vedtoges det, at en Gaardmand skulde svare 1 Rd., en Boelsmand 4 Mk. og en Husmand 2 Mk. aarlig Skolepenge af et skolesøgende Barn.

Som Eksempel paa, hvad Lærerne kunde erholde yderligere i Løn gennem disse Skolepenge, anføres Sogneforstanderskabets Beregning herover kort efter Lovens Ikrafttræden:

Som Skolepenge for Gjerrild Skole	29 Rd. 1 Mk. 8 Sk.
Som Skolepenge for Hemmed Skole	14 Rd. 0 Mk. 0 Sk.
	<u>er 43 Rd. 1 Mk. 8 Sk.</u>

Da det opgivne Børneantal for begge Skoler er 107 Stykker, saa tilkommer Skolelærerne 53 Rd. 3 Mk. ($\frac{1}{2}$ Rd. pr. Barn), og følge- lig bliver af Skolekassen at tilskyde 10 Rd. 1 Mk. 8 Sk.

(Skolekassens Formaal var iøvrigt at udrede Udgifter til Undervisningsmidler m. m.).

— — —

Den til Lærerembedet i Gjerrild hørende Jordlod blev drevet enten af læreren personlig eller af en Forpagter. Af hosstaaende Forpagt- ningskontrakt fremgaar, paa hvilke Betingelser Skolelodden bort- forpagtedes omkring Aar 1900.

FORPAGTNINGSKONTRAKT

Imellem undertegnede Skolelærer J. Knudsen Friis af Gjerrild som Beneficiarius og Husmand Jens Mortensen sammesteds som Forpagter er indgaaet følgende Kontrakt angaaende Forpagtningen af den til Førstnævntes Embede udlagte Jord.

1. Den ommeldte Jord (Embedsjord) bestaaende af en Mark- og Kærlod, indeholdende ca. 9 Tdr. 2 Skpr. Land geometrisk Maal, bortforpagtes til nævnte Jens Mortensen for 9 Aar fra den 1. April at regne.
2. Marken og Kæret drives hver for sig i 7 Vange saaledes: Brak, Rug, Byg, Roer, Havre, Græs og Græs. Jorden er overtaget af Forpagteren 1. April d. A. besaaet med Vintersæd, men Sædens Værdi saavel som Værdien af det i de til Græs udlagte Vange saaede Kløver- og Græsfrø er godtgjort den forrige Forpagter af Jens Mortensen med 32 Kr.
3. Den Fouflage, som tilkommer Beneficiarius af Kommunen, oppebærer Forpagteren i Forpagtningstiden.
4. Af det til Gjerrild Skole hørende Udhus overlades Forpagteren til Brug og Benyttelse i Forpagtningstiden de 5 vestlige Fag samt Loftet over de følgende 6 Fag.
5. Fremleje er forbudt. Jagtretten forbeholdes Beneficiarius.
6. Skatter og offentlige Afgifter af enhver Art er Forpagteren uvedkommende.
7. I Forpagtningsafgift betaler Forpagteren 385 Kr., skriver tre Hundrede og fem og firsindstve Kroner, med en Fjerdedel hvert Fjeringaar, nemlig hver 1. Juli, 1. Oktober, 1. Januar og 1. April, saaledes at Betalingen gælder det forløbne $\frac{1}{4}$ Aar.
8. Saafremt Forpagteren skulde afgaa ved Døden i Forpagtningstiden, har hans Enke eller Arvinger Ret til at fortsætte Forpagtningen, men kunne ogsaa, naar hun eller de foretrækker dette, afsige Forpagtningen med $\frac{1}{2}$ aars Varsel til den 1. April, som først indtræffer 7 Maaneders-Dagen efter Dødsfaldet.
9. Ved Forpagtingens Ophør afleveres Jorden tilbørligt behandlet og tilsaaet med Vintersæd samt Kløver- og Græsfrø, men Værdien af Sæden og Frøet samt Udgiften ved Gødningens Udførsel af Afleveringsaaet godtgøres Forpagteren af hans Eftermand eller af Beneficiarius med den samme Sum, som Forpagteren ifølge foranstaaende Post 2 har betalt sin Formand for de tilsvarende Præstationer i Modtagelsesaaret, nemlig 32 Kr.

10. Omkostningerne ved nærværende Kontrakts Affattelse og til det stemplede Papir bæres med Halvdelen af hver af Parterne. Beneficiarius beholder Original-Kontrakten og leverer Forpagteren en bekræftet Genpart af samme.
11. I Søgmaalstilfælde er Forpagteren underkastet den hurtige Retsforfølgning efter Fr. 25. Januar 1828.

Med Bemærkning, at der paa den forpagtede Jord ikke findes Kæmpehøje eller andre Oldtidsminder, underskriver vi til Bekræftelse nærværende Kontrakt i Vidners Overværelse og med den yderligere Bemærkning, at der ingen Vintersæd var saet i Kæret ved Forpagtningens Overtagelse, samt at Forpagteren, foruden de i Post 4 nævnte Bygningsdele, endvidere har Ret til Afbenyttelsen af den i Kohuset indrettede Faaresti.

Gjerrild, den 29. December 1898.

J. Knudsen Friis. Jens Mortensen.

Undertegnede Sogneraad samtykker i den foran omhandlede Bortforpagtning, der er stiftet paa Vilkaar, som i det væsentlige stemmer med de, hvorpaa Jorden tidligere var bortforpagtet.

Driftsplanens Overholdelse vil blive paaset herfra.

Gjerrild-Hemmed Sogneraad, den 29. December 1898.

M. Schlanbusch. Chr. Bilde. J. P. Mogensen.
S. Bruun. A. Simonsen. P. Steffensen.
P. Poulsen.

5)

ET UNDERVISNINGSFAGS BEGYNDELSVANSKELIGHEDER

Naar man staver sig igennem den gamle, afblegede og ofte utydelige Skrift i en gammel Skolekommissionsprotokol for Hemmed Skoledistrikt fra 1815, faar man der et Indtryk af, hvorledes Bestræbelserne i Retning af at indføre Faget Gymnastik — de »gymnastiske Øvelser« — formede sig. Protokollen meddeler:

Ved et Møde i Hemmed Skole den 31. Marts 1829 skred Skolekommissionen først til at afgøre, hvilken Grad af gymnastiske Øvelser der for det første kunde indføres ved Hemmed Skole.

Da Skolelærer Jensen er en Mand paa 66 Aar, og — saa duelig og nidkjær han end er til at besøge Undervisningen i Skolen — dog for endel svagelig og saavidt Kommissionen kunde skønne aldeles

ikke skiket til — endog med den bedste Villie — at kunne forestaae og lede en Undervisning i Gymnastik: saa fandt Kommissionen, at der egentlig ikke kunde tænkes paa nogen Indførelse af det Slags ved Hemmed Skole, naar ikke Hjelp andensteds fra var at erholde. Kommissionen havde i den Henseende været saa heldig at have modtaget et Tilbud fra Skolelærer og Kirkesanger Kaspersen i Gjerrild, at nemlig hans ældste Søn, der besidder temmelig god Færdighed i gymnastiske Øvelser, gjerne maatte, saa ofte Vei og Veir vilde tillade, møde i Hemmed for at lede benævnte Undervisning, og lovede Skolelærer Jensen i denne Anledning, at han, som naturligt, nok skulde paatage sig Tilsynet hver Gang. Imidlertid indsaa man, at disuagtet vilde være nødvendigt, at en af de ældste og bedst skikkede blandt Skolebørnene i Hemmed Skole strax paa nogen Tid blev forsat over til Gjerrild Skole for at lære de gymnastiske Øvelser, for at han saa siden kunde afløse Hr. Skolelærer Kaspersens Søn og i hans Sted forestaae Undervisningen hjemme. Under alle disse Omstændigheder fandt Kommissionen, at der ikke var at tænke paa Indførelse af nogen høiere Grad af denne Slags Undervisning, men at det vilde være rigtigt at indskrænke denne for det første og indtil videre til den ringeste Grad af de i Lærebogen i Gymnastik for Almue- og Borgerskoler i Danmark anførte Rækker. Fornødne Apparater lovede Sognepræsten at besørge anskaffede og forfærdigede.

Man skred dernæst til at udsee den behøvede Plads. Af de forskjellige Pladser i Nærheden af Skolen, som frembød til dette Øjemed for Kommissionen, fandt man en Syd for Degneboligen beliggende Plads, som baade i Henseende til Situation, Omfang og andre Omstændigheder fandtes passende og bekvem. Hr. Forvalter Formann fra Meilgaard var saa god at møde, og erklærede, at der fra Hovedgaardens Side aldeles intet kunde være til Hinder for Valget af denne Plads, da den ikke var udskiftet, men laae til fælleds for hele Byen. Leie behøvedes altsaa ikke at gives af Pladsen. Et næsten nedfaldet Hus laae paa Pladsen; men det var bestemt til at udflyttes, og med Nedbrydningen havde man alt begyndt. Kommissionen valgte altsaa denne Plads og fandt strax de fornødne Anstalter til at faae den planeret og indhegnet.

Paa Skolekommissionsmødet den 27. April 1830 oplystes, at Skolelærer Jensen var sygemeldt, og at Skolen derfor havde »faaet Lov« indtil videre. Hegnet om den gymnastiske Plads var nu bleven færdig, og Øvelserne kunde begynde, saasomt Skolelærer Jensen er bleven rask. Kommissionen bestemte foreløbigen, at Drengen Jens Jensen Vester af øverste Klasse skulde forinden forsettes i nogen Tid til

Gjerrild Skole for at lære det til Undervisning i de gymn. Øvelser fornødne, for at han siden kunde være den gamle Skolelærer Jensen til Hielp i Udførelsen af disse Øvelser ved Skolen.

Møde den 21. September 1830: Sognepræsten foredrog for Skolekommissionen, at den gymnastiske Undervisning var bleven afbrudt, da Drengen Jens Jensen Vester, som var givet Skolelæreren til Medhjælp ved disse Øvelser, var bleven forflyttet til et andet Sted formedelst hans Forældres Bortreise fra Sognet. Da Sommeren var saa langt fremrykket, og det vedvarende fugtige Veir, der hele Sommeren igjennem havde lagt Hindringer i Veien for disse Øvelser, endnu vedblev, saa fandt Kommissionen, at det var rettest under disse Omstændigheder at indstille den gymn. Undervisning for i Aar.

Næste Gang, man tog Stilling til Gymnastikspørgsmaalet, var ved et Møde den 12. Maj 1831: Sognepræsten androg, at Skolelærer Kaspersen havde lovet at lade sin Søn engang imellem gaa til Hemmed for at lede den gymn. Undervisning, og ifølge heraf blev Ordre givet til at udsætte Apparaterne og lade Springgrøvten grave. Sognepræsten vidste og kunde ikke tænke nogen anden Maade, hvorpaa Kongens Lovbud i denne Henseende kan efterkommes, end denne.

Fra et Møde 18. Juli 1831: Skolelærer Kaspersens Søn havde været 2de Gange ved Skolen for at lede den gymn. Undervisn. Kommissionen fandt saaledes ikke Anledning til at være fornøjet med Fremgangen i den Henseende. Sognepræsten lovede at ville umage sig for om muligt at bringe denne Sag til et ønskeligere Resultat.

Samtlige Protokoltilførsler er underskrevne af H. E. Colding (Sognepræsten), Michel Jensen og Søren Nielsen.

»INDBYRDES UNDERVISNING« I GJERRILD

Paa en vis Tid herskede i dansk Skolevæsen en særegen Undervisningsform, den saakaldte »Indbyrdes Undervisning«, som fra England bredte sig over en Del af Europa og Nordamerika. Metoden bestod i, at en Klasses Elever deltes i mindre Grupper, som hver havde en Hjælper. Denne Hjælper, som var en af Eleverne, førte Gruppen hen til Skolevæggen, hvor der var ophængt Tabeller, ved hvilke Børnene opøvedes i Stavning, Læsning, Regning, Religion, Geografi og Historie. Læreren virkede som en Slags Opsynsmand, der ved et Stød i en Signalfløjte fik de forskellige Hold til at skifte Plads, saa de kom til at arbejde ved andre Tabeller. Læreren førte Bog over Holdene og hver enkelt Elev, hvis Fremskridt i Fagene opnoteredes.

Den indbyrdes Undervisning havde sin Fordel deri, at en Mængde Børn kunde holdes i Arbejde af een Lærer. Men man blev snart klar over, at Metoden »kunde virke mekaniserende og vænne Eleverne fra selvstændig Tænken«. — Her til Lands havde den indbyrdes Undervisning sin Blomstring i Tiden fra 1818 til hen i 1830'erne.

At de omtalte Tabeller ved Slid af Pegepinde kunde blive defekte, er forstaaeligt. Paa sine Steder ferniserede man dem, naar de blev for medtagne. En Skolekommissionsprotokol (paabegyndt 1815) fra Gjerrild viser, at Tabellenne til den indbyrdes Undervisning i Gjerrild Skole var i en saadan Forfatning i 1829, at de enten maatte udbedres eller fornyes. Fra et Møde i Skolekommissionen 6. Oktober 1829 meddeler Protokollen bl. a.:

»Angaaende Skoletabellernes Fernisering, hvorom Circulairet af 8. August d. A. afhandlede, fandt Commissionen det rigtigst at overdrage til Skolelærer Caspersen, der godt forstaaer sig paa sligt, at besørge denne fuldført paa den sparsommeligste Maade skee kunde. Hr. Caspersen erklærede, at han var villig dertil, men bemærkede derhos, at mange af Tabellenne var saa forslidte og ringe, at de næppe kunde ferniseres. Commissionen forment, at det var rigtigst, at Sognepræsten desangaaende tilskrev Amtsprøven, for om muligt gratis at blive forsynet med et nyt, fuldstændigt Sæt af den indbyrdes Undervisnings Tabeller. Sognepræsten lovede at besørge dette med det første.

I en Protokoltilførsel 9. Februar 1830 fremgaar, at Commissionen af Prøven var underrettet om, at Tabeller for den indbyrdes Undervisning ikke for Øjeblikket vare at faa, men at et fuldstændigt Sæt skulde være at erholde uden Betaling, naar man atter henvendte sig desangaaende til Amtsskoledirectionen i Marts Maaned.

— Da der i Protokollen intet videre findes om denne Sag — udover at Læreren anmodede om at lade anskaffe en Navnebog og Karakterbog for den indbyrdes Undervisning — maa det antages, at det ønskede Sæt Tabeller er blevet tildelt Skolen.

PERSONALIA

A. Gjerrild

Der hersker nogen Uklarhed angaaende »gamle Dage«s Sogneegne og Skoleholdere. Dog vides det, at i Slutningen af det 17. Aarhundrede var *Peter Krogh* Degn i Gjerrild. Fra hans Død i 1692 til 1710 er der et tomt Rum i Degnelisten. I Aarene 1710—1740 var *Jacob Pedersen Fredberg* Sogneegn i Gjerrild og Hemmed. Han

efterfulgtes af sin Substitut *Erich Jensen Grenaae*, som beklædte Embedet fra 1740 til 1792. I hans Tid var *Niels Mathias Thouboe* og *Peter Hansen* Skoleholdere. Grenaaes Eftermand var ifølge »Gjerrild Sogns Historie« forannævnte Peter Hansen, medens »Den jonstrupske Stat« nævner *Hans Tørsleff* som Degn i Gjerrild fra 1792 til 1798. Antagelig er da Peter Hansen først blevet Sogndegn efter Tørsleff og har formodentlig virket til omkring 1803. P. Hansen havde i 70 Aars Alderen en Substitut, *Christian Daniel Bering*, som tillige var Skoleholder. Den sidste Sogndegn var cand. teol. *Hans Frederik Hansen*, som ogsaa var Skoleholder, eller, som det nu benævnes, Lærer; han virkede i Aarene 1804—1824. Derefter ser Fortegnelsen over Gjerrild-Lærere til Nutiden saaledes ud: 1824—1834: *Casperen* — 1835—1852: *Jens Christian Lebrmann*. — 1852—1888: *Anders Christian Nonboe*. — (1862 oprettedes der Andenlærerembede, og den tidligere Enelærer fik Titlen Førstelærer. 1903 nedlagdes Andenlærerembedet, Stokkebro Skole blev opført, og der var nu to Enelærere i Sognet, til der i 1913 oprettedes et Forskolelærerindeembede med Lærerinde fælles for Gjerrild og Stokkebro, hvorefter Lærerne ved de to Skoler benævnes som Førstelærere). — 1888—1928: *Jens Esbensen Knudsen Friis*⁶). — Fra 1928: *Anders Mortensen Egeskov*.

I 1904 udvidedes Sognets Skolevæsen med den nyopførte Stokkebro Skole, og Embedet her besattes med Lærer *Christian Hansen*, som senere antog Navnet *Riberfelt*. Baade Gjerrild og Stokkebro Skole var toklassede til 1913, da der som nævnt i Stokkebro tilbyggedes Forskole og Lærerindebolig. Forskolelærerinden var fælles for begge Skoler.

Ved Embedsledighed i Stokkebro i 1951 ophævedes de gamle Skole-distriktsgrænser, saa der kun blev eet Skoledistrikt, nemlig hele Gjerrild Sogn, og samtlige Børn samledes i Stokkebro Skole, hvortil Læreren i Gjerrild (A. M. Egeskov) blev »tvangsforflyttet«. Skolen i Gjerrild stod derefter en kort Tid ubenyttet hen, men blev atter taget i Brug, idet et nyt Embede oprettedes og besattes med Lærer *Gunner Møldrup Hansen*. De to Skoler virkede derefter som et samlet Skolevæsen under Navnet Gjerrild Skole. Lærerkræfterne var: Førstelærer, Lærer, Forskolelærerinde, Faglærerinde (Gymnastik).

I 1958 udvidedes Skoledistriktet til ogsaa at omfatte Bønnerup, da Hovedskolen dér blev nedlagt og Børnene (de fire ældste Aargange) henvist til Gjerrild, hvor man indrettede den nedlagte Gjerrild-Banes Stationsbygning til midlertidige Skolelokaler samt Bolig for en Lærer og en Lærerinde. De to nye Embeder besattes med

Lærerpæret *Ingrid* og *Vagn Larsen*. Gjerrild Skole fik derved 7 Klasser, og der paabegyndtes udvidet Undervisning.

Der oprettedes senere — i 1961 — endnu et Lærer- og Lærerindeembede. Til Lærerembedet kaldedes Lærer *Vagn Madsen*, medens Lærerindeembedet p. Gr. a. manglende Ansøgere foreløbig bestrides af Vikar. I 1962 oprettedes en 8. Klasse, og den nyopførte Gjerrild Skole blev taget i Brug. Til to nye Embeder som Lærerinde og Lærer kaldedes Lærerpæret *Birte* og *Kjeld Carstensen*.

Andenlærere i Tidsrummet 1862—1903:

1862—1867: *S. N. Munk*. — 1867—1868: *K. Sørensen*. — 1868—1875: *N. S. Andersen*. — 1876—1883: *Jacob Frederiksen Busk*. — 1883—1888: *Jens Esbensen Knudsen Friis*. — 1889—1892: *Hans Vilhelm Jensen*. — 1892—1894: *Anders Christensen*. — 1894—1896: *P. R. Krogh*. — 1897—1899: *Valdemar Bay Andersen*. — 1899—1903: *Rasmus Jensen Eg^r*.

B. Stokkebro

1904—1947: *Kristian Riberfelt*. — 1947—1951: *Viggo Kyndal*. Siden 1951: *Anders M. Egeskov*.

C. Gjerrild-Stokkebro

Forskolelærerinder siden 1913: 1913—1921: *Johanne Sørensen*. — 1922—1931: *Marie Bugtrup*. — 1931—1935: *Gudrun Pedersen*. — 1935—1945: *Marie Pedersen*. — 1946: *Anna Junker* (tog Afsked samme Aar). Siden da har *Sigrid Jørgensen* beklædt Embedet.

D. Hemmed

Efter Sognedegnenes Tid er Fortegnelsen over Lærere i Hemmed Enelærerembede følgende:

Til 1833: *Hans Jensen*. — 1833—1840: *Evald Andersen*. — 1840—1848: *Jensen*. — 1848—1868: *P. Hansen*. — 1868—1871: *K. Sørensen*. — 1871—1883: *N. Nygaard*. — 1883—1915: *Jacob Frederiksen Busk*. — 1915—1930: *Jens Christian Jensen*. — Siden 1931: *Jens Hansen*.

E. Bønnerup

1900—1926: *Anders Olesen*. — 1927—1948: *Valdemar Jørgensen*. — 1951—1956: *Gunnar Clementsen*. — 1956—1958: Forskellige Vikarer, hvorefter Embedet blev nedlagt, og de fire ældste Aargange flyttedes til Undervisning i Gjerrild.

F. Bønnerup Forskole.

1931—1936: *Marie Bugtrup*. — 1936—1951: *Edith Johansen*. — Paa Grund af Mangel paa kvalificerede Ansøgere blev Embedet i

nogle Aar betjent af Vikarer. Af disse virkede *Jenny Heldorff Klausen* fra 1953 til 1957, hvorefter den nuværende Lærerinde *Agnes Elise Sørensen* ansattes.

— — —
Om følgende af de forannævnte Degne eller Lærere kan yderligere oplyses:

Jacob Pedersen Fredberg havde i nogle Aar en Hjælper ved Degnegerningen, nemlig den senere Sogndegn *Erich Jensen Grenaae*, som formodentlig tillige har været Skoleholder. Han var gift med *Fredbergs Datter Anne Marie*, og *Fredberg* henlevede sine sidste Aar hos Datteren og Svigersønnen, for hvilket Ophold han ydede et Vederlag paa 20 Rigsdaler aarlig. Et Epitafium i *Gjerrild Kirkes Sideskib* beretter, at *Fredberg* og Hustru samt fire Børn er begravede her. Indskriften lyder saaledes:

Her hviler under denne Steen
Mand, Hustru, fire Børns Been.

Manden

Den meget hæderlig og vellærde Sl. *Jacob Petersen Fredberg*, før værdige Sogndegn for *Gjerrild* og *Hemmed Menigheder* i 30 Aar, fød i *Rodschild* 1668, død i *Gjerrild* 1740 i sit Alders 72. Aar.

Hustruen

Den dygtige og gudelskende Matrone, Sl. *Birgitte Jensdatter Bruun*, fød i *Brandstrup Præstegaard* 1678, død i *Gjerrild* 1730, i sit Alders 52. Aar, levet i Ægteskab i 26 Aar, avlet 7 Børn, 1 Søn, 6 Døtre, 3 Døtre igen lever.

Stat læser hid og se, hvad Du er, har jeg været,
Min Krop af Ormene i Graven bliver tæret.
Mærk dette og derhos, hvad jeg er bliver Du,
Gak derfor hjem og kom de sidste Ting ihu. —

Fredbergs Efterfølger Erich Jensen Grenaae og Hustru *Anne Marie Jacobsdatter Fredberg* oprettede et Testamente eller »Forskrivelse«, som de fik kgl. Konfirmation paa. I Ansøgningen herom hedder det bl. a.:

»Saa vi underskrevne ægte Personer, *Erich Jensen Grenaae*, Degn til *Gjerrild* og *Hemmed Menigheder* i *Aarhus Stift*, og min Hustru *Anne Jacobsdatter Fredberg*, indgaaet saadant Testamente med hverandre, at siden vi, Gud være lovet, haver levet og endnu lever et sirligt Ægteskab tilsammen, dog uden nogen Livsarvinger, og vores

Formue er ikkuns ringe, saa at om den efter vores Død skulde deles, vilde der blive meget lidt til den efterlevendes fornødne Ophold.

Altsaa have vi paa Deres kongelige Majestæts allernaadigst forventede Bønhørelse besluttet og indgaaet, ligesom vi nu og fuldkommelig beslutter og indgaar, at naar nogen af os ved Døden uden Livsarvinger skulle afgaa, skal den Efterlevende være forpligtet at betale al vores Gæld og Besværing og derved beholde vore fælles Midler og Formue uregistreret, uvurderet og uskiftet i fuldkommen Eje og Profession og alt saa længe den lever, men efter dens Død begges Arvinger først at træde til Skifte og Deling efter Loven.

Skulde ellers den Efterlevende blive til Sinds, efter Guds Forsyn, sig med nyt Ægteskab at forandre, da skal den give den Dødes Arvinger 10 Rigsdaler hver og dermed for alt andet Skift og Deling at være fri og utiltalt i alle Maader, saa at den Efterlevendes derfor af den Dødes Arvinger skal gives tilbørligt Afkald.

At det saadant uryggeligere skal holdes, har vi begge med vore Hænders Underskrift samtykt og bevidnet i allerunderdanigst Forventning af Deres kongelige Majestæts allernaadigste Konfirmation derpaa⁸⁾.

Af de to Ægtefæller døde Anne Fredberg først. Erich Grenaae blev »til Sinds, efter Guds Forsyn, sig med nyt Ægteskab at forandre«, og han indgik Ægteskab med Anne Olufsdatter, som var 54 Aar yngre end han.

Den sidste Sogneegn i Gjerrild var *Hans Frederik Hansen*. Efter den Tid benævnes Degnen som Lærer og Kirkesanger. H. F. Hansen, der var cand. teol., kaldedes 1803 til Embedet i Gjerrild. Han var født i Randers 1764 som Søn af Købmand Joh. Fr. Hansen og Hustru Ane Marie Helstrup. Da han viste stor Lyst til boglig Sysse, kom han i Randers Latinskole, hvorfra han blev Student 1786. Allerede dengang var hans Forældre flyttet fra Randers, idet Joh. Fr. Hansen i 1774 forpagtede Ørbækgaard og Fannerupgaard paa Djursland. Hans Frederik læste efter Studentereksamen Teologi i København og blev cand. teol. i 1791. En Attest angaaende hans Embedseksamen ser saaledes ud:

At Cand. Theol. Hr. Iohannes Fridericus Hansen har til Examen Theologicum d. 14. April 1791 erholdt Carac-
teren Non contemnendus; (?) efter Protokollen bevidnes.

Kiøbenh. d. 12. Martii 1811.

P. E. Muller
h:t: Dec. Fac. Theol.

Under et Ferieophold paa Ørbækgaard blev H. F. Hansen forlovet med Mariane Holck fra Maarup Mølle. Som nævnt blev han i 1803 (eller 1804) Degn i Gjerrild. Trange økonomiske Kaar bevirkede, at han søgte — vistnok flere — Præsteembeder, men det lykkedes aldrig for ham at blive ansat som Præst. I 1811 meldte han sig som Ansøger til det ledige Sognepræsteembede i Nimtofte-Tøstrup. Hans Ansøgning i den Tids underdanige Formulering gives her:

Til Kongen.

Opmuntret med det Haab, hvormed Deres Kongelige Majestæt søger for Skolelærernes ofte trykkende og tunge Kaars Forbedring, vover jeg herved allerunderdanigst bedende at nærme mig Deres Majestæts Trone. — Fra min første Ungdom af var det mit Formaal at danne mig til Religionslærer, og til den Ende underkastede jeg mig, efter at have anvendt paa min Dannelse saa meget som mine fattige Kaar tillod mig, theologisk Embedsexamen i Aaret 1791. — Da min Bestræbelse at faa et lidet Levebrød som Præst ikke vilde lykkes og jeg gjerne ønskede at vorde stedt i Virksomhed, modtog jeg det af Hr. Greve Scheel mig tilbudne Degne- og Skolelærerembede for Gjerrild Menighed i det Haab ved flere Aars Virksomhed for Ungdommens Dannelse at gjøre mig end mere værdig til et bedre Levebrød. 7 Aar har jeg staaet i dette Embede og har /: som jeg haaber mine Foresatte vilde have den Godhed at bevidne /: virket med Flid og Troskab i samme. Imidlertid er min Familie bleven talrig, og de dyre Tider, i hvilke vi leve, gjøre det umuligt for mig at leve af mine faa og smaa Indkomster. — Jeg ansøger derfor herved allerunderdanigst Deres Kongelige Majestæt vilde have den Naade at forunde mig det ved Sognepræsten Hahns Forflyttelse ledige Sogne kald til Nimtofte-Tøstrup Menigheder her i Nørre Herred Randers Amt.

Allernaadigste Konge! Det Embede, jeg allerunderdanigst beder om, er kuns lidet; min Trang er stor, og derfor haaber jeg allerunderdanigst at vorde bøn hørt.

Gjerrild den 13de Februarii 1811.

allerunderdanigst

Hans Frederik Hansen^o).

H. F. Hansen skildres som en stor Begavelse og en dygtig Kirkesanger. Hans Lærervirksomhed skal derimod have ladet en Del tilbage at ønske¹⁰). H. Fr. Hansen og Hustru er begravet paa Gjerrild

gamle Kirkegaard. Ved Nordsiden af Kirken stod indtil for faa Aar siden en uanselig Gravsten med Indskriften:

Lærer i Gjerrild
 cand. teol. Hansen
 og Hustru.

Denne Sten blev fjernet ved en Kirkegaardsregulering.

Jens Christian Lehrmann, født i Aarhus 1807. Seminarist fra Lyngby, hvorfra han dimitteredes 1827 med Karakteren »Meget duelig«. Efter en kort Virksomhed som Huslærer blev han i 1832 kaldet til Lærer i Holme, hvorfra han 1835 forflyttedes til Gjerrild. Da han søgte Embedet i Gjerrild, fik han af Provst Haar, Randers Amts sydlige Provsti, det Vidnesbyrd, at han var en af de ypperste Skolelærere i Provstiet, en Lærer, der var »værdig til en behageligere, mere opmuntrende Stilling, end den Landsbyskolelærere sædvanlig træde ind i, fortjent og fortrinlig skikket til at ansættes i en Borgerskole, og det selv i en af de større Kjøbstæder«¹¹).

I mange Aar var Lehrmann svagelig og maatte holde Hjælpelærer, og allerede i 1852 tog han Afsked. Han skildres i det hele som en særdeles dygtig Lærer, der tillige kom til at spille en Rolle ud over det skolemæssige. Han var en Tid Formand for Lærerforeningen for Grenaa og Omegn¹²), Branddirektør og Folketingsmand, valgt i Ebeltoftkredsen. Som Forfatter forsøgte han sig med Held. Fra hans Haand skriver sig »Florentinus Bergstrøm« eller »Bjergmanden paa Mols«, en Fortælling med Fortale af St. St. Blicher, »Den Frisindede«, Digtsamlingen »Markblomster« samt en Række forskellige Artikler. Vedrørende »Bjergmanden paa Mols« skrev Blicher i et Brev til Lehrmann bl. a.:

»Det er mig baade en Ære og en Glæde, at De har villet betroe den til min Besigtigelse. Og vil jeg da, efter min Overbeviisning erklære: at om jeg endog var eedsvoren Dommer, kunde jeg ikke finde noget at paaanke; med mindre det skulde være: at Betragtningerne (Reflexionerne) maaske ville synes — ikke mig — men det æventyrlystne Publicum noget vidtløftige ved Begivenhederne«¹³).

Efter sin Afsked fra Skolen boede Lehrmann en Tid i det saakaldte »Kokkested« i Gjerrild, siden paa Tammestrupgaard ved Assentoft. Her døde han i 1891 og blev begravet paa Essenbæk (Assentoft) Kirkegaard¹⁴). Han efterlod sig et varigt Minde for »sit varme Hjerte, sin ædle Tænkemaade og noble Personlighed. Han var i alle Livets Forhold en elskelig Karakter og en sand Hædersmand«¹⁵).

Anders Christian Nonboe, som var født 1819, var Lærer i Gjerrild i Aarene 1852—1888. Efter J. Bilde »Gjerrild Sogns Historie« gengives her følgende om denne særprægede Lærer:

»Nonboe var ikke alene en dygtig Lærer, der baade forstod at holde Disciplin i Skolen og bibringe Børnene de bedst mulige Kundskaber, men han var tillige en ejendommelig Personlighed, hvis drastiske Maade at udtrykke sig paa over for Børnene har holdt sig levende i disses Erindring indtil nu.

Tampen og Stokken var jo efter den Tids Opfattelse højt anerkendte Opdragelsesmidler over for ustyrlige Skoledrenge, og Nonboe var ikke bange for at bruge begge Dele, selv om ingen nogen Sinde kunde beskyldte ham for Misbrug af Straffemidlerne. »Vi har Faare-tøjr nok til Tampe«, var en af hans truende Advarsler til Drengene, og hans Tale til disse, naar Stokken skulde i Brug, staa endnu lyslevende i Erindringen: »I raa, raadne, ryggesløse, tøjlesløse, tampesløse, uopdragne Hvalpe! Jeg skal minsandten vaske Jer! Ikke med Svamp eller Vaskeklud, men med min tykke Egestok! Den staa herude i Gangen. Den har tampet mange, og den kan sandelig ogsaa tampe jer!«

Efter en saadan Tale skulde der nok blive Ro i Klassen«.

Det var ikke alene Degnen, der i disse Tider tampede Børnene. Ældre Mænd, som i sin Tid gik i Skole hos Nonboe, véd at fortælle, at Stedets Præst, P. Dyrhaug¹⁶⁾, i Nonboes Tid ofte havde sin Gang i Skolen og da undertiden gav Børnene legemlig Afstraffelse. Naar han efter at have været paa Besøg i Skolen forlod denne, sagde Nonboe: »Tak for Nærværelsen, Hr. Pastor, kom snart igen«.

Nonboe boede efter at have taget Afsked fra Skolen i 1888 hos sin Søn, Chr. Nonboe, paa dennes Gaard »Søviggaard« ved Varde. Her døde han i 1890 og stedtes til Hvile paa Gjerrild ny Kirkegaard. Hans Død og Begravelse indførtes i Kirkebogen med denne Tilføjelse: »Anders Chr. Nonboe var Førstelærer ved Gjerrild Skole i 36 Aar. Han var en udmærket og i høj Grad nidkjær Lærer i denne lange Aarrække og i høj Grad almindelig agtet og afholdt. I 1886 blev han benaadet med Dannebrogskorsket. Et overordentligt talrigt Følge af hans Elever i Aldere fra 50 Aar indtil 10 Aars Alder fulgte hans Baare«.

Jens Esbensen Knudsen Friis, født 1862, dimitteret fra Ranum 1883, meldte sig som Ansøger til Andenlærerembedet i Gjerrild, da Lærer J. F. Busk i 1883 var blevet forflyttet til Hemmed Skole. Sogneraadets Forhandlingsprotokol meddeler fra et Møde den 10. August 1883: Der fremlagdes fra Provsten ikkun een Ansøgning om

Ansættelse i Andenlærerembedet ved Gjerrild Skole, nemlig fra Seminarist J. E. K. Friis. I den Anledning enedes Sogneraadet om at tilstille Skoledirektionen følgende Skrivelse:

»Begrundet i at der til Andenlærerembedet ved Gjerrild Skole kun har meldt sig een Ansøger, nemlig J. E. K. Friis, og denne er saa ung og uprøvet med Hensyn til Skolegerningen, tillader Sogneraadet — med Tilslutning af Skolekommissionen — sig i denne for Skolen, Børn og Forældre saa vigtige Sag at anmode ærede Skoledirektion om, at nævnte Ansøger maa foreløbig blive ansat kun som konstitueret $\frac{1}{4}$ Aar i Embedet og først efter Udløbet af den Tid blive forhaabentlig fast ansat, saafremt man efter saadan Prøvetid gensidig maatte finde dette ønskeligt.

Lærer Friis blev efter de tre Maaneders Konstitution fast ansat og gjorde herefter i 5 Aar saa udmærket Fyldest som Andenlærer, at man ved Lærer Nonboes Fratreden i 1888 fandt ham velkvalificeret til at overtage Førstelærerembedet, som han derefter beklædte i 40 Aar. *Lærer Friis var altsaa ansat i Gjerrild ialt i 45 Aar, og han havde aldrig virket ved nogen anden Skole. Et vistnok enestaaende Tilfælde.* — Efter sin Afsked i 1928 bosatte han sig i Aabenraa. Død der 1949.

Om Andenlærerne vides, at S. N. Munk forflyttedes fra Gjerrild til Grenaa Skolevæsen, K. Sørensen forflyttedes til Hemmed Skole, N. S. Andersen til Voldby ved Grenaa, J. F. Busk til Hemmed, J. E. K. Friis rykkede op i Førstelærerembedet efter Nonboe (se foran), P. R. Krogh blev Lærer paa Tunø til 1909, da han ansattes som Alterdegn ved Sct. Johannes Kirke i Aarhus, V. Bay Andersen forflyttedes til Kysing ved Odder, og R. J. Eg til Termestrup ved Mørke.

Af Lærerinderne, der har været fælles for Gjerrild og Stokkebro Skoler, blev *Johanne Sørensen* forflyttet til Skamstrup pr. Mørkøv, og *Marie Bugtrup* til Bønnerup, Hemmed Sogn. *Gudrun Pedersen, Marie Pedersen* og *Anna Junker* tog Afsked paa Grund af Giftermaal.

Om Hemmed Skoles Lærere giver Embedsbogen i Hemmed følgende Oplysninger:

Hans Jensen var saavidt vides en tidligere Gartner paa Godset Mejlgaard, maaske kaldet af Besidderen af nævnte Gods. Han skal have været kendt som en dygtig Lærer, saa at Børn fra Steder, der laa længere borte, opholdt sig i Hemmed for at gaa til Skole til ham. Han døde 1833, 70 Aar gammel, medens han virkede i Embedet, og ligger begravet paa Hemmed Kirkegaard.

Ewald Andersen var formodentlig Seminarist og døde ogsaa i Hemmed som virkende Lærer, 1840, 30 Aar gammel. Et Jernkors paa Sognets Kirkegaard siges at være sat over ham, af hvem vides ikke.

Samme Aar, han døde, er Embedet blevet besat med Lærer, Seminarist *Jensen*, der i Aaret 1848 forflyttedes til Koed i Sønderhald Herred. Han døde som pensioneret Lærer i Næstved, hvor han opholdt sig hos et af sine Børn. Hans Efterfølger i Embedet,

P. Hansen, født 1822, var dimitteret fra Lyngby 1843 og forflyttedes fra Hedegaard Skole i Glesborg Sogn til Hemmed. Han var en kundskabsrig og haandsnild Mand, der især gjorde sig bekendt paa Egnen ved, at han var den første, der indrettede sig med at drive Biavl paa rationel Maade efter den dierzonske Metode. Flere Frugttræer, fine Sorter, som er plantede af ham, staar endnu i Haven. Iøvrigt ved man meget at fortælle om hans Færd og Optræden ved forskellige Lejligheder, der turde vidne om, at han var noget ualmindelig. Han blev forflyttet 1868 til Mageltving i Lollands Nørre Herred.

Sogneforstanderskabet i Gjerrild-Hemmed behandlede ofte Henvendelser fra Lærer Hansen angaaende Skolesager m. m., men som det ses af Forhandlingsprotokollens meget udførlige Referater, gik Forstanderskabets Beslutninger som oftest i en anden Retning end Lærer Hansens skriftligt fremsatte Begæringer. — Ved et Møde, som Sogneforstanderskabet afholdt i Juli 1854, »forelaa en Skrivelse fra Lærer Hansen, hvori han anholder om, at Forstanderskabet vil betale, som af ham indkiøbt til Brug i Hemmed Skole, en Pennekniv og en Almanak, samt om der af Skolekassen kan ventes indkiøbt et Uhrværk til Hemmed Skolestue, og hvorhos han lader følge en Regning paa en af ham anskaffet Kürtz' hellige Historie.

Hvad angaar Betalingen af Pennekniv og Almanak, da vedtog Forstanderskabet at afgjøre samme, naar derpaa fremkommer Regning. — Derimod kunde Forstanderskabet ikke indlade sig paa Anskaffelse af det begjærede Uhrværk til Skolestuen, ej heller fandt man sig beføiet til at betale den af Skolelæreren anskaffede Kürtz' hellige Historie — som ikke nødvendig for Skoleundervisningen.

Forøvrigt vil Skolelæreren være at tilkjendegive, at forinden der anskaffes Bøger eller Inventarstykker til Skolens Brug, haver han derom at indhente Forstanderskabets Samtykke.

Andre meget udførlige Protokoltilførsler bærer et umiskendeligt Præg af, at Lærer Hansen har været »noget ualmindelig«. Og at Myndighedernes Holdning over for ham var noget skeptisk.

I 1860 tilskrev Sognepræsten Lærer Hansen og udbad sig Meddelelse om, hvorfor der i Hemmed Skole i Aaret 1859 kun var holdt Skole i 199 Dage af de 223 Skoledage.

Det oplystes senere, at Læreren

med Tilladelse havde fri i	8 Dage
syg	4 Dage
Hans Beboelsesleilighed med Ildebrand forstyrret	2 Dage
Skolestuen under Reparation	3 Dage
Paa Grund af Veiret ingen Elever ...	4 Dage
Marked i Grenaae	2 Dage
Fastelavns Mandag	1 Dag
	<u>ialt 24 Dage¹⁷⁾</u>

Ved Lærer P. Hansens Forflyttelse blev Lærer K. Sørensen kaldet til Hemmed. Han forflyttedes efter tre Aars Forløb til Grundfør i Vester Lisbjerg Herred, hvor han kort efter døde. I 1871 blev Lærer i Villersø

N. Nygaard ansat som Lærer i Hemmed og blev i 1883 forflyttet til Voer i Rougsø Herred. Han døde pludseligt paa Vejen, da han fulgte en Søn til Jernbanestationen. Nygaard var dimitteret fra Blaa-gaard Seminarium 1866; hans Ophold paa Seminariet afbrødes ved, at han deltog i Krigen 1864.

J. F. Busk, født i Karlby ved Grenaa 1852, paa Jonstrup Seminarium i tre Aar, dimitteret derfra ved Eksamen i København 1873 med Hovedkarakteren »Meget duelig«. Var i 2 Aar Huslærer paa Boddumbisgaard i Thisted Amt, kaldet til Andenlærer i Aalsrode 1875, 1876 kaldet til Andenlærer og Kirkesanger i Gjerrild, forflyttet derfra til Embedet i Hemmed 1883. — Lærer Busk var kendt som en begavet og kundskabsrig Mand med store musikalske Evner. Han døde 1915 efter et kort Sygeleje.

J. C. Jensen, født 1889, dimitteret fra Ranum Seminarium 1912, Andenlærer i Vrinnerns paa Mols 1914—15. Enelærer i Hemmed 1915—1930, forflyttedes til Store Binderup ved Aars.

— — —
Ved den nu nedlagte Bønnerup Hovedskole har følgende Lærere virket:

Anders Olesen. — Den første Indstilling til det nyoprettede Lærerembede i Bønnerup (1900) blev kasseret. Senere indstilledes som Nr. 1 A. Olesen (dimitteret fra Odense Seminarium 1901), som gennem personlig Fremstilling ved sin stilfærdige, fordringsløse og paalidelige Fremtræden havde vundet Stemningen for sig. Olesen, der var en dygtig og særpræget Lærer, virkede ved Bønnerup Skole

fra 1901 til sin Død 1926. En Søn af ham blev Sognepræst i Grove-Simmelkjær.

Valdemar Jørgensen, født 1889, dimitteret fra Silkeborg Seminarium 1914, Enelærer ved Skovgaard-Elsegaard Skoler ved Ebeltoft 1917, derefter Enelærer i Kollemorten ved Jelling og fra 1927 Enelærer, senere Førstelærer, i Bønnerup. Tog Afsked omkring 1948.

Gunnar Clementsen, født 1919. Ansat ved Farre Skole i Vejle Amt. 1951 Førstelærer i Bønnerup. 1956 forflyttet til Skævinge Skole paa Sjælland.

TILSYN

I Aaret 1724 lod Greve *Christen Scheel* affatte en Instruktion for Skolemesteren i Gjerrild. Ifølge denne Instruktion, som tidligere har været optrykt i »Historisk Aarvog for Randers Amt 1942«, var Sognepræsten den, der førte Tilsyn med Skolen. Han skulde »visitere denne og informere sig om Skole Mesterens Lære Maade«. Da der blev oprettet Skolekommissioner her i Landet, blev Sognepræsten som bekendt i Kraft af sit Embede Kommissionens Formand (født Formand, senere valgt Medlem eller Formand), og som saadan var Præsten — og er endnu mange Steder — den øverste lokale Tilsynsmand paa det skolemæssige Omraade. Denne Ordning holdt sig i Gjerrild-Hemmed til 1940. Ved Præsteskifte dette Aar blev Gaardejer *N. Sørensen*, Stokkebro, midlertidigt valgt til Skolekommissionens Formand, og da den nye Præst ikke blev indvalgt i Kommissionen, fortsatte *N. Sørensen*, indtil han afløstes af Gaardejer, Sogneraadsformand *P. P. Mogensen*, »Lille Benzons«. Siden overtog Smedemester *S. Andersen*, Bønnerup, Hvervet. Skolekommissionens nuværende Formand er Gaardejer, Sogneraadsformand *N. Sørensen*, Gjerrild.

Af Tilsyn, der har fundet Sted udoer det lokale, maa nævnes Sang- og Gymnastikinspektion, samt — i sin Tid — Biske- og Provstevisitatser. Den for sine Visitatsoptegnelser kendte Aarhus-Bisp, *Peder Jacobsen Hygom*, gæstede i 1742 Gjerrild-Hemmed. Om hans Indtryk herfra fortæller følgende lille Notits: »Sognepræsten Gregers Bruun var en lærd og veltalende, men derfor gammel og skrøbelig Mand, som i disse Dage ved Døden er afgang. Ungdommen, som i disse Sogne er meget talrig, befandtes af meget underscheedelig perfekt. Degnen informerer dem i Hovedsognet og har i Annexet en Substitut¹⁸⁾».

Den 14. Juni 1879 efterlod Biskop *Brammer* efter Visitats følgende Optegnelse: »De under 29. Maj d. A. tilsagte Visitatser i Pastoratet

var det mig en Glæde at afholde, da saavel Skolernes som den kirkelige Tilstand fandtes meget tilfredsstillende, og jeg fornyede mit Bekjendtskab med den agtværdige, elskelige Sognepræst«¹⁹).

I 1895 skrev Biskop *Jobs. Clausen*: »Skolevisitats, ved hvilken jeg fandt Undervisningen i det hele ret tilfredsstillende, i Gjerrild dog bedre end i Hemmed. Drengene i Gjerrild staar tilbage for Pigerne«²⁰).

Desuden har Bisperne *Soph. Sørensen* og *Th. Schiøler*, Provsterne *N. Nørregaard* og *Algreen-Petersen* samt Gymnastikinspektørerne *Rasmussen-Kirkebjerg*, *Weiersø-Jensen*, *Frede Hansen* og *Mathorne* og Sanginspektør *H. Johansen* tilset Undervisningen i Gjerrild-Hemmed²¹).

Tidsbilleder fra Karlby omkring år 1900

AF SØREN HØGH, KARLBY, HORNSLET

Mon det ikke er sådan, at mennesker og begivenheder fra et menneskes tidligste år er det, som står klarest for os, når vi bliver ældre. Jeg tror tillige, det er sådan, at man ved århundredskiftet traf mange flere særprægede mennesker eller originaler, om man vil, end man gør i nutiden, hvor landbefolkningens særpræg efterhånden udviskes, og dialekterne snart er en saga blott.

Om man synes om det eller ej, er vel ret ligegyldigt, for det sker alligevel i løbet af ikke så mange årtier.

Jeg synes nu, det er velgørende, når man endnu i en forsamling af bønder kan høre en og anden tage ordet og på den dialekt, som nu engang er hans, levere et godt indlæg uden at gøre et mere eller mindre vellykket forsøg på at bruge skriftsproget, som ikke vil virke naturligt for ham. På mig virker det forfriskende at høre dette, enten det så er en sønderjyde, vestjyde eller en øbo.

Min barndom faldt lidt før århundredskiftet, og jeg vil prøve på her at fæstne noget af det, som endnu står ganske klart for mig, men som om få år måske er glemt, og mange af disse skikkelser, som befolkede min barndoms verden, forekommer mig så særprægede, så ægte og farverige, at jeg vil tegne et billede af dem, og gør jeg det ikke, bliver det vel aldrig gjort.

Karlby ved Hornslet ligger nord for Rosenholm og Amaliegård skove og ligger som så mange østjyske byer fra fællesskabets tid tæt sammenbygget.

På en trekant midt i byen lå skole og smedie, og dér lå og ligger endnu det gamle hus, som beboedes af byhyrden; til disse tre steder havde man ærinde hver dag. Om morgenen drev man køerne hen på den åbne plads ved hyrdehuset, og de blev af byhyrden drevet ud i fælledet eller tuemosen; om aftenen, når han kom hjem med dem igen, kunne de forskellige flokke finde hjem til den gård, hvor de hørte hjemme.

Gårdene lå og ligger endnu med enkelte undtagelser på grund af udflytning i en tæt kreds uden om den omtalte trekant.

Markerne til de forskellige gårde ligger alle samlet og går ind til gårdene med en spids og bliver bredere udefter. I gamle dage betragtedes det jo nærmest som en ulykke at være udflytter.

Gårdene i Karlby

Matr. nr. 2a tilhører Søren Høgh og ligger i det vestlige hjørne af byen og var annexgård til Mygind præstegård.

Matr. nr. 3a tilhører Søren Udsen Sørensen og var sammenbygget med 4a, idet den mellemliggende længe var fælles for begge gårde.

Matr. nr. 4a blev i 1905 købt af Søren Pedersen; han byggede en mindre gård på den nordre ende af marken med 18 tdr. land, som fik navnet Nordvang. Anders Vestergård, Skjørring, fik 15 tdr. land, ligeledes i den nordlige ende af marken. Gården med de resterende 17 tdr. land blev solgt til Johs. Pedersen og ejes nu af dennes svigersøn, Søren Grosen.

Matr. nr. 5a tilhørte Magnus Rasmussen og ejes nu af dennes svigersøn, Otto Foged. Gården fik navnet Karlbygård.

Matr. nr. 6a ejes af Jens Peter Jørgensen sammen med noget af jorden fra matr. nr. 7a.

Matr. nr. 7a er for ca. 80 år siden udstykket, og noget af jorden hører nu til Ridsegården; en stump af det gamle stuehus står endnu og beboes af Chresten Sørensen.

Matr. nr. 8a ejedes af Anders Høgh, men ejes nu af sønnen Arne Høgh.

Matr. nr. 9a, Nørregården, tilhører N. Povlsen Nielsen; den lå i gammel tid inde i byen, hvor nu slagter Andersens hus ligger, gården brændte den 14. juli 1844 og blev da flyttet ud i marken nord for byen.

Matr. nr. 10a tilhørte tidligere Martin Olsen, men ejes nu af Niels Sager.

Matr. nr. 11a tilhørte Niels Jensen Stæhr og tilhører nu sønnen Asger Stæhr.

Matr. nr. 12a tilhørte Sigvard Rasmussen, ejes nu af en tilflytter, Gunnar Thomsen, og har navnet Damgården.

Matr. nr. 13a var i mere end 100 år lagt sammen med 14a som en dobbeltgård; i min barndom tilhørte den Jens Rasmussen, men i 1909 fik en søn, Jens Kjeldsen Rasmussen, skøde på 14a og byggede gården, hvor den nu ligger og ejes af sønnen Jens Kjeldsen

Rasmussen. Johs. Rasmussen overtog i 1924 fødegården 13a, som nu ejes af svigersønnen Søren Rasmussen.

Matr. nr. 14a tilhører nu Jens Kjeldsen Rasmussen. Se under 13a.

Matr. nr. 15a og 16a er ligeledes gennem de sidste 100 år drevet sammen og ejes i dag af Chr. Malling Rasmussen og før ham af hans far og bedstefar. Matr. nr. 15a lå, hvor nu den nye skole ligger. I den sidste rest af det gamle stuehus boede de sidste år en gammel kone; huset blev brudt ned i 1894, og noget af jorden hører nu under gården Glavindsminde, der ligger uden for den vestlige ende af marken.

Matr. nr. 17a tilhører nu Signe Damsgård, før hende ejedes den af hendes svigerfader, Karl Sørensen.

Matr. nr. 18a tilhører Jens Høgh og kaldes Vestergården, ringen er sluttet omkring trekanten i byen af de 16 gårde.

Matr. nr. 19a hørte oprindeligt til matr. nr. 17a, men i 1908 fik Valdemar Sørensen skøde på 19a og byggede en ny gård ude ved kirkevejen i Krogsbæk.

Efter de gamles fortælling skal byen være bændt, den ene del 1770 og den anden del 1786, og det er forståeligt efter den meget tætte bebyggelse.

Kun i fire af gårdene, nemlig 4a, 6a, 10a og 12a, er der kommet tilflyttere i de sidste 150 år, medens de andre gårde endnu er i de gamle slægters besiddelse.

Gårdene var alle fæstegårde under stamhuset Rosenholm, og alle de gamle stuehuse, som jeg kan mindes, og hvoraf enkelte står endnu, var alle nøjagtig ens indrettede og bygget af egebindingsværk. Jeg vil antage, det skyldes, at de er bygget af de samme håndværkere efter tegninger fra godskontoret.

Foruden de gamle gårde, som ligger samlet i byen, var der i sognet en halv snes udflyttergårde.

Matr. nr. 1a Borupgård, hvoraf hovedparcellen er på 101 tdr. land og tilhører Frants Christensen. Den ligger syd for byen ved vejen Hornslet—Søby. Det er en meget gammel gård med et oprindeligt tilliggende på 300 tdr. land, men i tidens løb er der udstykket derfra 11 større og mindre ejendomme, som nævnes her:

Matr. nr. 1b Jens Marius Jensen med 10 tdr. land.

Matr. nr. 1f Ejvind Bille Mortensen med 32 tdr. land.

Matr. nr. 1d Tage Jensen med 18 tdr. land.

Matr. nr. 1i Carl Andersen med 11 tdr. land.

Matr. nr. 1l Aksel Jensen med 31 tdr. land.

Matr. nr. 1n Lars Chr. Jensen med 13 tdr. land.

Matr. nr. 1o Ejvind Christensens hus.

Matr. nr. 1r Harald Niensens hus.

Matr. nr. 2 og 1g Svend Rasmussen med 40 tdr. land.

Matr. nr. 2b Svend Folmer med 27 tdr. land.

Matr. nr. 2i Niels Høgh med 7 tdr. land.

I alt 189 tdr. land.

Matr. nr. 32a Sortemosegård er ligeledes en gammel gård og tilhører R. Fr. Rasmussen. Den var oprindelig mindre, men der er igennem årene købt jord til, så der nu er ca. 70 tdr. land.

Matr. nr. 20a Bjerregården ligger vesten for byen i Krogsbæk; den har et tilliggende på 50 tdr. land og tilhører Søren M. Jensen.

Matr. nr. 21a Krogsbæk Kirkegård ligger nordvest for byen ved den gamle kirkeruin. Arealet er 38 tdr. land og tilhører nu Rasmus Olsen.

Matr. nr. 22a Ridsegården ligger nord for byen, skal efter de gamles udsagn oprindelig have været skovfogedsted, men der er i årenes løb købt jord til fra Andigård og 7a i Karlby, så der nu er ca. 90 tdr. land til gården, som tilhører Svend Jensen.

Matr. nr. 23a Glavindsminde ligger vest for byen, og til denne er tilkøbt jord, så der nu er godt 40 tdr. land, den tilhører nu Anker Laursen.

Desuden er der i de sidste 100 år opstået 25 til 30 større og mindre ejendomme ved køb af lodder fra bygårdene. Disse ejendomme varierer fra 5 til 30 tdr. land. De er delt i to distrikter, ét mellem mosen og Rosenholm skov, som kaldes Rugtorvet, medens distriktet fra bymarken og mod syd imod Hornslet kaldes Heden.

I *Lergravsjorden*, ca. $\frac{1}{2}$ td. land, havde alle husstande i byen ret til ler til gulve og klining af husene; den ligger sydøst for byen ved *Skoleloden*, ca. 5-6 tdr. land, som degnen drev indtil 1905. Han havde i reglen 3-4 køer. Jorden blev i 1905 tillagt en mindre ejendom. *Smediejorden*, ca. 5-6 tdr. land, hørte til bysmedien. Smeden havde fire køer, som han passede så godt, at han kom tæt op mod gårdmændene med mælkepenge, og jeg kan huske, at gårdmændene altid på mælkelisten skulle se, hvad nu smeden fik i mælkepenge.

Gårdmændene skulle ifølge smedens fæstekontrakt gøre $\frac{1}{2}$ dags plovbie hvert forår og efterår. Smedeloden blev omkring 1912 bortforpagtet til Niels Jensen Stæhr og blev købt og overtaget af ham i 1924.

Græsjævning: Bymændene blev ved med at eje smedien til 1946, da den blev solgt til smed Søren Larsen; indtil den tid havde by-

mændene hvert efterår et møde, som kaldtes græs jævning, hvor man delte huslejen og lejen af lergravsjorden, som var lagt ud i kolonihaver. Hvervet som oldermand (eller formand) gik på skift, og oldermanden skulle gøre gildet ved græs jævningen; dette blev fortsat til salget af smedien 1946. Lejen af kolonihaverne går nu til gadebelysning.

Køllen: Et andet gammet byfællesskab var Køllen, hvor man kunne tørre den spirede maltbyg. Køllen var et lille hus, som lå lidt uden for byen, dér hvor indkørslen til Jens Kjeldsens gård nu er. Det har ikke været i brug i min tid, men betegnelsen »ude ved Køllen« holdt sig i mange år.

For resten var der en mangfoldighed af udtryk, som man benyttede for at betegne en gårds beliggenhed.

Indfaldsvejene til byen havde også deres betegnelse. Vejen mod Rosenholm hed naturligvis Hovvejen, indkørslen mod nord til Skjærring var Nørreled, og bakken mod Krogsbæk kirke var jo Kirkevejen; men da kirken i 1900 blev flyttet til Karlby, og transformatoren blev bygget i 1917, blev det efterhånden — først for børnene og siden for vi ældre — ændret til transformatorbakken; den store bakke, som fortsætter om bag vor gård, hvor den er i højde med tagryngningerne i byen, hed Kyvlinghøv.

Fælledet: Jeg har før nævnt fælledet, som bestod af 50 tdr. land og omkring 1870 blev beplantet med gran. I gårdens gamle skøde fra 1865, hvor gården købes fri fra Rosenholm af min bedstefar, Anders Høgh, står anført de forskellige rettigheder og forpligtelser, dog bortfalder græsningsretten i tuemosen. Af Rosenholm skov, hvoraf størsteparten, ca. 200 tdr. land, ligger i Krogsbæk sogn, er der en granskov på ca. 50 tdr. land, som kaldes Fælleden; det er lidt lav bund og ligger ud mod mosen; det gamle hovedige står de fleste steder endnu inde i skoven, det må være den nævnte tuemose eller Fælleden, hvortil græsningsretten for gården blev frataget, da gården købtes fri for små 100 år siden. Der har siden den tid groet mægtige graner.

Dævelskrog: Den del af mosen, som ligger ind mod Fælleden, kaldes Dævelskrog. Der var især for 50 år siden en vrimmel af snoge og hugorme deromkring, ligesom fluer og bremses var en plage derude i sommertiden. Jeg kan tænke mig, at det er oprindelsen til navnet.

Måjen: I nordsiden af mosen ind mod Karlby er et areal lav klægjord, hvor byens spildevand løber ud; dette er fra gammel tid kaldet Måjen, og navnet kan vel udledes af jordens anvendelse.

Andre dele af den store mose har også sine stednavne såsom smediegravene, vesselsengene, kjaat og stahot.

Medens Fælleden som nævnt er inddraget under Rosenholm, så er den store og værdifulde mose udstykket til gårdene, og jeg beundrer den retfærdighed og den omtanke, denne udstykning bærer præg af.

Der er fra land og ud til Rosenholm-Skjørring å anlagt en lige og bred vej kaldet *Våsen*; dér ligger så de regelmæssigt firkantede skifter på begge sider, hver gård fik to skifter. De skifter nærmest land var på 18 skp. land, medens de længst væk var på op til 30 skp. land, jævnt aftagende ind mod land.

Til min gård, matr. nr. 2a, hørte det første skifte til venstre og det yderste til højre, medens min nabo, matr. nr. 3a, havde det første til højre og det yderste til venstre. Der er tillige den visdom deri, at de bedste tørv er længst ude i mosen, og nærmest land er det mere klægblandet og derfor ypperlig græsjord. Da gårdene dengang skulle være selvforsynende, var det den bedst mulige fordeling.

Som dreng hørte jeg flere gange min bedstefar sige: Karlby er en god by, vi har tørvemosen, og vi har Rosenholm skov tæt ved. Disse ord har jeg ofte godkendt i en brændselsfattig tid under to krige, og ligeledes værdien af god enggræsning i en tør sommer.

Før i tiden, da udenlandsk brændsel ikke anvendtes, blev der fra Søby, Skader og Mygind hentet en mængde tørv i Karlby mose; om sommeren kunne komme lange rækker af hestevogne efter tørv, de kunne kun hente ét læs tørv hver halve dag, så det tog sin tid med de 10-12 læs, som var det almindelige forbrug. Man gættede ofte på, hvor dette eller hint læs nu var fra. Ifølge gammel snak var de Skader-mænd kendt for deres velplejede heste, deres mange penge og deres få børn.

En Karlby-mand kom en dag, han skulle i mosen, op at køre med en Skader-mand, som kørte et spand usædvanligt velplejede jyske heste. Ifølge jysk sædvane skulle man jo så vide, hvem man agede med. Karlby-manden indledte med at sige: Ja, den mand er vel fra Skader?« »Hvorfor tror du det?« svarede manden. »Jo, det kan jeg se på øgene, de er blanke i hårlaget, og det kan tyde på, at I har mergelunderlag.«

Når Karlby-mændene skulle til Randers, kunne man komme over Voldum, men det gjorde man ikke gerne. Man sagde, at den, som kunne komme igennem Voldum uden skænd, kunne komme igennem helvede uden at blive brændt.

Vor gård, matr. nr. 2a, ligger i det vestlige hjørne af byen, halv-

vejs gravet ind i bakken, som fra gammel tid kaldes Kyvlinghøv. Gården var som tidligere nævnt annexgård til Mygind præstegård, og da gården blev frikøbt i 1865, skulle der medfølge en landgilde til præstegården på 10 skp. rug, 12 skp. byg og 20 skp. havre. Først efter lov af 20. september 1918 fik jeg denne landgilde afløst den 28. april 1929 med kr. 1140,06, som indbetaltes til stiftskontoret i Århus.

Til de forskellige lokaliteter i marken hørte stednavne som f. eks. Ludvigstykkerne, der var et syv marks skifte for sig; ned mod åen lå en englavning, hvor der var $\frac{1}{2}$ td. land skov med eg og hassel, dette kaldtes Enghaven; dér græssede vi ungvæget, idet der var læ og vand.

Min broder, Anders Høgh, fik 1907 skøde på disse 25 tdr. land og byggede en gård med matr. nr. 2c.

En anden del af marken hed Snurhuelen, fordi græsset altid gik i leje og lå i hvirvler. Ligeledes var der Vældgungeren og Mølan. Et stykke jord bag engen hed Klebberen. Jeg har for nylig fået oplyst, at dette navn var betegnelsen for et uregelmæssigt jordstykke, som lå for sig selv; dette passer i hvert tilfælde her.

Gården lå nord for kirkevejen med facade mod øst og vest. Det gamle stuehus var egebindingsværk, 12 fag og 33 alen langt. Nordenden var gravet ind i bakken, så tagskægget omtrent nåede jorden, medens der i den anden ende var omtrent én alen sokkel. Langs med gårdsiden var en sokkelhøjde af kampesten muret med en 18 tommer bred murkant i hele husets længde. Det var en god siddeplads, som passede til alle størrelser; det var en yndet siddeplads en sommeraften, og vi sad da ofte ude på »Cementen«.

Fortrappen var midt på huset; fra gangen kom man til venstre ind i storstuen på tre fag, i gavlen var to små gæsteværelser eller pigekamre. Lige ind for gangen var lillestuen eller pæn stue, til højre for gangen var dagligstuen i to fag helt gennem huset, dernæst var der mod gården sovekammer og mod haven køkken. Længst mod nord var bryggers med daglig indgang, der var en mægtig bageovn og nedgang til kælderen ind i bakken. Der var tillige en tung loftstrappe, som kunne løftes op af en kraftig mand. I bryggerset var stenpikning, som dog blev lagt til med cement; i køkkenet var der også cementgulv, men der blev lagt bræddegulv i 1906. Der var åben skorsten over komfuret, og vi småfolk spilede jo øjnene op, når skorstensfejeren kom og trådte op på komfuret og forsvandt op i skorstenen; efter denne tur op i skorstenen blev der noget at gøre rent.

I dagligstuen var lang, fast bænke mod gården og den ene ende af det lange bord. Ved den nordre ende var en slagseng; det var fars plads. Låget på slagsengen var på hængsler og kunne lukkes op og forsiden trækkes ud, og så kunne der være sengeplads til én voksen eller to børn. I bjælken over bordet var nogle læderstrøpper, hvor karlene satte deres træskeer i, når de havde tørret dem af i blusen. På hjørnet af slagsengen stod ølkrukken med trælåg over, og der drak man øl direkte af krukken. Jeg kan huske, at vi alle langede til det fælles fad, enten det nu var grød eller mælkebrød. Skulle vi have kartofler, kom et fad upillet på bordet, og vi pillede så hver så stor en dyng, som vi kunne spise, og med gaffel dyppede vi i den fælles sovs pande. I dagligstuen var en stor bilæggekakkelovn, den blev stående til 1917; da brændselet blev dyrt, blev den afløst af en mere moderne kakkelovn. Ja, så var der fars tobaksbord, og det var det eneste, som små børnefinger ikke måtte pille ved. Ved væggen mod haven var to alkovesenge med enden mod hinanden og hver sin dør. I den ene sov i gammel tid mand og kone, og i den anden sov pigerne med fælles omklædning i dagligstuen.

I min tid sov far og mor i sovekammeret ud til gården, og i alkoverne sov vi børn, to i hver seng. Der var ingen vinduer, men halmmåtter på ydervæggen, og når dørene blev lukket i, ja, så var det bælgmørk nat.

Der var meget i denne tid, der var uhygiejnisk; det var derfor ikke så mærkeligt, at sygdomme som tuberkulose, eller tæring som man sagde, var en meget hyppig dødsårsag i disse år.

Da børneflokkene blev så store som otte, blev der i 1901 bygget en kvist ud i haven, hvor der blev et dejligt lyst sovekammer.

I dagligstuen hang som regel en slags gyng, i bjælken midt i stuen, hvor den mindste kunne sættes i uden at kunne kravle ud; desuden havde vi et gangbord, hvor de lidt større kunne lære at gå på sine ben.

Men ellers havde vi gammel Sine til at passe os; hun var fra Viborg-egnen, hendes mor var død, og hendes far var ifølge hendes papirer en ukendt soldat fra lejren i Hald. Sine var på en eller anden måde kommet her at tjene, og hun blev der i 21 år. Hun var langt fra køn, og noget galsindet var hun, men hun var tro som guld mod alt i hus og gård, især mod os børn. Vi var vist lidt slemme ved hende; hun havde et skævt ben, så kunne hun både græde og skælde ud, men det var snart glemt igen.

Til vore barneoplevelser hørte også, når der skulle bages. Så krav-

lede Gammel Sine ind i den store bageovn, og vi børn skulle så lange pæne, hele tørv ind til hende, og hun var til sidst den eneste, som forstod at stable tørvene rigtigt, så de uden at synke sammen for tidligt kunne brænde og gøre ovnen ens varm over det hele; derefter blev asken raget ud, og de mange brød kunne sættes ind og bages rigtigt. Sådanne varme rugbrødsskorper var da en lækkerbissen.

En anden kendt skikkelse fra barndonnen var gamle Christian Monsen. Han var en ældgammel, krumbøjet mand. Han hjalp folk med haven, han kunne få alting til at gro. Christian Monsen kom til os hver fredag og hjalp mor med haven. Han var dårlig til bens og kunne ikke engang få den ene træsko helt foran den anden, så det gik langsomt med at flytte sig, og vi knægte skulle da gå ham til hånde og besørge det løbende.

Han skrædede store mængder af tobaksudrydning, hvorfor fars tobakskasse stod ude ved os. Christian Monsen havde munden fuld, og før han kunne sige en besked, skulle han have spyttet ud; når dette skete, måtte vi derhen i en fart og få besked. Han ville ikke have staldgødning til kartofler, han sagde: »I gi'r dem misæl så møj måg, at de kommer til at smage af den«.

Han blev 91 år gammel og var opholdsmand hos sin søn, Søren Christensen og Ingeborg, og havde der et lille, bitte kammer. Huset ligger endnu oven for Peter Ravns hus og den nye skole.

Søren Christensen og Ingeborg var et herligt gammelt par, altid glade og fornøjede. Søren Christensen kom omkring i gårdene og hjalp til ved høst og tærskning, og han lavede tørv i mosen. Når han efter endt arbejde havde spist til aften og fået piben stoppet, sagde han: »Nå, så vil a hjem å dåns med Ingeborg, og så skal kakkellovnen flyttes på loftet«. De første gange, jeg hørte det, tænkte jeg, at det nu kunne være sjovt at se, men jeg blev jo snart klar over, at det kun var kommers.

Jens Christian Mureren skal også nævnes. Hvorfor han havde murernavnet, véd jeg ikke; jeg har aldrig set ham bruge murskeen, men han var en fornøjelig mand og talte altid til dem, han mødte på sin daglige spadseretur; han var veteran fra 1864 og ville gerne fortælle derom.

En dag havde aktietyren revet sig løs og kom brølende ned gennem byen og mødte der Jens Christian, som var på sin daglige tur. Jens Christian, der ellers ikke var hurtig i vendingen, sprang som en mis i dækning bag den nærmeste dør. Når han siden fortalte

om denne oplevelse, endte han gerne sådan: »Jov — jen hå' jo vå't med i 64 — jen hå' jo lært å retirier«.

Og så var der jo Christen Jensen og Marie, som boede i Lergravs-huset; han var en dygtig arbejdsmand. De havde været på herregården Gyllingnæs, han var en hård hals, som man siger, og han var den første socialist, jeg kendte; men han var reel og god nok. Han var nu på sine gamle dage kommet i afholdsforeningen og nok på grund af sin styrke valgt til fanebærer. Der skulle nu være årsmøde i København, hvor formanden, sadelmager Gregersen, skulle repræsentere foreningen, og fanen skulle gerne med; der blev holdt møde om sagen, og man var så enige om, at det blev for dyrt at sende to mand, og man mente, at formanden nok kunne bære fanen. Der var da en, der spurgte, om Chr. Jensen så ville aflevere fanen. Formanden svarede hertil: »Fanen hænger hjemme hos mig«. — Chr. Jensen sprang op, stor og mægtig, og udbød: »Ja, men a hå' den unde ri mæ skautet!«. — Da diskussionen var blevet lidt for lang, var smedens Marie blevet kaffetørstig, og hun sagde højlydt: »Ska vi no it ha kafferet?« Det blev man enige om.

Vi vil også nævne Peter smejen, han var en meget dygtig landsby-smed, men maskinerne var ikke hans lyst. Han ville nok sælge nyt, men ikke tage gammelt i bytte. Jeg husker, at jeg gerne ville have et mere moderne cykelstyr og ville have ham til at tage det gamle i bytte, men han sagde: »Det kan du sæl til apotekeren«. Jeg spurgte: »Hvad skulle han bruge det til?« »Han kan måske lave det i jernpiller«, svarede Peter. Engang ved et sølvbryllup havde der været noget galt med sovsen, og mange havde fået en svær diarré. Smeden var slemt med. Da jeg dagen efter spurgte ham, hvordan det gik, svarede han: »Uha da, hvis det her varer ret længe, så kommer a faneme til å ha en nøj bøsning i met r«

Pe Sommer var byens træskomand; han købte store bøgekøvler i skoven, og med haanden lavede han vore træsko. Han besørgede også folks hårklipping; man sagde, at Pe Sommer og slagter Hansen i Elsted klippede de Karlby mænd gratis. Vi var fem drenge, og min far købte da en klippemaskine til otte kroner. Den fik Pe Sommer, og så skulle han klippe vi drenge gratis, men han klippede os, som skik var, i bund over hele hovedet; da jeg blev større, sagde jeg engang: »I dag vil jeg klippes med fortop«, men Pe Sommer svarede kort og fyndigt: »Ja, det bestemmer a«. Engang sognefogden skulle klippes, bemærkede han, at skilningen skulle være i venstre side, men Pe Sommer svarede: »Nu blyver do klippet, og så ka do sæt skilningen, lige hvor do vel«.

Hans far, Kresten Sommer, var helt døv, men han ville gerne ryge tobak og have en kop kaffe og kom tit ind hos folk. Engang han kom ind, morede min far sig med at pege på en stol ved tobaksbordet og sige: »Sæt enden til sæde, Kresten«. Kresten troede jo, han mente stop piben, og han svarede da: »Tak, den røge«. Når han så havde fået et par kopper kaffe, og min mor kom med kanden og bød en anden halv kop, så sagde han: »Tak, do må rele godt skænk en fuld«.

Jens Musikkeren var en lun og vittig rad, der kunne finde de pud-sige i enhver situation. Han havde en lille landejendom og spillede til dans til den lyse morgen for otte kroner, og det traf sig, han tog en tår over tørsten. I en tør tid om sommeren trak det en dag med torden, uden at det kunne komme til at slå løs; jeg traf den dag Jens og spurgte: »Tror du, vi får regn i dag?« Jens fik det lune blik i øjet og svarede: »Ja, det er aldrig til at vide, for det er med torden-vejr som med brændevin: enten får man ingenting, eller også får vi alt for møj«. Det var nu hans erfaring af et langt liv.

Pe Vestergård var gårdmand og vor nærmeste nabo; han var stor og stærk, et rødtligt fuldskæg, en, som alle raske drenge så op til. Han var jæger og riffelskytte og fra gammel tid byens martyr fra de forhadte gendarmer. Han var som formand for skytteforeningen idømt bøde, som han ikke ville betale, og derfor blev han af gendarmerne ført til Randers til afsoning. Da han slap ud og skulle komme hjem, blev han modtaget som en høvding. Skytteforeningens medlemmer mødte ham ved de syv veje, og med fanen i spidsen blev han i procession ført hjem til sin gård i Karlby. Men da de passerede sognefogeden i Skjørring, som var Estrup'er, da sænkede man fanen, og det var fornærmelse mod embedsmand i funktion, og de blev anmeldt igen; dog blev sagen henlagt.

Min morfar, Søren Udsen, som havde nabogården, og som jeg er kaldt op efter, havde derfor særlig godhed for mig. Fra jeg var tre år, til jeg blev ti år, sov jeg hos ham om natten, og da jeg fyldte de ti år, fik jeg et lommeur af ham; men til min store sorg måtte jeg ikke gå med det endnu, da det kunne give anledning til, at min far blev sat op i skat.

Han var en stor, flot mand, veteran fra 64 og lå da i skanse 2 på Dybbøl, hvor han blev taget til fange den 18. april og ført til Øst-rig. De måtte efter fængslingen gå på deres ben op gennem Tyskland og blev derfra sejlet til Århus. Han havde i min drengefantasi en helgenglorie om panden. Han var utrolig hårdfør. Engang havde han fået to fingre i en maskine. Da doktoren kom, sagde han, at

fingrene skulle klippes af, og spurgte, om han ville bedøves. Hertil svarede Søren Udsen: »Nej — bare do gie ston, te a for min piv tændt, så kan do godt ta fat«.

Men en af de mest centrale skikkelser i mine barneerindringer det var Peter Ravn. Han var en rigtig vikingetype, stor, stærk og med et jerngråt fuldskæg. Han var en drabelig jæger og fisker, og så var han byens slagter og altmuligmand. Han kunne mure og tømre og stander alt muligt redskab, som var gået i stykker. Der er noget, der hedder arbejdets glæde, og den følte han til fulde, når han kom og afleverede et stykke redskab, som han havde gjort i stand. Når man så sagde, ja, det var der nu ikke andre, som kunne have ordnet, ja, så var det for ham mere end de penge, han skulle have for det. De drengeslæder, han lavede af asketræ, var anerkendt som de bedste, der gik på slædebakken.

For vor jagt slagtede han vore grise, og jeg mindes endnu disse slagtedage, når han kom, før det endnu var lyst, og dampen på gruekedlen stod som en sky ud til det omvendte kar, på hvilket grisen skulle stikkes. Vi børn så med gru, når han tog den lange kniv og jog den dybt i grisens bryst, og medens blodet fossede ud i mors spand til sortpølser, tog han den blodige kniv ud og holdt den i sin skæggede mund, mens han holdt igen på grisens sprællen, mens mor havde travlt med at røre i spanden for at få mel og blod jævn. Når grisen så blev skåret op, var det spændende, hvem der fik blæren, som kunne pustes op som en ballon. Engang jeg græd, fordi det ikke var mig, der var heldig, sagde Peter Ravn: »Ja, vent nu lidt, der er sgu to blærer i dag«, og så skar han endetarmen ud og gav mig, men den kunne jeg jo ikke puste op. Når grisen så var færdig og skrabt, så tørrede Peter Ravn skægget af i karkluden og sagde: »No æ dæ den unde mænd no pæn ma«.

Han var den bedste fortæller, jeg nogensinde har truffet. Da jeg blev voksen og han en gammel mand, som levede i minderne, har jeg manganen en aften gået hen til ham i hans stue og hørt hans fortællinger om, hvad han havde oplevet i sit lange liv. Fjern i blikket, men med malende ord og udtryk kunne han fortælle — alle bi-omstændighederne som årstal, hvordan vejret var, hvor solen stod på himlen, alt blev taget med og udredet i de mindste detaljer, inden han kom til det, han egentlig ville fortælle. Jeg skal prøve at fortælle lidt af det med hans egne ord om en god ålefangst: Å ja, sådan var der en sommerdau i 1887, vi var i muesen, og det blev et forfærdeligt tordenvejr, så vi måtte gå hjem. Da jeg kom hjem, sae An Mari, ja Lise Selling hå væe hæ og sæj, at do sku slagt en kalv. Da

a va færdig med det, så a te An Mari: A troue, det æ et villele vejr å fang ål, a fik snart grejern standeret, å så gik a derud ad kirkevejen og nie o di fåes ager, nie mod åen. No va et bløven et herligt vejr, byggen var så smot begøndt å let på sæ etter regnen, de va li i plasingen, å sulen hang så rød ud i de vejsten, å Niels Peisen i Skjøring gik derøv på de lang ager å kovelet hans kyer, ja, det va ret et herligste vejr. — Ja, hele dette sceneri så han for sig, inden han fik fortalt om alle tiders bedste fiskeaften med masser af ål; så kunne han fortsætte: »Ja, Søren, er et it mærkeligt med di ol, di øngle slet it hæ nie i oen, nej, de goe hielt ud i Middelhavet dæ ve Skotlands kyst å øngle, å så ka det bette kravl fin hæ op«. Ja, selv om det skorter lidt på geografien, så var han jo alligevel inde på det rigtige.

Her er så hans historie om den døde svensker, der lyder sådan: »Ja, a æ jo fra Uggelhuse, men da a va 14 år, kom a op å tjene ved Hans Jensens i Krogsager. Se, den vinter var fra en svensk sejler, der gik op til Randers, en matros revet over bord med ankerkættingen. Nu en måned efter var han fundet i isen ved en af holmene, og dagen før, da jeg var en tur hjemme, var han lagt i en båd til ankers i fjorden med et fåreskind dækket over. Ham ville jeg naturligvis ud og se, jeg tog en båd og sejlede derud, kravlede over i båden til ham, tog fåreskindet af ham, og der lå han, et pæneste ungt menneske, akkurat ligesom han sov, men bedst som jeg stod og så på ham, sae han lige med ét øløløløl — å — gu fader bevåres, Søren Høgh, hvor bløv a da ræd, a sprang som en mis over i min egen båd og roede af alle kræfter i land, a fik ikke engang skindet lå' over ham«. »Ja, men var han da ikke død?« spurgte jeg. »Jov, vel var han død, men se, han var jo fuld af vand, og da der kom bevægelse i båden, boblede vandet op gennem halsen af ham, men det kom jeg jo først i tanker om bagefter, men do ka trov, a vest, hue a va kommen fræ«.

Engang Peter Ravn fyldte år, kom et par af hans yngre jagtføller for at ønske ham til lykke; de havde taget en halv flaske snaps med og skulle jo så have kaffe med et stænk i; der blev nu fortalt jagthistorier, og Peter Ravn var rigtig i sit es. Engang imellem åbnede datteren døren fra køkkenet og sagde: »Far, der er en lille pige med nogle blomster til dig«. Men Peter Ravn, der var midt i en historie, svarede: »Ja, det er godt søster, gi' hende en kage«. Det gentog sig nogle gange, og til sidst kom hans gamle nabo, Søren Christensen, og datteren sagde nu: »Ja, det er Søren Christensen, som vil ønske dig til lykke«. Men Peter Ravn var nu midt i en spændende udred-

ning og svarede igen: »Ja, det er godt, søster, gi' ham en kage«, men Søren Christensen havde jo set flasken på bordet og kunne tænke sig at være med i laget, ja, han gik fornærmet hjem.

Auktion i byen. Engang i min drengetid skulle der være noget så usædvanligt som auktion over en besætning her i byen, og det måtte jo alle overvære, både store og små. Vi drenge fandt os hurtigt en god udsigtsplads på toppen af gårdens mødding, hvorfra vi kunne følge slagets gang. Fuldmægtigen, som skulle forestå auktionen, blev anbragt i en fjedervogn; publikum stod tæt omkring, og dyrene blev så et for et trukket frem, og buddene faldt nu mere eller mindre livligt. Da der var solgt nogle stykker, var vi drenge snart helt klar over teknikken og fremgangsmåden, og da der nu kom en ko frem, og buddene faldt lidt trægt, ja, så var der en knægt, som sagde »fem til«, og da hammeren faldt, og der ingen ville vedkende sig det sidste bud, så blev vi jo lidt bange for, om det kunne trække op til lussinger, og vi fordelte os blandt publikum. Fuldmægtigen bemærkede da: »Nå, det var måske en af kyllingerne på møddingen, der galede med«.

Liegstov i stuestoven. Forsamlingshuset blev først bygget 1901, og når man før den tid skulle have dans, måtte vi jo se, om vi i en af gårdene kunne låne en storstue; en sådan havde man endnu i de fleste gårde. Derefter skulle vi have lovning på »Pe Lassen Mussikeren« eller »Jens Mussikeren«; for børnene spillede de for halv pris, det vil jo sige fire kroner. Sådant en liegstov glædede vi os til lang tid i forvejen, cykler eller biografter var der jo ikke noget, der hed; der var jo kun skolen og livet, som det formede sig omkring i hjemmene. Børnefesten i Clausholm-skoven i juni var en af årets store højdepunkter, og så måske dyrskuet i Randers eller i Hornslet, hvis vi skulle have køer med, som vi skulle holde ved.

Jeg mindes endnu bedømmelsen af dyrene; de mere eller mindre kyndige dommere, som med alvorfulde miner betragtede dyrene fra alle vinkler, medens ejerne med ikke mindre interesse studerede dommernes ansigtsudtryk. Der blev ikke talt mange ord — der blev set mere, end der blev snakket.

Jeg og mine jævnaldrende mindes også fra barndommen høstens tid, medens man endnu høstede hele kornmarken med le. Arbejdsmændene med koner tog høstplads og mødte hver morgen, det var høstvejr, og for en fast høstløn hjalp til med hele høsten. Tre eller flere par høstfolk efter hinanden, mandfolkene i skjortæærmer og kvinderne med kysehat og hvide høstærmer. Vi mindes melmads-

hvilen, hvor man lejrede sig på de høstede neg, og øltræet, der kunne rumme fem-seks liter, gik rundt, og man drak direkte af tuden.

Men liv og humør var der trods det hårde slid. Vi har jo så siden oplevet udviklingen, først med aflæggermaskine, så med selvbinde- ren, som forekom os som et vidunder af snilde, og som selv de gamle høstfolk måtte beundre, og i dag ser vi jo de store mejetær- skere vugge over markerne og besørge høsten i én arbejdsgang. Jeg tænker tit på, hvad vore forældre ville sige, om de kunne se høst- arbejdet i dag og se, hvad vi i øvrigt har af sindrige maskiner. Jeg kan tænke mig, at de ville savne hestene i bondegården af i dag, de ville vel også undre sig over vor markplan og fodring, vor levestof og levemåde ville de også vanskeligt forstå, men de ville ganske be- stemt grue, om de så, hvad skatter og driftsomkostninger nu beløber sig til.

År 1900 blev forsamlingshuset bygget, og dermed blev et længe følt savn afhjulpet, især for ungdommen.

Der blev nu en gymnastikforening og senere en ungdomsforening, den sidste kunne for øvrigt i maj 1961 fejre 50 års jubilæum.

Disse to foreninger har gennem årene været en god samlingsplads for sognets ungdom, men desværre er der nu så få unge i byen, at det kniber med at få tilslutning nok.

Vi er nu i mine optegnelser nået til 1910, og her vil jeg sætte punktum. Det er vel sådan, at man skal have tingene på en vis af- stand for at skønne rigtigt.

Balle Stednavne

AF JENS SMED

Den lille Landsby Balle (Galten Sogn og Herred) er beliggende Vest for Nabobyen Vinterslev og er antagelig en Udflytterby fra denne. I hvert Fald havde Balle-Gaardene — der var tidligere kun tre — deres Udmark i Forbindelse med Vinterslev-Gaardenes Udmarker.

Vi vil i det følgende gennemgaa de til Balle-Jorderne knyttede Stednavne. Angaaende de anvendte Navne-Kilder samt den ved Navnenes Tolkning benyttede Litteratur kan henvises til Behandlingen af Vinterslev Stednavne (Fra Randers Amt, 1945, p. 40).

Selve Ordet *Balle* [bal'e], der er et almindeligt som Landsby-navn, bruges ofte om en jævnt stigende Forhøjning i Terrænet. Ordet kan dog ogsaa bruges om en Afdeling af en Landsby.

I det følgende er Stednavnene opført i alfabetisk Orden. MB angiver Navnets Form i Markbøgerne (fra Aarene 1681—83), medens UK betegner Navneformerne fra Udskiftningskortet (1797). Et Par Navne, som var meget utydelige i disse Kilder, er udeladt nedenfor.

Aalkær [ol'kja'r]. MB Aalkier; UK Olkiær(sbjerg. En Engstrækning Nordøst for Byen. Den er identisk med den Lokalitet af samme Navn, som er nævnt under Vinterslev. Baade Ballegaardene og Gaardene i Vinterslev havde Del i denne Eng. Forleddet i Navnet er antagelig Fiske-navnet Aal; om Fortolkningen se iøvrigt »Vinterslev Stednavne«. Efterleddet *Kær* betegner en sid Strækning, i Almindelighed overflydt af Vand og med mere eller mindre tæt Bevoksning af Smaa buske. *Aalkærbjerg* [ol'kjæbjær'e] er den nærliggende Bakke. Ordet *Bjerg* havde i ældre Tid netop Betydning af en stejl Bakke.

Balsletten. MB Balsletten. Det nævnes i Markbøgerne (Eng- og Græsningsprotokollen), at Balle har Græsning til 21 Høveder paa Balsletten, og det bemærkes, at denne ligger i Sabro Herred.

Balslund. MB Balslund Schouff. Det er nok denne, der er Tale om, naar der i et af Kronens Skøder fra 1568 nævnes en Enemærkeskov — d. v. s. en Skov, som er uden for Fællesskabet — kaldet

»Balloslund«. Forleddet i Ordet er Byens Navn. Efterleddet Lund betegner en mindre Skov; Tilføjelsen »Skov« i Markbogen skulde saaledes synes overflødig. Imidlertid forekommer der i Markbøgerne (Eng- og Græsningsprotokollen) ogsaa en Eng kaldet »Ballslund«. Det er da formodentlig saaledes, at det meste af den oprindelige Balslund efterhaanden var blevet ryddet for Træer, saaledes at Hovedparten af Jorden laa hen til Græsning. Resterne af Skoven har man da kaldt Balslund Skov for at skelne den fra Engen Balslund. — Balslund Skov er i Markbøgerne takseret til 2 Svins Olden. Videre hedder det: »Findes och derhos Riishug af Hessel och Tornn«.

Ellisholm. MB Ellisholm. Af Mandsnavnet Ellis. Ordet Holm kan bruges om et Stykke Land, der hæver sig op over eller er adskilt fra Omgivelserne, og anvendes ofte om Mark- eller Engstykker, der er omgivet af Vand eller er indgrøftet.

Eskesballe. MB Eschiisballe, Eskesballe; UK Eskeballe. Forleddet maa, som Ejefaldsformen i Markbogens Form af Navnet viser, være Mandsnavnet Eske og ikke Trænavnet. Eskesballe er beliggende østen for Banen, ved Vejen til Galten — nær de nedenfor nævnte Kirkeblokker.

Fjerreager. MB Fierre Agge.

Haven. MB En Ha(u)ffue, UK Haven. Ordet Have betegner en Indhegning, et Vænge. — Ligger i den nordligste Del af Marken, umiddelbart Vest for Banelinjen.

Hesselen. MB Hessellen, UK Heisling. Busknavnet Hassel; Hessel og Hejsel er Dialektens Navne for Busken. Ordet maa her betyde en Samling af disse Buske. At Trænavne har en saadan kollektiv Betydning er almindeligt i Stednavne. Hesselen er Jorden op til Vinterslev Skel, lige norden for Vejen til Vinterslev. Der findes nu ikke længere Træer eller Buske paa Stedet. Det kan nævnes, at ifølge Markbogen havde en af Gaardene i Vinterslev Del i Hesselen.

Hinkels Eng. UK Hinkels Eng. Ifølge Feilbergs jyske Ordbog betyder Hinkel et uformeligt Stykke af et eller andet. Ordet har omtrent samme Betydning som Humpel, men en noget videre Anvendelse. Efter dette kunde Hinkels Eng da være Navnet paa en meget kroget Eng. — Jorden er beliggende ved Lilleaaen, umiddelbart Øst for de to nær hinanden liggende Gaarde.

Holhøj [ho'lhøw']. MB Haalhøus Agge. Højen er beliggende nær Vinterslev Sandagre ved Skellet mellem Vinterslev og Balle. I Overensstemmelse med ældre Sprogbrug maa man vente, at Højen er en Oldtidshøj. En orienterende Gravning kunde ogsaa tyde paa, at der findes en Stensætning i Højen. Forleddet i Navnet kan være Ordet

Hole, der almindeligt betegner en Lavning eller en Kløft, men desuden — ifølge Feilbergs jyske Ordbog — i Nørrejysk har Betydningen Hulvej. Navnet kunde da stamme fra Højens Beliggenhed ved Markvejen fra Vinterslev til Balle, der paa dette Sted netop løber i en Hulning. Forleddet kunde vel ogsaa være Ordet Hale, der betegner et langt smalt Jordstykke. I denne Forbindelse kan det anføres, at Højen er beliggende paa en langagtig Banke.

Hus Eng. MB Huus Eng. Ifølge Markbogen havde ogsaa Gaardene i Vinterslev Del i denne Eng.

Kathøj. UK Kathøis Agre. Disse Agre laa Øst for Vejen fra Balle til Vinterslev i Nærheden af den enligt beliggende af Ballegaardene.

Kirkevadet. MB Blocherne ved Kierchevadet. Disse Blokker er antagelig de samme, som paa Udskiftningskortet er betegnet Kirke Blokker. Disse ligger østen for Banen ved Vejen til Galten. Det Vad — d. v. s. Vadested — der er Tale om, er da det, hvor den nævnte Vej passerer den Bæk, der er fremkommet ved Elbækkens og Bolbækkens Forening (jfr. »Vinterslev Stednavne«). Navnet kan maaske skyldes, at Vejen over Vadestedet først og fremmest har været Kirkevej (til Galten Kirke). Det er sikkert Navnene Kirkevad og Kirkeblokker, der har givet Anledning til et Sagn om, at der skal have ligget en Kirke i Balle. — Betegnelsen Blokker brugtes før Udskiftningen om mindre Jordstykker.

Klammeskær. UK Klammeskær. Forleddet er Ordet Klammose [klammues], det endnu brugte Navn for Mosen Syd for Aaen. Denne Mose ligger i Hadsten Sogn. Klammeskær ligger ogsaa Syd for Aaen og lige op til Klammose, men hører dog til Galten Sogn, idet dette her sender en Krog ind mellem Hadsten og Lyngaa Sogne.

Knudsdam. MB I Knudz Dam; UK Knudsdam. Var ifølge Kortet den nordvestligste Del af Ballegaardenes Jorder — lige op til Aaen. Forleddet er Mandsnavnet Knud. Dam betød oprindeligt Dæmningen omkring en Møllesø eller lignende; senere gik det over til at betyde det inddæmmede vand. I Betragtning af Stedets Beliggenhed ved Aaen kan man gaa ud fra, at der tidligere har ligget en Mølle-dam paa Stedet. Denne Antagelse bestyrkes ved, at nogle Jorder i Nærheden hedder Mølholm (se nedenfor).

Knøskær. MB Knøskiers, UK Knøskær Agre. Agrene er ifølge Kortet beliggende ved Vinterslev Skel. Man kunde ved Forleddet tænke paa Ordet Knøs i Betydningen Højde eller Banke; men Forbindelsen med Ordet Kær virker dog ejendommelig.

Krogen. MB Kroggen. Ordet Krog er nok her brugt om et afsides Hjørne af Marken.

Langbjerg. MB Langbjerg Agge; UK Langbiærg Agre. Af Bjerg i Betydningen stejlt Bakke. Disse Agre laa i den sydlige Del af Marken, mellem Hinkels Eng og Sandagre. Den Gaard i Vinterslev, der havde Del i Hesselen, havde ifølge Markbogen ogsaa Del i Langbjerg Agre.

Lunden. MB Dett lille Fald østen Lunden, UK Lunden. Laa Vest for Banen, lige ved det tidligere Ledvogterhus. Medens Balle nu er ganske uden Skov, viser Udskiftningskortet, at Lunden dengang virkelig var en lille Skov. Formodentlig er Lunden identisk med den foran nævnte Balslund Skov.

Løkken. UK Lykken. Dette var den vestligste Del af Ballejorderne. En Løkke er et Jordstykke, der er afgrænset ved Hegn eller Diger.

Mølholm. UK Mølholm. Dette Navn lader formode, at der i Balle har været en Vandmølle ved Lilleaaen. De Jorder, der betegnedes Mølholm, er netop beliggende umiddelbart op til Aaen.

Sandagre [sona-ge]. MB Sandage; UK Sand-Agre. Disse er beliggende Syd for Banen, nær Hadsten. Betydningen er: de sandede Agre — i Overensstemmelse med, at Jorden er meget let.

Skousland. MB Skousland synden for Skoufven. Der maa her være Tale om Jord, som er ryddet for Skov. Iøvrigt er Ordet ikke noget egentligt Stednavn.

Stenfald. MB Steenfald. Betydningen maa være: det stenede Fald. Hermed stemmer det, at Jorden ifølge Markbogen kun brugtes til Græsning. Ordet Fald betegner en Samling af Agre.

Sønderdam. MB I Sønderdammen; UK Sønder Dam. Disse Jorder ligger Vest for Aaen, i Nærheden af Klammeskær. Navnet tyder maa-ske paa, at der ogsaa her har været en Mølle-dam. Forstavelsen Sønder- hentyder vel til, at denne Dam ligger sydligere end den ovenfor nævnte Knudsdam.

Sønderkær. MB Sønderkier. Ogsaa Vinterslev-Gaardene havde Del i dette Kær.

Teyrisballe. MB Teyriisballe.

Tofterne. MB Paa Tofterne. Ordet Toft bruges almindeligt om Jorden lige ved Gaarden. Toften var uden for Fællesskabet. Dog kan i yngre Stednavne Ordet Toft ogsaa bruges om nyopdyrkede Jorder i Bymarken, saaledes at Marknavne, der er sammensat med Ordet Toft, ikke altid vidner om forsvundne Bebyggelser. Man træffer da ogsaa ofte Tofter, der ligger langt fra Landsbyerne.

Tokkefald. MB Tochefald. Tokke betyder Skøn eller Tykke, og Tokkejord er Jord, som er tildelt efter Skøn, d. v. s. uden Opmaa-

ling. Det er gerne uregelmæssigt formede Jordstykker. Tokkejord er ofte overladt Kirker eller Præstegaarde.

Østerfold. UK Øster Fold. Hvis den anførte Form af Navnet er rigtig, har vi Ordet Fold, der betegner en Indhegning. Det kan dog tænkes, at Navnet skal læses Østerfald. Jorden ligger ifølge Kortet Øst for Banen, nær Knøskær Agre.

Den gamle Mogens og hans slægt på Søgården i Gerrild sogn

AF PENS. FØRSTELÆRER TH. MØLBY, ROSKILDE

Under et slægtshistorisk arbejde med Gerrild sogn som arnested for de ældste slægtled er det samtidig lykkedes mig at finde oprindelsen til den af redaktør Johs. Bilde i »Gjerrild Sogns Historie«¹⁾ omtalte kendte og ansete slægt med tilnavnet Mogensen. Om denne slægt og dens særlige tilknytning til Søgården i Gerrild fra Kristian I's regeringstid (1448—1481) til vore dage vil her blive berettet.

Det er sjældent, at man ved hjælp af skriftlige kilder kan følge en bondeslægt længere tilbage i tiden, end sognets ældste kirkebog omfatter, men her lod det sig gøre at tilføje ca. 200 år, før Gerrild kirkebog begynder i året 1657. Dette skyldes, at mine undersøgelser vedrørende Søgårdens beboeres fortid fik en meget værdifuld hjælp i fem gamle, juridiske dokumenter, hvoraf de to ældste opbevares i rigsarkivet i København og de øvrige tre i Viborg landsarkiv. Trods den manglende kirkebog i de nævnte 200 år giver disse dokumenters lødige indhold en ret fyldig og brugbar redegørelse for Søgården og den beboere fra året 1468, indtil Gerrild kirkebog begynder i 1657 og desuden kort efter melder om begravelsen af den gamle Mogens i året 1671.

Ved et nøjere eftersyn af Gerrild sogns kirkebog fra 1657 til vore dage viste det sig, at slægten Mogensen med ægte jysk trofasthed i 300 år har brugt navnet Mogensen som særskilt tilnavn for den mandlige slægtslinie, men derimod i samme lange tidsrum aldrig brugt det tilsvarende fornavn Mogens, uden at man kender den egentlige årsag hertil. Man vil derfor i Gerrild kirkebog forgæves lede efter døbte drengebørn af denne slægt med fornavnet Mogens. Som følge heraf heller ingen døtre med tilnavnet Mogensdatter. Trods denne overraskende opdagelse føler slægtsforskeren sig berettiget til at tro, at stamfaderen til denne ret talrige slægt i en eller flere af de ukendte tidligere generationer må have båret fornavnet Mogens. Dette er nu blevet tydeligt bekræftet ved fire af de fem førnævnte juridiske

dokumenter, men man skal helt tilbage til året 1671, før man i Gerrild kirkebog kan finde det første tydelige spor på, at denne slægts-teori var rigtig. Dette spor gav i øvrigt samtidig anledning til overskriften i denne artikel.

På Søgården i Gerrild boede i årene 1657—1697 under Sostrup gods en fæstebonde, hvis hele navn var Jens Rasmussen Mogensen, men som i daglig tale kun kaldtes Jens Mogensen. I matriklen af 1664 kaldes han Jens Rasmussen i god overensstemmelse med den gamle hævdvundne navneskik, at hvis faderens fornavn var Rasmus, skulle sønnens efternavn være Rasmussen. Derimod nævnes i matriklen af 1688 hele navnet Jens Rasmussen Mogensen, og tilnavnet Mogensen er netop hans rette slægtskendingsnavn, som han desuden har æren af at være den første sikre bærer af i slægten Mogensen. Adskillige gange nævnes Jens Rasmussen Mogensens navn i Gerrild kirkebog, men sognepræsten bruger mest kendingsnavnet Jens Mogensen eller blot Mogens, f. eks. i 1671 ved en nærstående slægtnings begravelse, der omtales i følgende beretning: »Anno 1671 den 12. maj har jeg prædiket over den gamle Mogens. Jens Mogensen udlovede 2 à 3 mark til klokkerne«. — Efter tidens skik har sognepræsten ikke her nævnt den dodes alder, men udelader desværre også den dodes efternavn, der ville have været en god hjælp til opklaringen af slægten Mogensens oprindelse. I Gerrild kirkebog nævnes de dodes alder ikke før året 1805. Ved begravelsen af denne gamle mand med fornavnet Mogens sidestillet i kirkebogen med navnet Jens Mogensen, der er kendt fra Søgården, får man en temmelig sikker formodning om, at den gamle Mogens må være død som aftægtsgårdmand på Søgården hos sin slægting og efterfølger Jens Rasmussen Mogensen svarende til den store slægtskæde af samme familie med Søgården som fælles slægtsgård.

Mens Jens Rasmussen Mogensen som nævnt er den første, man med sikkerhed kender som bærer af tilnavnet Mogensen, må den gamle Mogens ifølge Gerrild kirkebog og den gengivne ældre slægtsrække være den sidste af slægten Mogensen, der har levet med fornavnet Mogens. — Når dertil kommer, at Jens Mogensens navn findes flere gange i Gerrild kirkebog, inden den gamle Mogens lukkede sine øjne i 1671, har man god grund til at tro, at både den gamle Mogens og hans samtidige slægt og bysbørn må have kendt årsagen til det omtalte radikale navneskifte i slægtens mandlige linie og tillige have oplevet begyndelsen til denne forandring. Gerrild kirkebog er ikke gammel nok til at løse denne navnegåde. Derfor måtte den gamle Mogens tage hemmeligheden om grunden til navneskiftet med sig

I året 1618 blev den gamle adelige hovedgård Stokkebrogård solgt til Sostrups daværende ejer, Jørgen Scheel, som omdannede restpartiet til to bøndergårde, der fra denne tid blev fæstegårde under Scheels gods og senere stambuset Benzon til årene omkring 1860, hvor de havde matrikelnumrene 20 og 21. Af disse to bøndergårdes bygninger er kun få bevaret til nutiden. Her ses matr. nr. 20b med sit gamle, velholdte bindingsværksstuehus, der nu er beboet af Martin Impgaard, som var kusk på Benzon under sidste verdenskrig. (Foto: Mølby).

i graven, og for efterslægten er den efterhånden gået helt i glemmebogen, men troskab mod den nedarvede tradition har alligevel bevaret det usædvanligt gamle slægtstilnavn lige til vore dage.

Næsten alle gårde i Gerrild sogn har for tiden et kendingsnavn foruden deres matrikelnummer, men når undtages Stokkebrogård, der i middelalderen var en adelig hovedgård, er Søgården den ældste navnkendte bondegård i Gerrild sogn i ældre tid. Allerede i året 1468 omtales Søgården, idet dens navn og beboere er hovedemnet i alle de nævnte fem juridiske dokumenter. Desuden nævnes Søgården flere gange på Gerrild kirkebogs første blade, når Jens Mogensens børn blev døbt.

Ved den nordlige gadeside af Gerrild langstrakte by ligger Søgården den dag i dag — i moderne skikkelse — på sin gamle middelalderlige plads ved bredden af den tidligere skovkransede, fiskerige, lille Gerrild sø, der for længe siden er tørlagt. Alle i byen og om-

egnen kender Søgården, som må have fået sit gamle navn på grund af sin beliggenhed ved den nu forsvundne sø.

I Søgårdens lange, men næsten ukendte middelalderlige selvejertid som såkaldt jordeggen bondegård ved man ikke, hvor ofte den har været i handelen og skiftet ejer, før slægten Mogensen fik den i eje for en længere årrække. Dog kendes to herom registrerede begivenheder fra Nørre herreds ting. Det ældste af disse dokumenter vedrørende Søgården stammer fra Kristian I's regeringstid og er dateret 25. november 1468 som et pantebrev²⁾ fra den daværende ejer af Søgården, den jordegne bonde Anders Pedersen Skytte, som på grund af en gæld på 9 lybske mark til lensmanden Stygge Nielsen Rosenkranz på Hevringholm måtte pantsætte en del af Søgårdens jord, kaldet byorns jord, i Gerrild og Stokkebro marker.

Næste gang Søgården nævnes, skifter hele gården ejer³⁾.

Dette skete 20. januar 1483, efter at Anders Pedersen Skytte var død. Da solgte hans enke Boel Anderses og datter Maja Andersdatter ved svigersønnen Clemen Simonsen som værge hele Søgården med alle dens rettigheder til slotsfoged Jens Hvas på Bjørnholm. Om Jens Hvas ved man, at han jævnlig optrådte som juridisk rådgiver og medhjælper ved Nørre herreds ting for den daværende ejer af Bjørnholms og Høgholms gods, rigshofmester Erik Ottesen Rosenkranz' (død 1475) ivrige gerning med at udvide Bjørnholm til et betydeligt gods. Jens Hvas bar det adelige navn Hvas, men var ikke adelig af rang. Dog må han i økonomisk henseende regnes for at have været lige-stillet med jordegne storbønder, siden han tilsyneladende uden vanskeligheder kunne købe Søgården og desuden samme år, 30. juni 1483, også købe en fuld søsterlod i Søgården af Mette Olufs i Enslev⁴⁾. Søgården har sikkert været en gældfri gård, da Jens Hvas ved sin død efterlod den som arvegods til sine to døtre, Else og Estrid.

Desuden viste Jens Hvas i året 1483 yderligere sin store private aktivitet som handelsmand, hvilket bekræftes af følgende optegnelse i »Danmarks riges breve fra middelalderen«:

»Anno 1483 lavbød Jens Hvas på Bjørnholm ved bytinget i Randers Anders Poske og arvinger den boe, han havde fået i pant af Anders Poske for noget klæde og penge i året 1477. Hvis ikke de ville, ville de afhænde boen til den, som mest derfor ville give«⁵⁾.

At Jens Hvas fik fuld ejendomsret til ovennævnte »boe« i Randers kan ses af en senere optegnelse af 1497 i samme brevsamling med følgende indhold:

»Anno 1497 den 6. april gav Jens Hvass i Gerryll til Vor Frue

kirke i Randers en boe liggende i Vor Frue sogn i Randers næst op til byens vold ved Nørre Port næst norden for Anders Poskes og Peder Feskes gård (Gud deres sjæl have), hvilken boe var Jens Hvas tilkendt ved kongelig retterting på Schanderborg⁶⁾.

Efter disse oplysninger kan den tid, da Jens Hvas var slotsfoged på Bjørnholm og Høgholm⁷⁾, nu ansættes til at omfatte årene 1477-83 og som ejer af Søgården i Gerrild fra 1483-97⁸⁾. Dette viser, at hans manddomsgerning blev udført dels i slutningen af Kristian I's dage og dels i begyndelsen af regeringstiden for kong Hans, 1481—1513. På Søgården boede han i nogle år, og herfra vedblev han en tid at være medbesegler af breve og dokumenter på Nørre herreds ting og underskrev sig da som »Jens Hvas i Gerild«. Dette skete også 6. juli 1494 i anledning af en strid i Gerrild⁹⁾ om et skel mellem Sostrup mark og Stokkebrogårds mark og er muligvis sidste gang, Jens Hvas havde et offentligt hverv på Nørre herreds ting. — Begge hans døtre blev gift, men brugte forskelligt efternavn. Else kaldte sig efter adelig skik for Else Hvasdatter, mens Estrid brugte bondestandens hævdvundne skik med anvendelse af faderens fornavn og kaldte sig Estrid Jensdatter. Slægtstavlen for Jens Hvas viser, at Else Hvasdatter blev gift med bonden Mads Mogensen, og disse to er det første ægtepar af slægten Mogensen, som overtager Søgården. Året herfor kendes ikke, men kan ret naturligt være sket i årene omkring 1497, der nævnes som det sidste år, Jens Hvas havde Søgården som bopæl.

Estrid Jensdatter giftede sig med en borger i Grenå ved navn Jens Katt. De fik fire sønner og to døtre, der alle nævnes i slægtstavlen for slotsfoged Jens Hvas. Den ældste af disse fire sønner hed Rasmus Katt Jensen og var i nogle år foged på Sostrup, hvor han skrev sit navn som Katt Jensen. Han ejede en gård i Karlby og nævnes flere gange som tingsvidne på Nørre herreds ting med bopæl i Karlby. Da hans moder, Estrid Jensdatter, var død, fik han på sine egne og søskendes vegne udbetalt hendes søsterlod i Søgård. Skødet på denne arvepost blev udstedt på Nørre herreds ting 20. januar 1563 og var stilet til Mads Mogensens ældste søn, Bertel Madsen, der ved denne tid havde overtaget sin fødegård Søgården, hvor han var vokset op sammen med sine tre søskende, Maren, Mogens og Jens. Dette skøde stammer fra Frederik II's regeringstid 1559—1588 og findes i Viborg landsarkiv.

Selv om en jordegens bonde var en meget fri og selvstændig mand på sin arvede slægtsgård, måtte han alligevel betale skat til kongen, som fra ældgammel tid regnedes for den egentlige ejer af hele Dan-

marks jordareal. I Frederik II's tid hørte Søgården i Gerrild under Kalø len, som ved sin lensmand opkrævede de kongelige skatter. Man kan i Kalø lens jordebog¹⁰⁾ af 1573 læse, at bonden Bertel Madsen i Gerrild for dette år i kongelig skat måtte yde

- 12 skilling i ledingsskat,
- 1 tønde smør,
- 1 stort lam og
- 8 dages hestegæsteri.

Ledingsskatten fritog oprindelig den jordegne bonde for soldater-tjeneste uden for landets grænser i tilfælde af krig, men senere blev det en almindelig skat for de jordegne bønder. Hestegæsteri var en pligtydelse overfor kongen og hans lensmænd.

Det økonomiske tryk og tilbud overfor bondestanden fra de penge-stærke lensmænd ved deres ivrige opkøb af bøndergårde med tilhørende jord var allerede i Bertel Madsens tid vokset stærkt. Tallet på jordegne bønder svandt derfor hurtigt ind, ja så hurtigt, at alle jordegne gårde i Gerrild sogn var opkøbt inden året 1600 af Sostrups nye ejer, den rige lensmand Jacob Sefeld til Visborg. Dog bør det her nævnes, at slægten Mogens på Søgården holdt længst ud og var, så vidt vides, den sidste af sognets slægter, der solgte sin frihed og selvstændighed sammen med gården.

Mens denne gennemgribende forandring i bondestandens kår foregik, var en ny generation ved at vokse op i Søgården. (Se slægtstavlen). De unge overtog de ældres plads og måtte bl. a. sørge for, at arveparterne blev fordelt efter de gældende regler. Datteren Maren Madsdatter, som vist var den ældste i søskendeflokken, blev gift med en mand ved navn Søren Jensen. Deres ældste søn hed Mads Sørensen og havde sammen med sin moder krav på hendes søsterlod i Søgården. Kravet om denne arvepart blev fremsat af Mads Sørensen og hans moder på Nørre herreds ting 22. februar 1587 ved et skøde til den daværende indehaver af Søgården, Bertel Madsen, og hans medarvinger, som betalte denne søsterlod med »sølv og penninge og fuld værdi efter deres vilje, hvorefter Mads Sørensen og hans moder takkede Bertel Madsen, Mogens Madsen og Jens Madsen for god betaling«. Dermed var denne økonomiske sag i orden¹¹⁾).

Kun godt fem år efter denne begivenhed mødtes de daværende arvinger fra Søgården på Nørre herreds ting 23. august 1592 med lensmanden Jacob Sefelds foged, Mads Nielsen fra Sostrup, til den afsluttende handel om Søgården med alle dens rettigheder. — Arvingerne var repræsenteret ved de to ældre medlemmer, Søren Jensen

og Jens Madsen, og ved to yngre, nemlig Bertel Madsens søn Jens og Mogens Madsens søn Mads, samt desuden ved Karen Mogenses, der med dette efternavn kan betyde enten at være Mogens Madsens enke, hustru eller datter, men i et juridisk dokument ville hun som datter være kaldt Mogensdatter, og da man fra en jordebog fra Kalø len af 1595 ved, at Mogens Madsen betalte landgilde til Jacob Sefeld dette år, kan hun ikke være hans enke i 1592. Hun optræder altså her som hustru og møder sammen med sønnen Mads og som stedfortræder for sin mand, der må antages at have haft et meget lovligt forfald til ikke at møde på Nørre herreds ting den 23. august 1592 i et så vigtigt anliggende.

Der var indstævnet otte dannemænd som tingsvidner, og i deres påsyn »tog alle de ovennævnte fem arvinger i foded Mads Nielsens hånd og med fri vilje og velberåd hu skødede og afhændede de fra dem og deres arvinger til ærlige og velbyrdige mand Jacob Sefeld al deres lod og del i Søgården, som deres forældre og husbonde Bertel Madsen og Mogens Madsen har påboet og haft i brug, og vedkendte de sig at have opbåret fyldest, fuld værdi og betaling, som de takkede Jacob Sefeld for«¹²).

Ved dette skøde blev datoen 23. august 1592 en skelsættende mærkedag i slægten Mogenses historie. Dokumentet giver samtidig oplysning om to nye navne i Søgårdens næste generation, nemlig Jens Bertelsen og Mads Mogensen og antyder tillige, at Mogens Madsen allerede i 1592 har overtaget stillingen som husbonde på Søgården efter sin ældste broder Bertel, idet de begge i skødet er tilegnet titlen »forældre og husbonde«. Bertel Madsen er muligvis gået på aftægt eller endog er død før året 1592. Desuden kan det også af skødet ses, at Mogens Madsen i dette år har en voksen og myndig søn, Mads Mogensen, som eventuelt kan fortsætte som sin faders afløser på Søgården, og ifølge den førnævnte hævdvundne navneskik vil han selvfølgelig kalde sin ældste søn Mogens Madsen. Dermed er vi tidsmæssigt så langt fremme i slægtsregistret, at sidstnævnte Mogens Madsen kan nå at blive kaldt den gamle Mogens ved sin begravelse i Gerrild 12. maj 1671, skønt han næppe ved denne tid har været mere end 70-75 år gammel, men det var dengang sikkert også regnet for at være en høj alder. Derved får man tillige en sikker formodning om, at nævnte Mogens Madsen virkelig er den samme person som den gamle Mogens, der ikke fik sit efternavn indskrevet i Gerrild kirkebog ved sin jordefærd 12. maj 1671, svarende til samme navn hos afdøde slægtninge fra Søgården i Gerrild.

Næsten samtidig får man ad anden vej mere sikker historisk bund

for slægten Mogensens tilværelse i Gerrild. Allerede tre år efter, at Søgården i 1592 var bleven en fæstegård under Sostrups nye ejer, Jacob Sefeld, blev der i en lille særskilt »Kirkernes jordebog af 1595 for Kalø len«¹³) nedskrevet følgende værdifulde oplysning:

»Af Gierrilde Kirche haffver Jacob Sefeld Kirchens Anpart i Korn-tiende giffvende i Landgilde af Rug og Byg fra Mogens Madsen i Gierrilde af sin Gaard aarlig

Rug 2 Ørter

Byg 2 Ørter

og fra Rasmus Nielsens Gaard i Gierrilde aarlig

Rug 1/2 Ørte

Byg 1/2 Ørte«

Ørte var et gammelt dansk kornmål, der tillige angav varens værdi. Målet var derfor ikke ens for de forskellige kornsorter, idet 1 ørte rug dengang var ansat til 10 skæpper, mens 1 ørte byg blev omregnet til 12 skæpper. Ovennævnte landgildes størrelse viser, at Mogens Madsen boede på en bondegård af almindelig størrelse, mens Rasmus Nielsen kun havde 1/4 gård, men begge gårde tilhørte dengang Gerrild kirke. Da de førnævnte dokumenter intet nævner om et sådant tilhørsforhold til Gerrild kirke for Søgården, som heller ikke nævnes i »Kronens Skøder«, må denne ordening være ny for Søgårdens vedkommende og være foretaget af kirkeejeren Jacob Sefeld, efter at han i året 1592 købte Søgården. Hvor længe dette nye tilhørsforhold varede, kan ikke oplyses, da Gerrild kirkes gamle regnskaber fra 1595 ikke er opbevaret. Dog er det ret sandsynligt, at kirkeejeren frit har kunnet ombytte et sådant tilhørsforhold med en anden af sine bøndergårde i samme by, og Jacob Sefelds handeler tyder på, at det virkelig er sket. Ved en handel 2. juni 1585 havde Jacob Sefeld fået kronens rettighed¹⁴) til »1 kirkegård (= en almindelig bondegård tilhørende kirken) og 1 kirkebol (= en mindre gård tilhørende kirken) samt 2 gadehuse i Gerrild by«. Af skødet vedrørende denne handel ses det, at den nævnte kirkegård på dette tidspunkt var beboet af bonden Mads Mortensen, mens den omtalte kirkebol var beboet af bonden Rasmus Nielsen, men 10 år efter finder man i »Kirkernes jordebog af 1595 for Kalø len« 2 gårde af tilsvarende størrelse i Gerrild by hørende til Gerrild kirke henholdsvis med beboernavnene Mogens Madsen og Rasmus Nielsen. Dette kan betyde, at der efter handelen i 1592 med Søgården enten er foretaget en ombytning af Mads Mortensens og Mogens Madsens gårde, eller at Gerrild kirkes jord er blevet yderligere forøget med Søgårdens jord. Endvidere giver »Kirkernes jor-

debog af 1595« tydelig oplysning om, at Mogens Madsen nu er fæstebonde i Gerrild under Sostrup gods.

Tiden mellem Bertel Madsens kongelige skat i 1573 og Mogens Madsens landgilde i 1595 er kun 22 år og gælder i begge tilfælde for Søgårdens jord. Hvis det er muligt at sammenligne nævnte kongelige skat med den tilsvarende fæstegårds årlige landgilde, kan man herved danne sig et skøn over, om de jordegne bønder havde nogen skattemæssig fordel ved at sælge deres jord til herremanden, og om dette kan have haft nogen indflydelse på, at det tilsyneladende gik let og utvungent med, at bønderne solgte deres slægtsgårde og jord, hvilket ifølge skødernes ordlyd skete »efter egen fri vilje og med velberåd hu«. Bagefter er der nok adskillige, der har fortrudt handelen, som de ikke kunne ændre.

Da Jacob Sefeld før året 1600 havde opkøbt alle bøndergårde i Gerrild sogn, havde han derefter ingen pligt overfor kongen eller regeringen, dvs. det kongelige danske kancelli, at aflægge regnskab for indtægter fra sine egne nyerhvervede bøndergårde. Herregården Sostrup i Gerrild sogn skiftede desuden ejer flere gange i den følgende tid, hvorved en del af de ældste jordebøger, fæsteprotokoller m. m. er gået tabt. Af disse grunde er der desværre blevet et ret stort tidsrum med manglende skriftlige kilder vedrørende Gerrild sogns bøndergårde og befolkning udover, hvad matriklerne af 1664 og 1688 samt kirkebogen efter året 1657 kan berette.

Dette får også indflydelse på klarheden i slægten Mogensens familieforhold i de daværende generationer og er bl. a. skyld i, at det ikke hidtil er lykkedes at finde noget direkte skriftligt bevis for eksistensen og tilstedeværelsen af Søgårdens sandsynlige arvtager efter den gamle Mogens, nemlig sønnen Rasmus Mogensen. Derfor må man væsentlig ved kirkebogens sparsomme hjælp søge at finde frem til nærmere oplysning om Jens Rasmussen Mogensens og den gamle Mogens Madsens indbyrdes slægtsforhold. Som tidligere nævnt må Jens Rasmussens fader have haft fornavnet Rasmus. Dette bekræftes også indirekte ved, at da Jens Rasmussen Mogensens fjerde barn er en søn, bliver denne, som var hans første søn, døbt efter navneskikken med sin farfaders fornavn Rasmus og kåres samtidig derved som forventet arvtager til stillingen efter sin far som husbonde i Søgården. Navnemæssigt er det derfor udelukket, at Jens Rasmussen Mogensen kan være søn af den gamle Mogens Madsen, men derimod kan han enten være sønnesøn eller dattersøn af denne. Selv om man i slægtstavlen for den ældste del af slægten Mogensen ikke finder navnet Rasmus, kan dette navn stamme fra slægtens mødrene side

og således ikke være til nogen hindring for, at Rasmus Mogensen kan være søn af den gamle Mogens Madsen, og at han kan bære sit efternavn ikke som tilnavn, men som et tydeligt regelret slægtsbevis for, hvem der er hans fader. Et direkte kirkebogsbevis herfor kan ikke fremskaffes. Dertil er Gerrild kirkebog ikke gammel nok.

Da nævnte kirkebog heller intet melder om Rasmus Mogensens eller hans hustrus død, må det antages, at de begge er døde kort før året 1657. Ved deres død i forbindelse med den tiltagende alder for den gamle Mogens har der netop i tiden før 1657 været god brug for både en ny husbonde og en ny madmoder på Søgården. Denne antagelse støttes af Gerrild kirkebogs oplysning om, at den ældste af Jens Rasmussen Mogensens kendte børn, Maren, blev døbt 28. oktober 1657. Denne dåb forudsætter en vielse ved begyndelsen af året 1657 eller tidligere.

Hermed er det slægtsmæssigt konstateret, at brugen af fornavnet Mogens i denne slægt ophører, før den gamle Mogens døde i 1671, og erstattes af den mandlige efterslægt med navnet Mogensen som tilnavn. Der kan gives forskellige sandsynlige og ret naturlige forklaringer på denne slægtsgådes løsning, men da ingen af disse har nogen mulighed for at kunne bevises som den eneste rigtige, udelades de derfor også i denne beretning. Hovedsagen er, at såvel de juridiske dokumenter og den vedføjede slægtstavle samt Gerrild kirkebog tydeligt vidner om, at tilnavnet Mogensen stammer fra slægten Mogens på Søgården i Gerrild.

Mens Jens Rasmussen Mogensen var fæstebonde i Gerrild by, blev Søgården ved matriklen af 1664 ansat i hartkorn til 10 tdr. 2½ skp. 2 album og havde følgende årlige landgilde til Sostrup:

- 3 ørter rug (= 3 tdr. 8 skp.)
- 3 ørter byg (= 4 tdr. 4 skp.)
- 1 brandsvin
- 2 pund smør
- 1 lam
- 1 gås
- 2 skp. gåsehavre
- 1 par høns
- 1 skp. malt
- 1 fodernød (= 1 kalv).

Fæstebønderne måtte tillige under særlige forhold betale ekstra-skatte til det kongelige danske kancelli i form af kopskat og kvæg-

skat. Dette skete bl. a. i året 1678 i Gerrild sogn, som måtte udrede i kopskat i alt 96 rdl. 8 sk. og i kvægskat 129 rdl. 3 mk. 6 sk.

Blandt skatteyderne var også Jens Rasmussen og hans nærmeste nabo Anders Jensen. Deres skattebillet indeholdt følgende:

	Kopskat	Kvægskat
Jens Rasmussen og hustru	1 rdl.	
1 dreng og 1 pige	3 mk.	
2 heste og 1 fole ... 2 mk. 8 sk. } 2 køer 2 mk. } 8 får og svin 1 mk. }		5 mk. 8 sk.
Anders Jensen og hustru	1 rdl.	
1 søn og 1 pige	3 mk.	
1 hest og 1 hoppe ... 2 mk. } 2 køer og 1 ungnød... 2 mk. 6 sk. } 8 får og svin 1 mk. } 1 bitræ 8 sk. }		5 mk. 14 sk.

Ifølge den daværende møntordning var værdien af 1 rigsdaler = 6 mark, og 1 mark = 16 skilling.

Navnerækken af Jens Rasmussen Mogensens børn ser således ud:

1. Maren, døbt 28/10 1657, begravet 20/11 1707.
2. Sidsel, døbt 23/11 1659, begravet 12/1 1662.
3. Dorthe, døbt 19/3 1662, begravet 27/9 1715.
4. Rasmus, døbt 3/8 1664, begravet 28/1 1695.
5. Sidsel, døbt 3/6 1666, begravet 7/10 1666.
6. Peder, døbt 16/10 1667, begravet 5/12 1708.
7. Peder, døbt 15/2 1683, begravet 25/2 1725.

(Mogens' søn).

Af disse syv børn var der kun fire, som overlevede forældrene, men deres børn stammede også fra en tidsalder, man ofte har kaldt den store børnedødeligheds periode, i hvilken omkring halvdelen af en søskendeflok i adskillige hjem døde som mindreårige. Det må især have været en stor sorg for forældrene på Søgården, at deres førstefødte søn Rasmus, der sikkert var tiltænkt at overtage pladsen som faderens arvtager på Søgård, døde i en alder af 30 år, just da han var gammel nok til at afløse sin fader. Dette dødsfald har sikkert bidraget til, at sønnens begravelse 28. januar blev efterfulgt af moderens begravelse allerede en uge senere, 5. februar 1695, og faderens 19. februar 1697.

Den tomme plads i hjemmet efter sønnens og moderens død blev

hurtigt udfyldt efter tidens skik på fæstegårde, bl. a. på grund af et krav fra Sostруп, som ville sikre sig, at Søgårdens årlige landgilde blev beltalt i rette tid, men Jens Rasmussen Mogensen havde endnu to yngre levende sønner i reserve. De var begge døbt med navnet Peder. En sådan dobbelt navngivning i samme søskendeflok var i Gerrild og andre jyske sogne i øvrigt dengang ikke sjælden. Mens børnene var mindreårige, klarede man sig i hjemmet i lignende tilfælde med ordene »store og bette« Peder. Da den yngste Peder blev døbt, skrev sognepræsten i kirkebogen kun ordene: »Anno 1683 den 15. februar inddøbt Mogens søn Peder«. Her glemmer præsten både faderens fornavn Jens og en del af efternavnet Mogensen, men da der i Gerrild sogn dengang kun fandtes en eneste mand med tilnavnet Mogensen og ingen med fornavnet Mogens, er det her kendingsnavnet Mogens, som fremskaffer beviset for, hvem der var fader til den nævnte Peder. Disse to sønner med fornavnet Peder afløste i øvrigt som voksne hinanden efter alder som arvtagere til Søgård, men som regel brugte kun den ene af dem, som var husbonde i Søgården, tilnavnet Mogensen.

Efter moderens begravelse 5. februar 1695 holdt den ældste Peder bryllup 13. oktober 1695 med en gårdmandsdatter fra Gerrild by ved navn Mette Sørensdatter. Den aldrende Jens Rasmussen Mogensen har antagelig derefter levet som aftægtsmand på Søgård til sin død i 1697.

Nu var Mette Sørensdatter blevet madmoder på Søgård. Her boede også Søgårdens ældste ugifte datter, Maren Jensdatter, men i en alder af 44 år holdt hun bryllup i året 1701 med en lidt yngre, dygtig mand, Jakob Andersen Skrædder, der var fæstegårdmand på en nabo-gård, som var tæt sammenbygget med Søgårdens østside (se byplanen 1797). Efter udflytningen i 1798 har denne gård nu matr. nr. 32 og kaldes Teglblændergård. Begge gårde var ifølge matriklerne af 1664 og 1688 selvstændige fæstegårde med hver sit jordareal og kaldtes ikke i fællesskab Søgård, således som sognepræsten fejlagtigt tillod sig at skrive i kirkebogen, når Jakob Andersen Skrædders forgænger, Anders Jensen, havde børn til dåb i Gerrild kirke. De tidligere omtalte juridiske dokumenter nævner heller ikke noget om, at Gerrild Søgård bestod af to gårde med samme navn.

Jakob Andersen Skrædder var født i Stokkebro 1661, hvor hans fader, Anders Jensen Skrædder, havde en fæstegård, der i en årrække efter krigen 1657-58 med svenskerne kaldtes »Anders Skrædders øde gård«.

I året 1680 døde nævnte Anders Jensen, der var nærmeste nabo til Søgård. Hans enke skrives i 1680-81 som bruger af gården, men

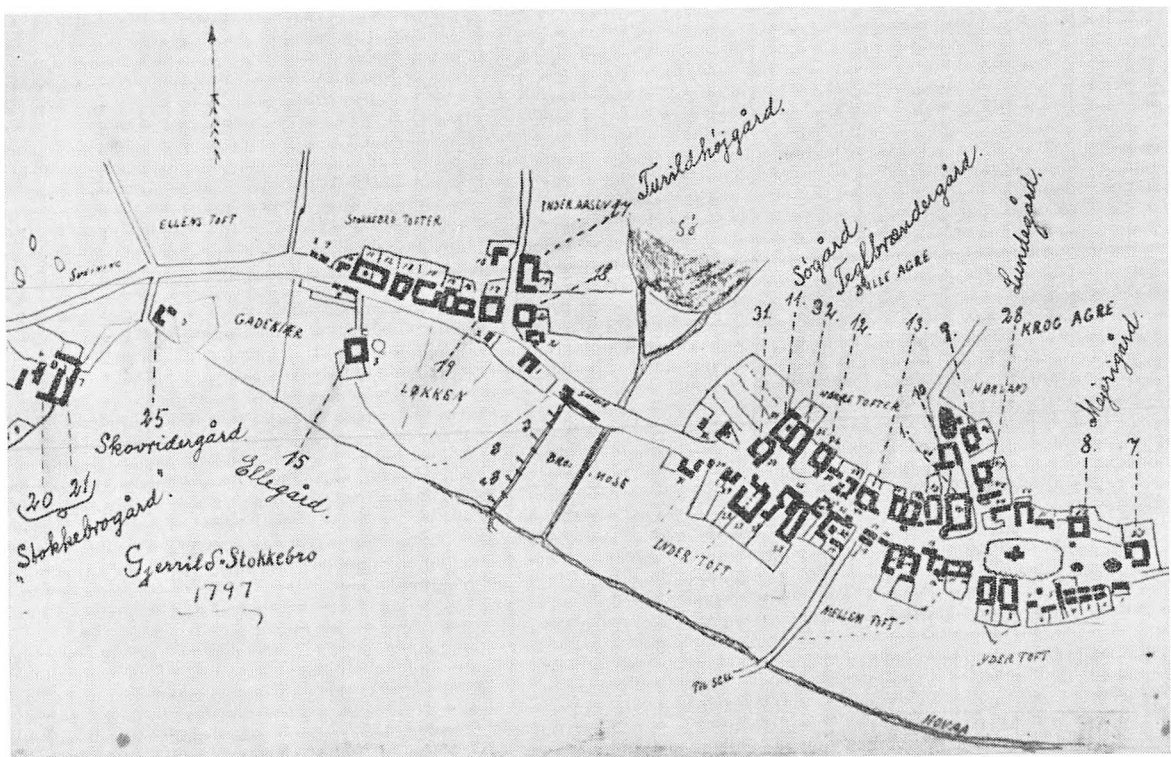
skønt Jakob Andersen Skrædder ifølge Gerrild kirkebog kun var 21 år i 1682, kan man alligevel finde hans navn i de forberedende matrikelslister i dette år som fæstegårdsmand af denne gård. I årene 1682—1701 klarede han som ugift mand gårdens drift ved hjælp af sit folkehold, men fik derefter yderligere støtte, da han i 1701 giftede sig med Maren Jensdatter. De fik kun én arving, der døde tidligt, og moderen døde som nævnt i 1707. Året efter døde også hendes broder, Peder Jensen Mogensen, i Søgården og efterlod sig foruden enken, Mette Sørensdatter, en søn, Jens, født i 1698 samt en søn, Peder, der blev født i 1709 nogle måneder efter faderens død.

Nu manglede Søgården en husbonde til gårdens to faderløse børn, Jens og Peder, og samtidig manglede nabogården, hvor Jakob Andersen Skrædder var blevet enkemand, en husmoder i Maren Jensdatters sted. I denne anledning blev der kun brug for ét bryllup. Den førstnævnte arving til Søgården, Peder, blev døbt 14. april 1709, og hans moder, enken Mette Sørensdatter, viedes i Gerrild kirke samme år 27. oktober til enkemanden Jakob Andersen Skrædder. Hvorledes fæstebrevet for de nævnte to nabogårde blev ordnet ved indgåelse af dette giftermål, kan ikke oplyses, da den ældste kendte fæsteprotokol fra Scheels gods først begynder i året 1719.

Da Peder Jensen Mogensen døde i 1708, var den ældste efterlevende arving til Søgården hans broder med samme navn, døbt 15/2 1683. Han var endnu ugift og ventede til 20/6 1717 inden sit bryllup med Maren Pedersdatter. Sandsynligvis er Jakob Andersen Skrædder efter sin vielse i 1709 til Mette Sørensdatter flyttet over i hendes hjem på Søgården som stedfader for hendes to sønner Jens og Peder og er samtidig på grund af sin alder, dygtighed og erfaring blevet den egentlige, men midlertidige driftsleder af Søgården i årene 1709—1717 og måske endnu længere, mens Mette Sørensdatter fortsatte som Søgårdens madmoder i samme tid.

Som tegn på, at unge Peder Jensen nu var den arveberettigede husbonde på Søgården, lod han sig flere gange i perioden 1709-17, f. eks. 14/4 1709 og 1/11 1713 indskrive i Gerrild kirkebog som dåbsvidne med navnet Peder Mogensen. Dette er et tydeligt vidnesbyrd om, at

Byplan over Gerrild-Stokkebro 1797 med tilføjelser af Th. Mølby. Ved brug af folketællingslister, matrikelslister samt jordebøger fra Scheels gods er her på Gerrild-Stokkebro byplan af 1797, der er afbildet i Randers amts årbog af 1955 side 65, indtegnet de nugældende matrikelsnumre og navne på nogle af de i denne beretning omtalte gårde.

han er blevet sin broders efterfølger på Søgården, og at arvefølgen til Søgården nøje anvendes af slægten Mogensen under brug af tilnavnet Mogensen i Søgårdens lange fæstebondetid. Dette bekræftes tillige af de ret talrige jordebøger samt af fæsteprotokollerne fra Scheels gods.

Kun otte år efter brylluppet i 1717 afgik ægteparret Peder Jensen Mogensen og Maren Pedersdatter ved døden. Han blev begravet 25/2 1725 og hun 27/12 1725. De efterlod sig en søn og tre døtre, nemlig 1) Jens, døbt 11/12 1718, 2) Karen, døbt 1/4 1720, 3) Anne, døbt 6/4 1722 og 4) Mette, døbt 26/3 1724.

Nu blev der atter god brug for den aldrende, men meget energiske Jakob Andersen Skrædder, som fik udmærket hjælp til arbejdet på Søgården af sine to stedsønner Jens og Peder, henholdsvis 28 og 17 år gamle, samt af sin egen 13-årige søn Søren, der var født i Søgården og var halvbroder til Jens og Peder og som voksen kaldte sig Søren Mogensen, men kunne ikke som sine halvbrødre vente at blive regnet for arveberettiget til Søgården, fordi hverken hans fader eller moder havde slægtsmæssig forbindelse med familien Mogensen.

Jordebogen af 1726 viser tydeligt, at nu er Jakob Andersen Skrædder indskrevet som fæstebonde på Søgården, der havde nr. 12 dette år i Gerrild by. Samtidig ses det, at hans tidligere fæstegård nu var beboet af fæstebonden Peder Jepsen Friis, der holdt bryllup 8/10 1719 og sandsynligvis samme år havde sikret sig fæstebrev på denne gård. Nabogården, der lå ved Søgårdens sydlige indkørsel (se byplanen 1797), havde i 1726 en fæstebonde ved navn Niels Rasmussen Bolter. Alle tre gårde var på denne tid ligesom byens øvrige bøndergårde ansat til samme hartkorn som ved matriklen af 1688, nemlig 7 tdr. 1 skp., og Søgårdens årlige landgilde til Sostrup bestod i 1726 af følgende ydelse:

Rug:	2 tdr.	5 skp.
Byg:	1 tdr.	4 skp.
Havre:		5 skp. 2 fdk.
	1 svin,	
	1 lam,	
	1 gås,	
	2 høns,	
samt gæsteri i penge:	1 rdl.	1 mk. 13 sk.

Af jordbøgernes hartkornstal for hver enkelt fæster ses det, at Sostrup gods ret ofte bortfæstede nogle af Gerrild sogns bøndergårde

som halvgårde eller endog som fjerdedelsgårde og senere atter samlede disse til hele gårde. En tilsvarende deling og samling fandt sted for Søgårdens vedkommende i den sidste fæstetid for Jakob Andersen Skrædder. Herom melder fæsteprotokollen intet, men jordebog nr. 688 for årene 1733-34 viser, at Jakob Andersen Skrædder og hans ventede afløser — den arveberettigede ugifte Jens Pedersen Mogensen — nu er fælles om Søgården. Delingen blev kun kortvarig, fordi Søgårdens trofaste madmoder, Mette Sørensdatter, efter 40 travle års gerning i tiden fra 1695—1735 døde fra sin mand og tre voksne sønner, Jens, Peder og Søren. Hun blev begravet 21/8 1735. Nogle få måneder efter skaffede sønnen Jens en ny madmoder til Søgården, idet han 27/11 1735 holdt bryllup med Sidsel Sørensdatter fra Gerrild by.

Ved denne tid var Jakob Andersen Skrædder 74 år gammel, og når man læser jordebog nr. 690 fra Scheels gods for året 1736, ser man, at Søgården nu kun har én fæstebonde, nemlig Jens Pedersen. Søgårdens jord var atter samlet under én driftsleder, men da Jakob Andersen Skrædder ikke døde før året 1741, må man antage, at han nu er blevet aftægtsgårdmand i de sidste seks år af sin firs-årige levetid.

Kort tid efter, at Jakob Andersen Skrædder var blevet begravet den 23. april 1741, forlod også hans søn, Søren Jakobsen Mogensen, sit gamle barndomshjem Søgården, da han nu ønskede at stifte eget hjem. Han fik 4/8 1741 fæstebrev på en gård, der med navnet Lundegård lå tæt ved Gerrild præstegård umiddelbart op til en lille skov, som dengang fandtes på sognepræstens jord og bl. a. er omtalt i Johs. Bildes bog side 59. Gården har antagelig på grund af denne beliggenhed fået sit særprægede navn, men efter udflytningen i 1798 skiftede gården navn til Stenlækkegård med matr. nr. 28.

Ved indflytningen i sit nye hjem holdt Søren Mogensen bryllup 22/10 1741 med Maren Jensdatter Mygind. Hun var den ældste datter af stamfaderen til slægten Mygind ved navn Jens Sørensen, som var en indvandret gårdmandssøn fra Mygind by i Sønderhald herred, men i hele sit lange liv boede han som fæstehusmand under Sostrup gods i et jordløst hus i Gerrild by under navnet Jens Sørensen Mygind.

Trods den daværende store standsforskel mellem sognets gårdmænd og de jordløse husmænd oplevede Jens Sørensen Mygind, at tre af hans døtre, nemlig Maren, Kirsten og Marie, der alle bar faderens tilnavn, blev gårdmandskoner i Gerrild by. Maren Mygind blev som nævnt Søren Mogensens kone på Lundegård, mens søsteren Kirsten

Mygind 28/12 1743 giftede sig med fæstegårdmand Søren Nielsen Bolter, der boede på en gård, som dengang lå på samme plads, hvor Søgårdens forhave nu findes (se byplanen 1797). Efter udflytningen i 1798 har denne gård fået matr. nr. 31. Den yngste datter, Marie Jensdatter Mygind, fik boplads meget nær ved Kirsten Mygind, da hun 21/11 1749 holdt bryllup med fæstegårdmand Laurits Rasmussen Møller, som havde fæstebrev på den gård, der nu har matr. nr. 12.

Efter dette sidespring i slægtsregistret må vi atter tilbage til Lundegård, hvor Søren Mogensens ti børn, otte sønner og to døtre, voksede op. Hele denne store børneflokk overlevede forældrene og bosatte sig som voksne i Gerrild by og dennes omegn. Samtidig skete der en ret ejendommelig liniedeling af slægten Mogensen og slægten Mygind, idet seks af Lundegårds sønner valgte faderens tilnavn Mogensen, mens to valgte moderens tilnavn Mygind. Blandt de sidstnævnte var sønnen Jens, som 5/11 1747 blev båret til dåb i Gerrild kirke af sin moster Marie Mygind i følge med Kirsten Mygind og mandfadderne Rasmus Mogensen og Jens Pedersen Mogensen. Den sidste af disse havde ved denne begivenhed i 1747 haft husbondstillingen i Søgården siden 1735. Forannævnte fadderliste viser tydelig det faste og smukke familiesammenhold mellem slægterne Mogensen og Mygind. Her må tilføjes, at den nævnte nydøbte Jens fra Lundegård som voksen mand var med til yderligere at knytte disse slægtstråde endnu fastere sammen, idet han som sin brud kårede en ægte efterkommer af slægten Mogensen ved navn Karen Jensdatter (Mogensen).

De bosatte sig i Selkær by i Kastbjerg sogn, hvor han under samme navn som sin morfader Jens Sørensen Mygind virkede i en lang årrække som gårdmand og lægdsmand med flittige besøg af ham og Karen Jensdatter hos familien i Gerrild. Hans tilnavn er gået i arv til adskillige af efterslægtens generationer, der med Karen Jensdatter som mellemed nu har en direkte slægtslinie til den store, gamle familie Mogensen fra Søgården.

At slægten Mogensen også måtte opleve modgangstider, har man et tydeligt eksempel på.

I årene mellem 1730 og 1740 indtraf der i Gerrild sogn nogle dårlige høstår, som medførte, at næsten alle gårdmændene en tid stod i restance med deres landgilde til Sostrup. Dette ses tydeligt af en restanceliste fra året 1737. Flere af fæstebønderne blev så forarmede, at de måtte afstå deres gårde til Sostrup, som derefter bortfæstede disse gårde til mere solide og velhavende fæstere. — Blandt de i restancelisten nævnte fæstebønder fandtes også Jens Pedersen

Mogensen og hans naboer Peder Friis og Niels Rasmussen Bolter. Disse tre klarede sig igennem krisen uden at måtte gå fra deres gårde, men blandt de, der måtte forlade deres gård, var Jens Mogensens yngre broder, Peder Pedersen Mogensen, der efter sit giftermål i 1731 med Anne Poulsdatter fik fæstebrev på en gård med 7 tdr. 1 skp. hartkorn i Gerrild by. Om denne gård meddeler fæsteprotokollen af 1719—1788 side 162, at Sostrup gods udstedte fæstebrev 3/1 1735 til Peder Sørensen Fausing på den gård i Gerrild, som Peder Mogensen havde beboet, men formedelst pådragende restance havde afstået.

Nævnte Peder Pedersen Mogensen døde i 1737 og efterlod sig en søn med faderens navn Peder Pedersen, der ifølge lægdsrullen for Scheels gods opholdt sig hos sin farbroder, Jens Pedersen Mogensen, på Søgården i årene 1746-48 og 49, mens han var henholdsvis 14-16 og 17 år gammel. Denne unge Peder Pedersen aftjente sin værnepligt som soldat i to år, men derefter var han igen hos sin farbroder, der ingen sønner havde og gerne ønskede sin brodersøn som afløser.

Denne afløsning skete i 1758, efter at Jens Pedersen Mogensen havde mistet sin hustru, Sidsel Sørensdatter, der blev begravet 18/10 1757. Fæsteprotokollen meddeler side 327, at der blev udstedt »fæstebrev af 4^e april 1758 til Peder Pedersen af Gerrild på den gård, som hans farbroder, Jens Pedersen Mogensen, bebor og nu formedelst alderdoms tiltagelse til ham godvillig haver overladt og afstået på de vilkår, at han nyder ophold ved gården i sin livstid imod, at han igen forretter arbejde, hvis han kan«.

Foruden den årlige landgilde i naturalier nævner fæstebrevet her et beløb på 5 rdl. 2 mk. i indfæstning samt hoveri, rejser og vedligeholdelse af gården og dens besætning ligesom på byens øvrige hele gårde.

Samme år, da dette fæstebrev blev underskrevet, giftede Peder Pedersen Mogensen sig 17/11 1758 med Anne Pedersdatter, men hverken ægteskabet eller farbroderens aftægtstid blev særlig langvarig. Farbroderen og hans brodersøn døde med kun et års mellemrum. Jens Pedersen Mogensen blev begravet 22. marts 1767 og Peder Pedersen Mogensen 31. marts 1768. Sidstnævnte efterlod sig sønnen Jens, der blev døbt 7/10 1759 og oplevede sin barndom og ungdom på Søgården, men som gift fæstebonde fik han sin arbejdsplads i Gerrild bys østligste gård, matr. nr. 7, og blev her en meget kendt og virksom mand som sognefoged og lægdsmand i årene 1789—1826. Hans moder, enken Anne Pedersdatter, giftede sig 22. juli 1768 med en gårdmandssøn, Søren Jensen Krog, fra Gerrild by. Hendes nye ægtefælle havde allerede 14. maj 1768 fået fæstebrev på Søgården med

den ret almindelige forpligtelse fra Sostrup gods, at han foruden opfyldelse af fæstebrevets almindelige krav tillige også skulle gifte sig med enken enten ved forud afgivet tilbud af ham eller efter direkte forlangende fra Sostrup.

Skønt ægteparret Søren Jensen Krog og Anne Pedersdatter ikke var i familie med slægten Mogensen, vedblev tilnavnet Mogensen at følge Søgårdens mandlige beboere også i næste generation. Deres to sønner, Peder og Jens, født henholdsvis i 1769 og 1775, blev fæstebønder i Gerrild by, og begge brugte tilnavnet Mogensen. Deres moder døde 19/12 1804. Den ældste søn, Peder Sørensen Mogensen, fik 30/6 1810 fæstebrev på en gård, der efter den nugældende matrikel har nr. 8 og bærer navnet Mejerigård. Her døde han i 1815.

Broderen, Jens Sørensen Mogensen, blev Søgårdens arvtager ved fæstebrev af 10/8 1807, hvorefter hans fader levede som aftægtsgårdmand til sin død 21/2 1824 — 76 år gammel. — Også Jens Sørensen Mogensen fik en lang arbejdstid på Søgården. Tillige har han æren af under Benzons gods at være Søgårdens sidste fæstebonde med tilnavnet Mogensen. Han døde 28/2 1854 og blev 79 år gammel.

I denne forbindelse bør det ikke glemmes, at Søgårdens første beboere af slægten Mogensen var den jordegne bonde Mads Mogensen og hans hustru Else Hvasdatter, da de omkring ved året 1497 overtog Søgården som arv efter slotsfoged Jens Hvas fra Bjørnholm og derved dannede begyndelsen til en slægtskæde af beboere med fælles barndomshjem og arbejdsplads på denne gård i ca. 360 år for familien Mogensen, som desuden den dag i dag har adskillige efterkommere i Gerrild sogn og omegnen.

Samtidig med, at denne ret talrige slægt lidt efter lidt mistede sin tidligere tilknytning til Søgården, var der sket meget store forandringer med det gamle Sostrup, der her i korte træk bør nævnes som et meget betydningsfuldt led i Søgårdens historie igennem 500 år. — Sostrup gods skiftede ejer og navn flere gange¹⁵). Forannævnte Jacob Sefeld døde 1599, og hans enke, Sophie Bilde, døde 1608, hvorefter deres søn, Hans Sefeld, solgte både Sostrup og Skærvad m. m. til den meget rige godsejer Jørgen Skeel, hvis slægt i lang tid under navnet Scheels gods ejede et af Danmarks mest vidtstrakte godser, indtil dette i 1725 af kong Frederik IV blev ophøjet til et grevskab¹⁶).

1829 blev grevskabet med tilhørende bøndergårde solgt til kammerherre Jacob Benzon, der efter kongelig bevilling omdannede grevskabet til stamhuset Benzon. Ifølge lovgivningen om fæstegårdes overgang til selveje solgte Benzon gods i den følgende tid efterhånden

alle sine bøndergårde med tilhørende jord. For få år siden blev resten af godset overtaget af et aktieselskab med navnet »A/S Sostrup«, som 1/10 1960 har solgt herregårdens bygninger med tilhørende have og park til brug for et nonnekloster.

Disse store begivenheder medførte også store forandringer vedrørende Søgården efter Jens Sørensen Mogensens død i 1854.

Stamhuset Benzon gods, hvis drift blev ledet af de skiftende godsforvaltere, ønskede nu at bruge Søgården som godsforvalterbolig og samtidig lade godsforvalteren få fæstebrev på Søgården, matr. nr. 11, med tilhørende jord, der nu var ansat til 5 tdr. 7 skp. hartkorn ligesom alle de øvrige bøndergårde i Gerrild by.

Den daværende godsforvalter Hans Henrik Sass fik allerede inden udgangen af 1854 fæstebrev på Søgården, som han ved hjælp af sit folkehold drev som fæstegård til sin død d. 26/8 1867. Hans efterfølger blev M. L. Hansen, der 1892 tog navneforandring til M. L. Schlanbusch og varetog sit dobbelte embede til sin død d. 15/3 1905. Derefter fulgte godsforvalter N. J. Ræbild i årene 1905—1909, men han forsvandt pludselig fra Søgården og Benzon gods på grund af misbrug med de ham betroede midler. — Den sidste af godsforvalterne med Søgården som bolig og fæstegård var A. M. Andersen, der med ære passede sit hverv fra året 1909 til sin død 9/6 1922.

Endelig oprandt tiden, da stamhuset Benzon også måtte sælge Søgården ligesom de øvrige fæstegårde. Køberen var Christen Hansen Christensen fra Sangstrupgård. Han ejede gården fra 1922 til 1932 og solgte den til Hans Andersen Borup, som efter et ulykkestilfælde døde d. 21. maj 1933. Derefter blev Søgården købt af den nuværende ejer, Wenzel Gissel.

Søgårdens historie danner et lille udsnit af den danske bondestands historie gennem tiderne og viser et billede af Søgårdens lange fæstegårdstid i årene 1592—1922 under adelstandens formynderskab samt en kortvarig selvejertid først og sidst henholdsvis under kongemagtens og lovgivningens beskyttelse, som i vor tid er blevet sikret ved »Danmarks riges grundlov«.

Samtidig får man her oplysning om Søgårdens lange slægtskæde af familien Mogensen og må sande Jeppe Aakjærs kendte ord: »Din egen dag er kort, men slægtens lang«. — Nu står der ved Søgården i Gerrild såvel som ved andre danske bøndergårde ifølge samme digters smukke fremtidssyn »en ny tids bonde på sin toft og lytter ud mod andre lærkesange, mens himlen maler blåt sit sommerloft, og rugen gulnes tæt om vig og vange«.

Slægtstavle (Brudstykke)

for

Slotsfoged Jens Hvass, Bjørnholm og Høgholm gods.

Ejer af Søgård i Gjerrild 1483–1497.

Jens Hvass.

Levetid o. 1440–o. 1500

Else Hvassdatter
død før 1587 &
Mads Mogensen, Søgård

Estrid Jensdatter
død før 1563 &
Jens Katt, Grenå

Maren - Bertel - Mogens og Jens

|
Mads Mogensen

|
Mogens Madsen, død 1671,
Gerrild Søgård

Rasmus Katt Jensen (1563)

Peder " "

Michel " "

Anders " "

Edel Jensdatter

& Jens Smed, Grenå

Efterkommere af
slægten Mogensen på Søgård i Gerrild

Stamfader: Mogens (Bertelsen?)

Levetid: o. 1450–o. 1510

Mads Mogensen
død før 1587

&

Else Hvassdatter
død før 1587

Maren Madsdatter

&

Søren
Jensen (1587)
(1592)

Mads Sørensen
(1587)

Bertel M.

(1563)

(1573)

(1587)

Jens Bertelsen
(1592)

Mogens M.

& Karen

Mog.

(1587)

(1592)

(1595)

Mads Mogensen

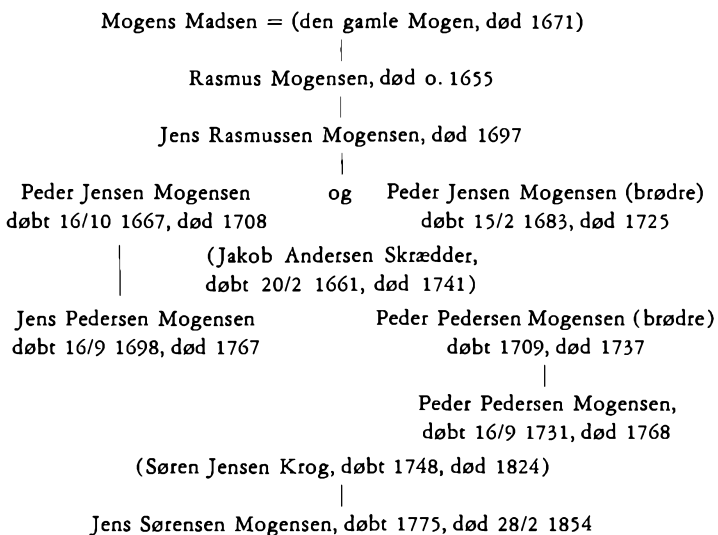
(1592)

Mogens Madsen =
(Den gamle Mogens
død 1671)

Jens M.

(1587)

(1592)

Pastor P. T. Foersom i Hammelev

AF F. ELLE JENSEN

Den 28. August 1859 blev hidtilværende Pastor Foersom i Røding ved Viborg udnævnt til Sognepræst for det ved Pastor Bergmanns Forflyttelse til Ørsted¹⁾ ledigt blevne Hammelev-Enslev Sognekald ved Grenaa. Han har vistnok tiltraadt Embedet i sidste Halvdel af Oktober, men allerede tre Maaneder efter, den 25. Januar 1860, indgik der Klage over ham til Kirkeministeriet, undertegnet af 41 Mænd fra hans nye Pastorat²⁾:

»Det hører næsten til Dagens Orden at se Klager fremført mod Gejstligheden, men det er ikke en saadan almindelig Besværing, at undertegnede Menigheder har set sig nødsaget til at fremkomme med. Vi har nemlig i næsten 25 Aar nydt godt af en elsket Sjælesørgers nidkære Embedsførsel, og hvis velsignelsesrige Frugter heller ikke vilde udeblive, naar Skæbnen ikke til hans Efterfølger havde tilskikket os en saavel i gejstlig som i verdslig Henseende saavel uduelig som uværdig Præst som Pastor Foersom.

Det maa sikkert undskyldes, at vi selv for det høje Ministerium tillader os at bruge slige Kraftudtryk om en Præst, naar han i Købstaden vækker Skandale, og man dér løber mere efter at se og høre en Pastor Foersom end efter de Sangerinder og Harpespillerinder, i hvis Selskab han har tilbragt i det mindste 1½ Dag og 2 Aftener, uden at det kunde lykkes nogle af undertegnede og nogle af andre velsindede at bringe ham til Besindelse, og det endogsaa uagtet han næste Dag skulde prædike i to Kirker. — I Kirken indfandt han sig dog, men visseligen til liden Opbyggelse.

Dette er kun en enkelt Kendsgerning, som vi har tilladt os at anføre, men den er desværre ikke ene staaende i sit Slags, og i Kroer og Folkestuer er han derfor en særdeles Genstand for Underholdning.

Ja, vi kan ikke tilbageholde den sørgelige, men almindelige Dom over vor Præst, at hans hele Embedsførsel og Optræden saavel i som udenfor Kirken i de tre Maaneder, han har været iblandt os, kun har været skikket til at fremkalde Ringeagt og Uvilje, og det er derfor

vort underdanige Andragende, at hans Forhold maa blive undersøgt, og om muligt beskikket en anden og værdigere Sjælesørger, da Hr. Pastor Foersom efter vor ringe Mening ikke bør beklæde noget Embede«.

Hvem var da denne Pastor Foersom, og hvad havde han gjort, siden han saa hurtigt blev Genstand for dette voldsomme Angreb?

Peter Thun Foersom blev født 1806 i København og fik i Daaben samme Navn som sin Fader, der var en kendt og anset Skuespiller ved det kongelige Theater og desuden havde gjort sig fortjent ved sit Arbejde for at faa Shakespeares Tragedier op paa Scenen; desuden virkede han som Oversætter blandt andet af Shakespeares til Theatret og som Forfatter af forskellige Smaating, der nu er glemt; det eneste, der her huskes, er det kønne lille Vers »Nu lukker sig mit Øje«, som stammer fra nogle i 1813 skrevne og efter hans Død i 1817 udgivne Digte³). Hans Hustru var ligeledes knyttet til Theatret, saa Hjemmet har været kunstnerisk og ogsaa religiøst præget — Foersom var selv Præstesøn og havde en Tid studeret Teologi, inden han gik til Scenen — saa det er rimeligt, at Barndoms minder kan have været medvirkende til, at den unge Foersom efter 1825 at være blevet Student valgte at læse til Præst. 1834 tog han Embedseksamen, og i nogle Aar var han Lærer ved det københavnske Fattigvæsen, men blev saa 1844 kaldet til Sognepræst for Rødding, Løvel og Pederstrup Menigheder i Viborg Stift.

Her faldt han efterhaanden godt til, selvom det utvivlsomt i den første Tid har knebet for ham, Københavneren, at komme paa Talefod med de jydsk Bønder. At han til Tider kunde være temmelig uligevægtig, fik gaa, værre var det, at han ofte for at være morsom opførte sig pjanket, og at han, naar han var i det Humør, ikke undsaa sig for at bruge grove og platte Ord, som han ganske vist ikke mente noget med, men som unægtelig nok kunde skurre i manges Øren, ikke mindst fordi de kom fra en Præst. Heller ikke var det saa heldigt, at han engang ved en vis Lejlighed i Viborg nok havde faaet vel meget at drikke og i den Tilstand var blevet temmelig støjende og højtalende. Men det var dog kun en enkelt Gang, dette skete, og en alvorlig Samtale med Biskop Øllgaard⁴), der havde været hans Faders Ungdomsven, og som interesserede sig meget for ham, fik ham til for Fremtiden at passe bedre paa sig selv. Lidt efter lidt lærte Folk ogsaa at forstaa, at hans til Tider drengede Væsen ikke var hele Manden, og at han i Virkeligheden havde mange gode Egenskaber. I det daglige var han nemlig jævn og ligetil og ganske uhøjtidelig i sin Optræden, dertil venlig og imødekomende mod alle, og Føl-

gen blev, at der snart opstod et udmærket Forhold mellem ham og hans Sognebørn. En Støtte havde han her i sin Hustru, en Lærerdatter, der var kommet i Huset hos ham i Rødding, og som han ægtede 1848; han var da 42 og hun kun 26 aar, men hun havde en god og regulerende Indflydelse paa ham.

Med de andre Præster paa Egnen stod Foersom i venlig Forbindelse, og sit Embede passede han til sine foresattes Tilfredshed. Der var god Kirkegang, og Folk hørte gerne hans Prædikener, selv om han nok kunde tale dem alvorligt til, saa Biskop Laub, der 1859 var paa Visitats hos ham, i sine Optegnelser noterer, at han talte baade sømmeligt og værdigt, og at de unge ved Overhøringen svarede godt for sig.

Naar nu Foersom straks kom i Konflikt med Folk i sit nye Embede, mens han stod sig godt med dem i sit gamle, hang dette i nogen Grad sammen med den Forskel, der var paa Forholdene de to Steder. I Rødding Pastorat var der nemlig ingen egentlig Overklasse, der var kun en enkelt større Gaard, med hvis Ejer Præsten stod i venlig Forbindelse, ellers var alle jævne Bønder, men i Hammelev-Enslev var det anderledes, thi her domineredes Sognene af en Proprietærklike, der krævede Hensyntagen paa alle Omraader⁵). Dens Fører, Ole Anchersen Secher, gør Indtryk af at have været en urolig og herskesyg Natur, oprindelig Farmaceut, var fem Aar i Vestindien og slog sig saa efter sin Hjemkomst paa Landbruget, købte en Gaard i Ulstrup og to i Hammelev, paa hvis Jorder han opførte en særlig Hovedbygning. 1856 blev han Kirkeværge, 1857 Medlem af Sogneforstanderskabet, hvis Formand han ofte var, desuden havde han flere andre Tillidsposter paa Egnen. 1872 forlod han Hammelev og blev Støbogdsforhandler i Aarhus († 1889)⁶). Han har utvivlsomt været i Besiddelse af en ikke ringe Handlekraft, og det var derfor ikke sært, at det var ham, der med Proprietær Tørsleff, Hammelevgaard, ved sin Side kom til at lede Feltoget mod den nye Præst.

Foersom var imidlertid ikke selv uden Skyld, thi en Præst, der som han var jævn og jovial og i det daglige aldrig vejede sine Ord paa Guldvægt, men sagde det, der faldt ham ind, ligegyldigt hvad det saa var, var man ikke vant til i Hammelev, og da han heller ikke viste »Selskabet« nogen særlig Ærbødighed, blev dette hurtigt uvenligt stemt imod ham. Uheldigt for ham var det ogsaa, at han i Naadensaaret maatte lade sin Hustru blive i Rødding, saa han manglede hende til at lægge Baand paa sig, naar han var ved at gaa for vidt — for det gjorde han unægtelig, efter hvad man fortalte, mere end een Gang.

Som f. Eks. da han ledsaget af Lærer Holm gik rundt for at hilse paa Folk og paa denne Vandring kom ind hos en Gaardmand, hvis Hustru var høj af Vækst, thi da kunde han ikke lade være med at sige: »Det var da en dejlig stor Kone — og saa er man selv saadan en lille bitte en«. Hos Sognefogeden fik de hver et Par Snapse, men Præsten vilde have en til og tog selv Flasken for at skænke den op, idet han sagde til Holm: »De er en daarlig Degn, naar De ikke kan taale otte Kaffepunser!« Langt mere graverende var det dog, da han ved et Møde i Sogneforstanderskabet leverede Formanden, Secher, et Eksemplar af Biskop Brammers Hyrdebrev med de Ord, at nu kunde han gøre med det, hvad han vilde; han selv havde brugt sit til at her fulgte et meget grovkornet Udtryk. Naturligvis skulde det være en Morsomhed, men den laa rigtignok langt under Lavmaalet. En anden Gang, hed det sig, skulde han ved et Møde have sagt, at Fanden havde skabt Fruentimmerne til Pude for Mandfolkene.

Det hed sig ligeledes, at han vakte Splid i Kommunen. Til Secher havde han udtalt, at det gjaldt om at tage nogle høje Skatter af de tykke, forædte Bønder, saa de kunde blive flaaet, for de skulde krattes og det ikke med korte Negle — men til Bønderne sagde han, at nu maatte man staa sammen mod de storsnude Proprietærer, som førte Folk alt det svenske Rak paa Halsen og fyldte Sognet med uægte Børn; de skulde gøres i Stand og sættes i en høj Formueskat.

Engang hos Secher maatte han da have været beruset! For hvordan kunde han ellers finde paa at ville danse med hans Husbestyrerinde, som han ogsaa vilde kysse — idet han sagde, at Præsten og hans Krave hang hjemme, men her var Peter Thun til Stede, lidt fordærvet, men ellers en Kærnekarl! Ved Bordet manglede han Appetit — det var, fordi han det sidste Par Dage havde levet af Puns og Brændevin.

Og saa passede han sit Embede daarligt! Om sin Provst⁷⁾ sagde han, at han var en ung Mand, der skulde opdrages — derfor søgte han aldrig hos ham om Rejsetilladelse, og hans Prædikener var vist ofte en Oplæsning af andres, f. Eks. Vilhelm Birkedals. En Søndag sagde han til Holm, at han havde turet og sviret saadan, at han ikke havde lavet nogen ordentlig Prædiken, og en anden Gang til Fyrmesteren, at Bønderne skulde have alting ind med Skeer, men naar han vidste, han kom i Kirke, skulde der blive prædikeret paa en helt anden Maade. Stor Opsigt og Uvilje vakte det i Enslev, at han glemte at berette en Kone, som han havde lovet at komme til.

Det var den Slags Ting, man fortalte om Foersom, hvortil kom

Rygterne og hans skandaløse Optræden i Grenaa, og det bestyrkede altsammen Proprietærfløjen i, at en saadan Mand kunde man ikke have til Præst. Følgen var, at Secher og Tørsleff indbød til et Møde hos Mikkel Bager i Hammelev, hvor de fik de fleste — dog ikke alle fremmødte — til at underskrive den tidligere omtalte, af Tørsleff forfattede Klage til Ministeriet. Paa Spørgsmaal fra Forsamlingen, om man derved selv kunde komme i Ubehageligheder, svarede de to Herreer benægtende; de skulde nok skaffe de nødvendige Beviser. Betegnende for Rangforordningen i Sognet er det, at Husmændene slet ikke var taget med i Aktionen; det ansaas for unødvendigt, men for Resten mente man da, at de fleste af dem var enige med Klagerne.

Ogsaa i Enslev sluttede man sig under Ledelse af Proprietær Hoeck, Christiansminde, til Angrebet paa Præsten.

Privat skrev Tørsleff til Provst Koch i Gjesing, at det var med »uendelig Beklagelse«, man skred til Handling, men Foersoms Færd i Grenaa havde nu fjernet alle Betænkeligheder. Personlig fornærmede denne gemytlige Selskabsbroder vel ingen, men i Ord og Gerning virkede han til Forargelse, og Forældrene var bekymrede over den Kristendomsoplæring, han gav deres Børn. Det var haardt at faa det nedbrudt, der blev opbygget af Pastor Bergmann, thi en Landsby-menighed med en Præst som Foersom maatte gaa sin Fordærvelse i Møde.

Foersom selv var meget oprørt over Klagen, hvis Rigtighed han benægtede, idet han blot indrømmede, at han kunde have brugt et og andet letsindigt Ord, og han var stærkt forbitret paa Underskriverne. Provst Koch raadede ham imidlertid til at søge Forlig, og da der ogsaa paa den anden Side var nogle, der ønskede Afspænding, blev Følgen en Sammenkomst i Hammelev Skole (20. Februar 1860). Her hævdede Foersom vel stadig sin Uskyldighed, men han tilbød samtidig at tilbagekalde nogle af de Udtalelser, man angreb ham for, og efter det var der intet i Vejen for en Fredsslutning! Grundlaget for den var en af Lærer Holm affattet og nu af Præsten underskrevet Erklæring, hvori han tog Afstand fra tidligere uoverlagt Tale, idet han dog ogsaa gjorde opmærksom paa, at han maaske kunde have haft en momentan Sindsforvirring, som nu var saa godt som forsvunden — en Sygdom, der vistnok har været en Opfindelse af Holm, som vel derved har ment at kunne yde ham en Hjælp mod Beskyldningerne for Skandale i Grenaa.

Nogle Dage efter holdtes et lignende Møde i Enslev. Foersom var ikke til Stede her, men skønt baade Secher og Tørsleff var mødt op og anbefalede Forlig, kneb det med at føre det igennem, og naar

man alligevel gik med til det, var det under den Forudsætning, at Provsten nok vilde virke til, at man fik en anden Præst.

Men Sagen var jo slet ikke endt med disse Fredsslutninger, thi Klagen med Underskrifterne var da forlængst indgaaet til Ministeriet, der atter havde sendt den til Biskoppen til Erklæring, og han søgte igen nærmere Oplysninger hos Provst Koch. Resultatet heraf blev en Skrivelse til denne fra Foersom, hvori han redegjorde for sit Ophold i Grenaa d. 20.-21. Januar, da det især var mod det, hans Angribere vendte sig.

Da han den 20. kom dertil fra Randers, forklarede han, og der ingen Vogn var efter ham, tog han ind paa en Gæstgivergaard, ogsaa fordi han skulde forhandle med Værtens Broder om Præstegaardsavlingen. Her tilbragte han Aftenen med flere agtede Borgere, bl. a. Skolebestyrer Hansen og Doktor Richter, med hvem han et Par Timer var til offentlig Koncert paa en Restaurant, som han forlod Kl. 11. Næste Dag forhandlede han saa med Værtens Broder og var atter henne paa Restauranten, hvor han skulde træffe en Mand fra Kirial; siden fulgte han med Skolebestyreren hjem og var hos ham til Kl. 6, da Vejret var saa daarligt. Mens han var paa Restauranten, kom Secher sammen med nogle Mænd fra Pastoratet, og han havde kaldt en af Gæsterne ud og i forblommede Vendinger spurgt til Præstens »Befindende«, og siden havde han indfundet sig hos Hansen og dér temmelig brutalt opfordret Foersom til at køre med sig hjem, hvad denne afslog. Han tilbragte Aftenen paa Gæstgivergården sammen med Skolebestyreren og Doktoren til Kl. 9, hvorefter han med nogle af Gæsterne atter var til Koncert; derefter forlod han Byen for at spadsere hjem, ledsaget paa Vej af Hansen. Kl. 11 var han i Hammelev, og dér talte han en Times Tid med sin midlertidige Husbestyrerinde, Frk. Bergmann, inden han gik til Ro. — Maaske kunde han have anvendt Tiden bedre, men der var intet uværdigt sket, og han trøstede sig til, at hans Forhold blev taget op til nærmere Undersøgelse. Ingen af Underskriverne af Klagen undtagen Secher havde talt med ham i Grenaa, og hjemme havde de alle erklæret, at de kun havde skrevet deres Navne efter gentagne Overtalelser og Løfter om at holdes fri for alt Ansvar.

I Besiddelse af denne Redegørelse, som han dog ikke fandt fuldt tilfredsstillende, og enig med Provsten i, at Underskrifternes Tilbagekaldelse nok skyldtes Medlidenhed, refererede Biskoppen derefter Sagen til Ministeriet, idet han, ogsaa fordi man maatte spørge, om en temporært sindsforvirret Præst kunde tillades at fungere, hen-

stillede, at Foersoms Forhold blev undersøgt ved en Provsteret. Dette tiltraadte Ministeriet den 27. Marts.

For denne Provsteret, der lededes af Provst Koch og Herredsfoged Nyeborg⁸), og som holdt sine Møder paa Grenaa Raadhus den 9.-10. Maj, maatte da en Række indkaldte, baade fra Hammelev-Enslev og fra Grenaa, gøre Rede for, hvad de vidste om Foersoms Liv og Færden. Men Udfaldet af disse Afhøringer gav imidlertid et helt andet Billede af ham, end man vistnok i Almindelighed havde ventet, thi ganske vist kom man ikke udenom, at han af og til var fremkommet med baade flotte og flabede Udtalelser, og at hans Opførsel kunde være pjattet og barnagtig, men paa den anden Side var der, naar undtages det med Biskoppens Hyrdebrev, egentlig ikke noget direkte anstødeligt at fæste sig ved; det hele var nærmest et Udslag af hans uheldige Lyst til at ville være morsom paa urette Tid, Sted og Maade.

Hvad der var mere paafaldende, var dog, at de allerfleste af Underskriverne af Klagen maatte indrømme, at de i Virkeligheden ikke kendte noget til det, der var Hovedpunktet i den, Foersoms paastaaede Ekscesser i Grenaa; de havde bare »hørt om dem«, eller de henviste til Secher og Tørsleff som deres Kilder. Secher selv fastholdt da ogsaa sine Beskyldninger om hans Færd i Byen; han mente, han baade havde faaet for meget at drikke og var optraadt paa en Maade, der var ganske uværdig for en Præst. Men heri blev han kraftigt mod-sagt af de Grenaaborgere, som havde været sammen med Foersom de to Aftener, thi de vidnede alle om hans Uskyldighed; han havde nok været munter og livlig, men der var ikke Tale om, at han havde været beruset, lige saa lidt som han havde udvist nogen usømmelig Adfærd, hvad ogsaa Restauratør Sørensen kunde bekræfte. Derimod havde Læge Richter, der overværede hans Samtale med Secher, følt sig stødt over den Tone, hvori denne henvendte sig til Præsten, da han opfordrede ham til at køre hjem med sig, og han følte det derfor fuldstændig i sin Orden, at Foersom afslog det.

Man kan ikke sige andet, end at disse Oplysninger i høj Grad maatte svække Hovedanklagen mod Foersom, som efter dette syntes at bygge paa Sladder. Særlig godt var det heller ikke, naar f. Eks. Præstens Hovedmodstandere i Enslev, Proprietær Hoeck og Land-inspektør Christensen, maatte indrømme, at de ikke kendte ret meget til ham — Hoeck havde kun været i Kirke hos ham een Gang — men han gjorde et ubehageligt Indtryk paa dem, og de havde hørt adskilligt ufordelagtigt om ham. Det var ogsaa temmelig ubehageligt for Lederne af Aktionen, at det nu kom frem, baade at mange

af Underskriverne som allerede nævnt kun stod i et løst Forhold til det, de havde sat deres Navn under paa, og at de nærmest kun havde gjort det, fordi man havde anmodet dem om det; en af dem erklærede endogsaa, at han satte megen Pris paa Pastor Foersom, som han intet havde at udsætte paa, og hvis Prædikener han var glad for. En anden forklarede, at han den omspurgte Dag havde set Præsten i Grenaa, og da fejlede han intet, saa vidt han kunde se; han havde heller ikke noget imod ham og havde kun skrevet under, fordi Secher og Tørsleff fik ham til det.

Ogsaa Sognefoged Chr. Jensen i Hammelev syntes godt om Foersoms Prædikener, men indrømmede, at han nok privat kunde have en vel løs Mund, men det passede ikke, at han ved sit første Besøg hos ham havde bemægtiget sig Brændevinsflasken; han nød kun to smaa Snapse, som blev skænket for ham. Og Jfr. Bergmann, den forrige Præsts Søster, som i Naadensaaret holdt Hus for ham, forklarede, at der intet var at mærke paa ham, da han kom hjem fra Grenaa. I det hele taget var han meget ædruelig i det daglige; en Flaske Brændevin, han købte ved sin Ankomst, havde været et halvt Aar.

Ligeledes viste det sig, at Historien om Foersoms Forsømmelse ved ikke straks at berette en syg Kone i Enslev trængte i høj Grad til nærmere Forklaring, idet hun slet ikke havde været dødssyg — ja, det drejede sig vist egentlig ikke om stort mere, end at hun havde en bulden Finger!

Foersom selv nægtede sig skyldig, men han indrømmede, at han maaske nok kunde have sagt noget i Spøg, som saa var blevet misforstaaet og mistolket. Hans Ord om, at han havde levet af Puns og Brændevin, betød bare, at de foregaaende Dage havde været »udaglige«, ligesom han ved Forstanderskabsmødet hos Secher kun havde sagt, at Pokker havde skabt Fruentimmerne, fordi hans Husbestyrende hele Tiden gik og var saa bange for, at der skulde blive spildt Blæk paa Bordet; at han en anden Gang vilde danse med hende, var for at gøre Nar ad hendes Koketteri! De grove Ord om Biskoppens Hyrdebrev nægtede han at have brugt. Heller ikke var det sandt, at han vakte Splid i Sognet; Snakken herom kom maaske af, at han havde modsat sig, at en frugtsommelig Pige hos Proprietær Hoeck blev bortsendt paa Fattigvæsenets Regning, da hun ikke var bleven tilmeldt ved sin Ankomst. Beskyldningen for at plagiere Vilhelm Birkedals Prædikener om Søndagen afviste han ligeledes; han ejede dem slet ikke.

Skønt de foretagne Afhøringer saaledes syntes at svække Angrebet paa Foersom betydeligt, forekom deres Oplysninger om hans

Liv og Færden alligevel Biskop Brammer saa graverende og uoverensstemmende med, hvad man maatte kræve af en Præst, at han med Indsendelse af Vidneforklaringerne til Ministeriet henstillede, at der paa Grundlag af dem blev rejst Tiltale imod ham. Dette tiltraadte Ministeriet den 9. Juni, og Følgen var, at Provsteretten nu atter traadte i Funktion, denne Gang for at veje hans Forhold paa Retfærdighedens Vægtskaal og bestemme den Straf, det eventuelt maatte tilkomme ham at lide. Stiftsprovst Boesen, der i Brammers Fraværelse paa Visitats varetog Bispeembedets løbende Forretninger, vilde ogsaa have haft Foersom suspenderet, mens Sagen stod paa, hvad imidlertid Ministeriet efter Forhandling med Biskoppen afslog.

Udover det Materiale, Afhøringerne afgav til en Vurdering af Foersoms Forhold, søgte Provsteretten nu ogsaa Oplysning om ham hos hans tidligere foresatte i Viborg Stift, og fra dem alle modtog den rosende Udtalelser om ham. Biskop Laubs Syn paa ham er allerede omtalt tidligere, men stærkere Vægt laa der dog paa Stiftsprovst Weldings⁴⁾, idet han privat var kommet i nærmere Forbindelse med ham. Han ansaa Foersom for at være en ædruelig og afholdende Mand, nidkær, djærv og ligefrem, men han var et Stemningsmenneske, hvis Sind let kunde skifte fra den ene Yderlighed til den anden, og det kunde give sig Udslag, som nok kunde tolkes forkert. I Kirken var hans Væsen præget af Alvor, og hans Menigheder var glade for ham. Stiftsprovsten troede, at han manglede sin Hustru nu under de nye Forhold, men skulde han have fejlet i noget, var han vis paa, at han nok vilde genvinde Befolkningens Agtelse.

Lige saa rosende udtalte Foersoms tidligere Nabopræst og Provst, Thorup i Vorde, sig om ham. Han havde aldrig hørt noget ufordelagtigt om ham, og ingen havde klaget over ham. Hans Optræden havde været alvorlig, værdig og sædelig, og selv om han til Tider kunde synes noget overfladisk og blive pirrelig og heftig, var han i Virkeligheden ualmindelig godmodig. Kun de, der ikke kendte ham, kunde i Begyndelsen tage fejl af ham, og det havde utvivlsomt hans Anklagere gjort, skønt han var en Mand, der i mange Henseender var værdig til deres Kærlighed og Agtelse.

Ligeledes blev der for Provsteretten fremlagt Beretning om en uanmeldt Visitats, Biskop Brammer midt i Sommeren havde foretaget i Enslev Kirke for at vinde Klarhed over, hvorledes Præsten røgtede sin Gudstjeneste. Han konstaterede da, at der begyndtes til Tiden, og at der intet var at udsætte paa Foersoms Prædiken, selv om den hverken var saa opbyggende eller saa vækkende, som han kunde have ønsket. Der var mange i Kirke, og hverken fra deres eller

anden Side fremkom der Klage, saa Biskoppen nu mente, der ikke var nogen tilstrækkelig Grund til at afskedige ham.

Dommen faldt den 17. Oktober 1860. Det den mest havde at anke over med Hensyn til Foersoms Grenaabesøg, var hans idelige Ophold paa Restauration i Sangerindeselskab, hvad der var upassende for en Præst navnlig en Lørdag Aften, men da der ikke derved var foregaaet noget usømmeligt, og heller intet blev forsømt ved næste Dags Gudstjeneste, frifandtes han paa dette Punkt. Det samme var Tilfældet i Anklagen for at have glemt at berette Konen i Enslev; da det var oplyst, at hun ikke havde været videre syg og var i god Bedring, kunde der ikke her tales om nogen egentlig Pligtforsømmelse fra Foersoms Side. Derimod stemplede Provsteretten de Udtryk, han havde anvendt, da han overleverede Hyrdebrevet til Sogneforstanderskabets Formand, Secher, som lave og pøbelagtige, idet den forkastede hans Benægtelse af at have brugt dem, eftersom baade Secher og et andet Medlem af Forstanderskabet havde aflagt Ed paa det modsatte, og da de skønnedes at have vakt Forargelse, kunde han ikke undgaa at blive dømt for dem og heller ikke for sin Optræden i Sechers Hjem. Begge Dele stred mod Danske Lovs Bestemmelser om en Præsts Opførsel, og for sin Overtrædelse af dem ikendtes han en Bøde paa 50 Rbd., der skulde komme fattige Præstenker tilgode, ligesom han maatte betale Procedures Omkostninger. Denne Dom accepterede saavel Foersom som Biskoppen og Ministeriet, og dermed endte da Sagen.

Men det var jo rigtignok ikke den Udgang af den, Proprietærene havde ventet, og man kan sige med den gamle latinske Forfatter, at det var en ynkelig Mus, der kom ud af Bjergenes Barsel. Kun en af dem lader imidlertid til at have taget Konsekvensen af Nederlaget, nemlig Proprietær Lund, Overslemmingegaard, der løste Sognebaand til Pastor Brandt i Rimsø; de andre synes at have fundet sig i det uundgaaelige, stadig at skulle have Foersom til Præst. De maatte oven i Købet lide den Tort at se, at Bønderne, over hvem de hidtil havde haft saa megen Magt, at de kunde faa adskillige af dem med i Aktionerne mod Præsten, skønt de egentlig ikke havde noget særligt imod ham, nu helt sprang fra og sluttede op om ham, saa Provsten allerede i November 1860 kunde skrive til Biskoppen, at Bønderne var vel tilfredse med ham, og at han havde en efter Egnens Forhold ret god Kirkegang.

Denne Linie fortsattes, og ogsaa de unge mødte i stigende Grad frem ved hans Katekisationer, saa han maa have haft et godt Greb paa at faa dem i Tale. 1873 kom Biskop Brammer paa officiel Visi-

tats, og det fremgaar af hans Optegnelser, at han i det hele og store har været vel tilfreds med dens Udfald. Foersom var, hedder det i dem, vel ikke nogen begavet Taler, men hans Prædiken var dog bedre end en, han tidligere havde hørt af ham — antagelig ved den uanmeldte Visitats 1860 i Enslev — og den blev ogsaa holdt med større Frimodighed. Han katekiserede godt, og paa de unges Standpunkt var der intet at udsætte. Ganske vist, vedblev Biskoppen, blev han kort efter sin Tiltræden stillet for en Provsteret, anklaget for letfærdig Opførsel, men derfor vilde han ikke lade ubemærket, at hans Rygte nu var godt, og at han paa Grund af sin Godmodighed og sin Deltagelse for sin Menighed var meget yndet af den¹⁰).

Eller sagt med andre Ord: Den gamle, kedelige Sag fra Foersoms første Aar var nu fuldstændig død og magtesløs i enhver Henseende, og ham selv var det, som den venlige og velmenende Mand, han inderst inde var, lykkedes at komme i det samme udmærkede Forhold til Befolkningen i Hammelev og Enslev som tidligere til sine gamle Menigheder i Viborg Stift.

Foersom døde i sit Embede 1875.

Større arbejder ved Randers amts kirker 1960-61

VED PROVSTERNE RIISAGER, EXNER OG ASMUND

Støvring og Galten Herreders Provsti

Intet særligt at meddele.

Nørhald med flere Herreders Provsti

Foruden de større arbejder ved *Kousted*, *Kastbjerg* og *Vindblæs* kirker, der blev nævnt i Historisk Aarbog fra Randers Amt 1961, og som er under projektering ved arkitekterne Inger og Johs. Exner, forestaar følgende arbejder:

Hald kirke. Nyt varmekær skal anskaffes, og gulvene fornyes og omlægges. Muligvis skal der ogsaa anskaffes nye belysningslegemer. Arkitekter: Inger og Johannes Exner samt Edv. Thomsen, Randers. Overslag formentlig ca. 60—70.000 kr.

Kærby kirke. Nyt orgel er bestilt hos orgelbygger W. Frobenius, Kgs. Lyngby, til 28.000 kr. Endvidere skal der opføres et ligkapel paa kirkegaarden efter tegning af kgl. bygningsinspektør, arkitekt L. Teschl, Frederikshavn, anslaaet til ca. 16.000 kr.

Udbyneder kirke. En restaurering af kirken paatænkes ved arkitekterne R. Graae og Edv. Thomsen. Nærmere foreligger endnu ikke.

Rougsø og Sønderhald Herreders Provsti

Hørning Kirke: Den i de foregående Årbøger omtalte Hovedindsættelse, som påbegyndtes i Foråret 1960, er stadig uafsluttet. I det sidste År har det vigtigste Arbejde været en Istandsættelse og Sikring af Kirkens fornemme Stukdekorationer og af Oberst Hans Friis's prægtige Marmor-Gravmæle i det tilbyggede Kapel. Nu står man foran en indvendig Restaurering af Sydfløjen med det hidtil så skæmmende Orgelpulpitur. Et nyt Orgel (Fa. Frobenius) skal indbygges med Anvendelse af den historiske Facade. Det meste af 1963 vil nok forløbe, før Kirken er helt færdig — og så kommer det endda an på,

om de fornødne Midler kan skaffes. Der bliver antagelig Tale om en samlet Udgift på 350.000 Kr. — og der er 600 Beboere i Sognet!

Holbæk Kirke: Under Hovedstandsættelse under Ledelse af Arkitekterne Graae & Thomsen. Hvælvingerne har vist sig meget medtagne. Vinter og Vår vil nok gå, før Genåbning kan finde Sted. Der bygges f.T. Ligkapel umiddelbart udenfor nordre Kirkegårdsdige.

Marie Magdalene Kirke: Man er så småt begyndt den indvendige Istandsættelse under Arkitekt Rolf Graae's Ledelse.

Lime Kirke: Forslag til Hovedstandsættelse er Juli 1962 gået til Ministeriet (Graae & Thomsen), beregnet til 230.000 Kr. Arbejdet kommer tidligst i Gang i Løbet af 1963.

Gjesing Kirke: Forslag til Hovedstandsættelse indsendt Oktober 1962 (Graae & Thomsen).

Fausing Kirke: Hele Kirkens Blytag er i Sommeren 1962 omstøbt af C. H. Michaelsen, Hvidbjerg. Samtidig er udført Afrensning af indvendige Mure og Hvælvinger, nyt Varmeværk installeret. Arkitekter: Buhl & Klithøj.

Virring Kirke: Menighedsrådet har indsendt Andragende om Godkendelse af Anskaffelse af Krucifix som Alterprydelse, udført af Lucien Hechlen, anbefalet af kgl. Bygningsinspektør og af Nationalmuseet, men afvist først af Akademirådet, derefter af Ministeriet.

Pindstrup: Direktør Johs. F. la Cour har ladet udarbejde Forslag til ny Kirke i traditionel Stil, hvis Opførelse (uden Inventar) Direktøren vil bekoste. Endnu vides ikke, om Forslaget godkendes.

Iøvrigt bemærkes, at Provstesynene 1962 over samtlige Kirker, Kirkegårde og Præstegårde medførte Udsættelser i stort Tal. De fleste af Provstiets Kirker er blevet hovedstandsats i Løbet af de sidste 25 År, men stor Omhu er nødvendig for at bevare en fuldt tilfredsstillende Vedligeholdelsesstand. — Nye Avlsgårde for Præstegårdene er i de senere År opført i Øster Alling, Vivild, Gjesing, Søby og Marie Magdalene, men tilsvarende Arbejder er tiltrængt i Mygind, Voer, Hvilsager, Aarslev, Virring og Fausing.

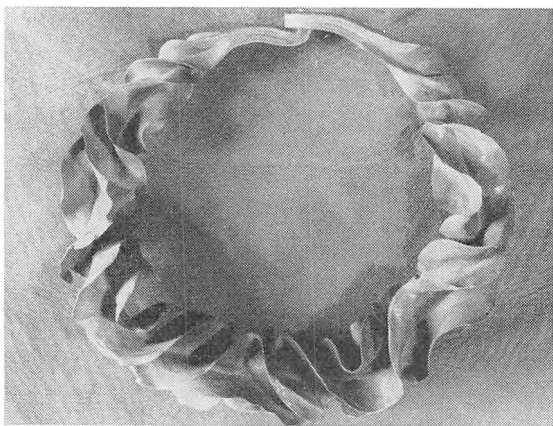
Fra museer og arkiver

Kulturhistorisk Museum, Randers

AF MUSEUMSINSPEKTØR, MAG. ART. BJØRN G. STÜRUP

Det forløbne år har været rigt for kulturhistorisk museum i Randers. Der er indkommet meget betydelige forøgelse til museets samlinger, både som følge af museets egen aktivitet i marken og ikke mindst takket være den store kreds af venner, der har skænket gaver til museet. Desuden kan det nævnes, at et stort antal forskere fra ind- og udland har besøgt museet som led i deres studier af enkeltområder indenfor kulturhistorien — besøgt som museet har haft stor glæde af, idet man har forsøgt at drage nytte af den specialviden, disse forskere har siddet inde med.

Indenfor museets bestyrelse er der sket den forandring, at fru kommundirektør Castberg er optaget som medlem, efter at hun i flere år på forbilledlig måde har bestredet posten som bestyrelsens sekretær. Denne post er efter 1/4-62 overtaget af den da ansatte inspektør ved museet, mag. art. Bjørn G. Stürup. Denne er magister i forhistorisk arkæologi, har været ansat som vikar på Nationalmuseets 1. afdeling og har foruden forskellige arbejder for denne afdeling og for samme museums 2. afdeling i studietiden også deltaget i 1½ år i undersøgelserne på den nedbrændte brygge i Bergen, hvorved han har fået en praktisk kendskab også til den senere tids kulturhistorie. Denne ansættelse af en faguddannet inspektør ved museet er det første skridt på vejen til anerkendelse af dets status som landsdelsmuseum. En anden ting af den største betydning for museets fremtid er, at der i årets løb i byrådet i Randers er vedtaget et projekt om et nyt kulturhus, der omfatter teknisk skole på Østervold og den nuværende museumsgrund, hvor en ny bygning tænkes opført. Det er tanken, at dette kulturhus foruden de to museer skal rumme nye lokaler for Centralbiblioteket samt en større sal til udstillinger og andet. Denne mulighed for et snævert samarbejde med Centralbiblioteket og for særudstillinger af forskellig art foruden alle de øvrige fordele, der er knyttet til en stor moderne bygning, vil uden tvivl blive af uvurderlig betydning for museet.

Halsringen fra Tårup eng

Af de ting, der er indkommet til museet, kan kun nogle nævnes. Blandt disse indtager en stor og meget smukt udført Wendelring — vreden halsring fra den sidste fase i bronzealderen — en fremskudt plads. Den er fundet i Tårup eng i et stykke, der tilhører gårdejer Johs. Nielsen, Tøjstrup, og er uden tvivl et offer nedlagt til en gudinde. En del andre fund her i landet, også bestående af halsringe giver grund til at håbe, at der er nedlagt to ringe samtidigt, og der er derfor foretaget en mindre prøvegravning for eventuelt at finde også den »anden« ring. Indtil videre har disse undersøgelser været uden resultat, men museet har stadig håb om at kunne genoptage sagen.

På Voldum mark er der i vinteren 61/62 på Vasens planteskoles arealer udgravet 2 »lerkargrave« fra romersk jernalder ikke mere end 5 meter fra hinanden. Den første, der blev udgravet i slutningen af november måned, indeholdt 7 eller 8 lerkar, en jernkniv og en »øjenfibula«, en broche, af bronze. Denne har stor betydning ved at være en udenlandsk form, der nøje kan dateres i sit hjemland, og den vil sikkert kunne medvirke til en nøjere datering af det hjemlige lerkarmateriale. Den anden grav blev udgravet i april måned -62, og den viste sig desværre at være plyndret i gammel tid. Under udgravningen kunne man tydeligt iagttage hvordan røverne havde gravet sig ned i den centrale del af graven, og de skår der fandtes spredt i fylden i plyndringshullet viser, at en del lerkar er gravet op og knust. Vi ved ikke, om røverne har fået noget udbytte for deres møje, men det ser i hvert fald ud til, at de har været klar over, hvor de skulle grave ned

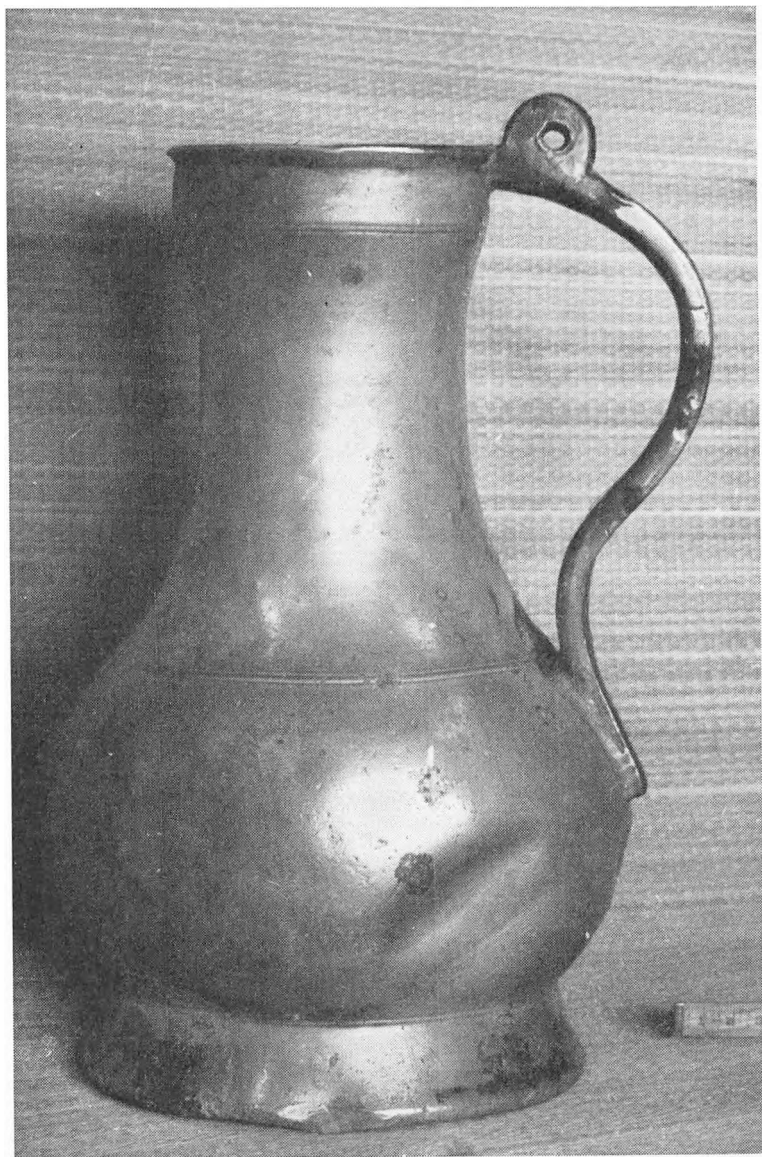
»Øjenfibulaen« af bronze fra romersk jernalder,
Voldum Mark

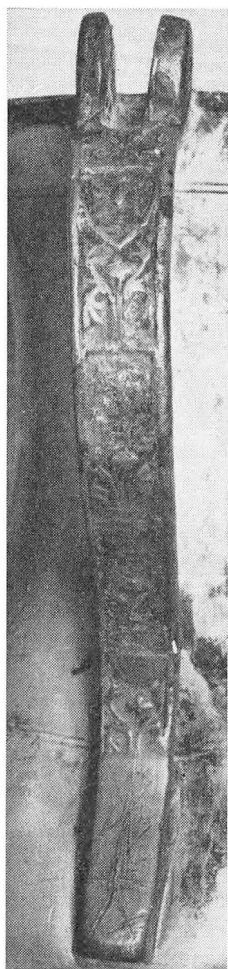
for at have den største chance, og måske har de også haft en anelse om, hvad de kunne vente at finde. Der er flere lignende grave på det samme område, og det har ved gravninger på den militære øvelsesplads umiddelbart på den anden side af Mariager landevej vist sig, at der også der findes grave fra den samme fase af forhistorien — dér dog vistnok hovedsageligt brandgrave. På begge sider af landevejen vil undersøgelserne blive fortsat ved første lejlighed.

I forbindelse med fundene fra Voldum mark kan det nævnes, at der også i det forløbne år har vist sig kulturrester i form af skår og af-faldsgruber i det store romerske jernalders område på Glarbjerg.

I sommerens løb har museet også foretaget undersøgelser i nogle store stensamlinger på Dalsgårds jord ved Ring. Desværre har det ikke været muligt at finde nogen virkelig tilfredsstillende forklaring på disse sten — man kan måske trøste sig med, at dette jo ikke er første gang man står overfor noget, man ikke rigtigt kan forklare og så håbe, at den næste stendynge af samme slags vil kunne give mere oplysning — måske af meget vigtig art.

En af de fineste ting, der er indkommet til museet i dette år, er den store kande fra Romalt. Den er fundet i engene syd for fjorden i ret stor dybde, hvor den har ligget ved overgangen mellem vand-aflejret snelegytje og den overliggende tørv — noget, der viser, at kanden må være tabt i åbent vand, muligvis fra et skib. Det er en stor kande af tin af en form, der hører hjemme i de nordtyske hansasteder i 1400-tallet. Der er tidligere her i landet kun fundet to af

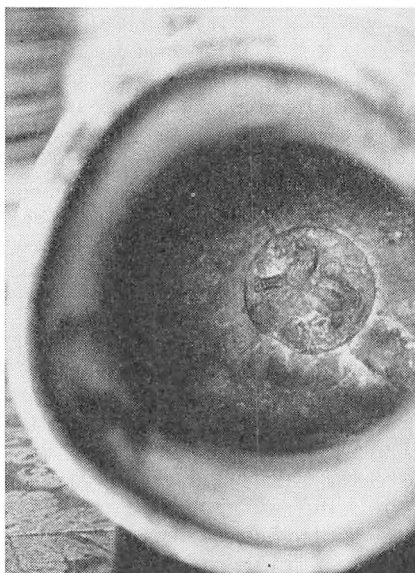

Romalt-kandens hank

samme type, og Romalt-kanden udmærker sig ved på hanken at have en række våbenmærker indstøbt. Indvendigt i bunden af kanden sidder en rund placet med en fremstilling af en løve, og nederst på hanken er der indridset to forskellige bomærker — sikkert ejermærker for to ejere, der efter hinanden har besiddet kanden. I det hele taget gør kanden et slid indtryk, og låget mangler — noget, der måske kunne tyde på, at det dengang ikke har været så stort et tab at miste den. Det gør dog ikke kanden mindre interessant for musset, hvor den altid vil indtage en hædersplads.

En gruppe sager af største kulturhistoriske interesse er hestevognene. Museet har fra fhv. gårdejer Møller Jensen, Elmely, Vorup, fået en ponyvogn og en charabanc, begge med et fint udstyr af komplet seletøj og i forbilledlig stand. En anden charabanc er skænket museet af gårdejer V. S. Kristensen, Elgårdsminde, Vinterslev. Den er indkøbt af giverens svigerfader, P. Nielsen Elgård, på landsudstillingen i Århus 1909. Fra samme sted stammer en jumbe, og museet har nu en samling køretøjer, der nok kunne fortjene at udstilles. Desværre kan dette ikke lade sig gøre i øjeblikket — der er simpelthen ikke noget sted at udstille dem, men heldigvis har museet fået lov til at opbevare de værdifulde stykker på Møllegades kaserne, hvor de afventer bedre tider uden fare for, at bevaringstilstanden skal forringes.

Der er som foræringer til museet kommet betydelige forøgelse til samlingerne af redskaber fra de gamle håndværk — en gruppe sager, der altid er mere end velkomne på museet, og der er også indkommet en del ting til belysning af livet i borgerhjem og almuestue gennem de sidste århundreder. I den forbindelse skal nævnes de mange interessante ting, der er fremkommet under saneringsarbejderne i det gamle Randers. Herfra har museet fået en del bygningsdetaljer, døre og vinduer, og et helt hus er

Indvendigt i Romalt-kandens bund en rund placet med fremstilling af en løve

ved byrådets velvilje nedtaget med senere genopførelse for øje. Det er Dytmærskens 10, det drejer sig om, og efter den veludførte nedtagning har museet foretaget en mindre undersøgelse i grunden, hvor huset stod. Det viste sig herunder, at der ikke var én, men i hvert fald to brølægninger over hinanden i kælderen, og at man såvel i gården som under fortovet til gaden fandt brølægninger i en god halv metres dybde. Den brønd, der fandtes inden i kælderen, er bygget i forbindelse med den seneste brølægning dér — i brøndens bundlag fandtes en stump af et brev dateret 1834, hvilket giver et fingerpeg om dateringen af denne ombygning, men det ser ud til, at der tidligere har været en brønd uden for huset. I hvert fald fandt man under fortovet det øverste af en brønd sat af planker i firkant omtrent i niveau med den underste stenlægning inde i huset.

I museet har man i forhallen opstillet en montre, hvor det er tanken at afholde skiftende udstillinger. Således har der i sommer været opstillet en del af de nyindkomne ting (gravfundene fra Vasens gartneri, Romalt-kanden, Wendel-ringen fra Tårup), og i skrivende stund er der en udstilling af nogle få af museets offerfund. Denne

sidste udstilling er opstillet i anledning af, at de sager, museet i en årrække har besiddet fra det store fynske offerfund fra Vimose nær Odense, uden mulighed for at give dem en plads, de fortjener, nu vil blive sendt tilbage til Odense museum. Dér hører de retteligt hjemme, og museets opgaver som museum for de ting, der er fundet i dets omraade, er vanskelige nok at bestride med den plads, der er til rådighed, uden at man også skal bruge plads til sager uden tilknytning til distriktet. Som et led i en udveksling mellem museerne er der ligeledes kommet en meget stor mængde værdifulde oldsager til Randers fra stiftsmuseet i Viborg, altsammen ting, der er fundet indenfor Randers museums distrikt, men af en eller anden grund er havnet i Viborg. Efterhånden som vore sager bliver gennemgået, er det vor agt at forsøge at få denne udveksling gennemført til bunds.

I forbindelse med særudstillingerne i forhallen er i øjeblikket opstillet en lille samling af Randers-minder. Det er hovedsageligt gamle skrifter og privilegier med direkte tilknytning til byen — en retrospektiv udstilling af kilderne til byhistorien opstillet af kontorchef P. v. Spreckelsen. Det er tanken på denne plads at lade små specialudstillinger afløse hinanden — principielt hver måned, og alle, der mener at have en specialviden om et eller andet felt indenfor kulturhistorien, kan få lejlighed til at illustrere denne ved museets eller andre sager til glæde for et større publikum. Der kan f. eks. laves små udstillinger (eller større) om enkeltheder i håndværk, almuekunst, dragter og meget andet. Museet vil meget gerne høre fra dem, der har ideer til sådanne små opstillinger.

Også i museets afdeling på Helligåndshuset har man lavet forskellige skiftende udstillinger, og også dér vil man forsøge at fortsætte med at illustrere små glimt fra byhistorien.

Flere steder i museets udstilling forberedes nyordninger, og af stor værdi for museet er det, at runestenene i haven ved stor velvilje fra dr. phil. Anders Bæksted er blevet malet op, således at indskrifterne nu fremtræder med en smuk rød farve.

Randers Museum

Byhistorisk Arkiv

Det forløbne år har været et godt arbejdsår for arkivet med mange nye kontakter og usædvanlig mange gaver — fotografier, dokumenter, postkort, tryksager, gamle beretninger og historier o. m. a. Kun det væsentligste nævnes her:

- 1) Fra Lolland-Falsters Stiftsmuseum er modtaget forskellige arki-

valier vedrørende Hans Mathias Rosenørn, amtmænd i Randers 1854-85, bl. a. syv originale breve fra ham til gehejmetatsråd Trap, kirke- og undervisningsminister Worsaae og boghandler Lyngø.

2) Fru Marie Møller, Hadsten, datter af købmand i Randers Laurits Blichfeldt, † 1894, har skænket arkivet de af hende nedskrevne udførlige erindringer om moderen Hanne, f. Høy. Her berettes bl. a. meget om barndomshjemmet på Rådhusstrøms nordside, matr. nr. 731, »den blichfeldtske ejendom«, hvor nu den gamle Handelsbankbygning ligger. Og hertil slutter sig flere værdifulde fotografier fra denne interessante gamle gård. En sang til prins Christian fra Latinskolens bal 1892 er også med.

3) Protokoller og dokumenter vedrørende den nu ophævede »Fæstningsartilleriforening for Randers og Omegn«, forhandlingsprotokol for Randers Lawn-Tennisklub fra starten 1909 til 1953, medlemskartotek for »Samfundshjælpen i Randers« og læge Emil Hansens »Vaccinationsbog« 1857—82, fundet på loftet over Løveapoteket, på hvilket sted han havde konsultation.

4) Fra Magnus Petersen, Vorup, er foruden meget andet modtaget en del stilebogshefter, ført af ham selv, med udskrifter af »Randers Amtsavis« for årene 1811 og 1834—65 angående fødsler, dåb, giftermål og begravelser i Randers.

5) Bibliotekar Dumreicher, der nærer en uforandret, varm kærlighed til sin barndomsby, har foruden en række gamle postkort o. a. sendt arkivet Søren Tellings festmarch til Håndværkerforeningens 50 års jubilæum, og fra Elgård, Schaldemosevej, er modtaget musiker Bloch-Petersens nodebog for trombone over musikstykker spillet af regimentsmusikken i Randers.

Enhver forøgelse af det ret sparsomme materiale om musiklivet hilses velkommen.

6) Mellem de mange nye topografiske billeder og fotografier kan nævnes en tegning af »Skansmøllen«, udført af Viggo Christiansen (gave fra firmaet Arnholm) og et fotografi af »Skansmøllen« fra ca. 1864 (overbetjent Max Laursen, Aarhus), et maleri af den gamle markedsplads (Julius Molberg, København), et gammelt fotografi fra Sønderbro med morsom fodgængertrafik (malerm. Strand), et interessant fotografi fra en upolitisk grundlovsfest i Randers ca. 1895, hvor festtoget passerer Storegade (nationalbankfuldm. Niels Juul) samt fornøjelige negativer af flyveren Svendsen over Sønderbro og af gamle taxivogne i Randers (Fotomax).

7) I forbindelse med det arbejde, der fra arkivets side gøres for at sikre fotografier af huse og kvarterer, der nu falder under saneringen,

kan nævnes, at der fra stadsingeniørens kontor er modtaget 23 lysbilleder fra saneringskvarteret, fotograferet 1937 af arkitekt Per Koch til brug for saneringskommissionen.

I mellemakterne mellem katalogisering, registrering og indhentning af oplysninger kæmper arkivet med ordningen af mange hundrede fotografiplader (personer og topografi) fra ældre fotografatelierer i byen.

Der er som sædvanlig af arkivet stillet oplysninger, billedstof m. v. til rådighed for pressen, private personer, forretninger og institutioner.

Povl v. Spreckelsen.

Amtshistorisk Arkiv

Af Ole Warthoe-Hansen

Oprettelsen af by- eller egnhistoriske arkiver er noget forholdsvis nyt i den danske historieverden. I adskillige købstæder, men langt fra i alle, er der i de sidste 25 år oprettet arkiver, hvis formål det er at indsamle alt arkivstof, som falder uden for de officielle arkivers rammer. Det derejer sig om billeder, breve, visse håndskrifter og småtryk m. m., som efterhånden går til grunde, med mindre de i tide opbevares i et arkiv.

Danmark er langt fra dækket med egnhistoriske arkiver, men bedst stillet er købstæderne. De allerfleste egnhistoriske arkiver er knyttet til byer eller mindre bydannelser, og ofte foretages indsamling og opbevaring gennem museer eller biblioteker, der har anlagt gode lokalsamlinger.

Et fælles træk, som går igen i alle by- eller egnhistoriske arkiver, er, at disse er opstået på et strengt lokalt initiativ. Områderne har været overskuelige og overkommelige. Tilvæksten synes i høj grad at være sket på personlig kontakt. Et by-område, stort eller lille, frembyder på mange måder et gunstigt klima for et egnhistorisk arkiv. Afstandene inden for byen er korte. Følelsen af samhørighed vil anerkende, at minder, som egentlig er af privat karakter, dog kommer alle ved og naturligt bør samles på ét sted. Den, som inden for byområdet arbejder med arkivvæsen, har en konstant mulighed for personlig kontakt — og selv en flygtig personlig kontakt har vel mere virkning end aldrig så megen upersonlig propaganda.

Nærværende oversigt over arkivforholdene i Randers amt må begynde med Ebeltoft. Her stiftede museumsforeningen i 1944 Byhistorisk Arkiv. Ca. 10 år senere fulgte Randers efter. Byhistorisk Arkiv på rådhuset, som ledes af kontorchef Povl v. Spreckelsen, er

nu en institution af format. Her er registreret og opbevaret adskillige tusinde billeder og fotografiske plader, personalia og topografi. Et stort antal dokumenter, breve og tryk m. m. giver udførlige oplysninger om borgere, foreningsliv og ejendomme i det gamle Randers.

I de øvrige købstæder i amtet er endnu ikke oprettet byarkiver. Men byhistorikere har på nogle af disse steder i langt over en menneskealder indsamlet materiale, der en skønne dag *må* komme til at danne grundstamme i et byhistorisk arkiv. — Kun kunne man ønske, at det meget snart *må* ske, så at disse samlinger kan blive forøget, mens der endnu er noget at finde.

Men hvad med den øvrige del af amtet, landkommunerne?

Naturligvis vidste man godt, at et amt som sådan ikke giver de samme gode arbejdsvilkår som et mindre, naturligt fællesskab, byen eller sognet. Måske var der allerede et og andet sted oprettet lokal-samlinger? En ting var i hvert fald givet: Rundt omkring i sognene måtte også være opbevaret arkivstof, som burde samles ind. Endelig har der fra officiel side været spurgt: Hvilke private samlinger i amtet har man kendskab til, som endnu ikke er registreret? Der var således gode grunde til, at Historisk Samfund for nogle år siden tog sagen op til grundig overvejelse og derpå stiftede Amtshistorisk Arkiv. Amtshistorisk Arkiv er en elastisk »ramme«, der omfatter Randers amt uden for købstæderne.

Nogle erfaringer

Amtshistorisk Arkiv har nu arbejdet i fem-seks år. Sammenlignet med den arkivmasse, der er indgået til de byhistoriske arkiver i samme tidsrum, har den årlige tilvækst ikke været særlig stor. Grunden hertil er vel først og fremmest den, at et amt er et uoverkommeligt område. De lange afstande ville kræve en stor indsats af tid, penge og arbejdskraft, hvis et effektivt arbejde skulle gøres, og det er nok tvivlsomt, om en så omfattende arkivopgave lader sig løse gennem tillidsmænd.

Henvendelse gennem dagspressen har i ny og næ kaldt få og gode ting frem, men det *må* regnes for næsten intet, når man tænker på, hvor meget der stadig *må* ligge rundt om i hjemmene.

Under arbejdet i Randers amt har det vist sig, at der slet ikke så få steder sidder små grupper eller enkeltpersoner, som arbejder med opbygning af sognearkiver eller private arkiver. Og dette er noget meget værdifuldt, som vist ingen tænker på at rokke ved. Sognet er jo stadig et naturligt fællesskab, og den, der får lykke til at gøre et arkiv til en »sogne-sag«, har mulighed for at gennemføre den indsamling, som ellers er meget, meget vanskelig.

Men sognearkiver er dog ikke ubetinget ønskelige. I en skole på Djursland stod et skab, indeholdende alt arkivmateriale, som var indsamlet siden 1939. En alsidig og god samling var det: Billeder, ud-klip, småtryk, lejlighedssange, afskrifter fra godsarkiver m. m. — Men hvad skal der blive af alt dette, når skolens lærer om kort tid tager sin afsked? Det er jo ingenlunde sikkert, at der i al fremtid vil være en lærer i skolen med den specielle interesse, der hedder lokalhistorie eller »sognearkiv«. Tværtimod! Det er temmelig sikkert, at inden et par generationer er gået, vil arkivet være spredt for alle vinde. — Men dette *må* ikke ske! Og sker det alligevel, var det nok bedre, om materialet aldrig var blevet samlet ind!

Billeder og dokumenter, dagbøger og breve er uerstattelige historiske minder, og samler man dem ind, påtager man sig et meget stort ansvar. Så længe et billede findes i privat eje og hægges om, er det vel anbragt. Er det først blevet del af en samling, må denne samling aldrig nogensinde være uden kontrol. Skulle man få mistanke om, at en billed- eller dokumentsamling ikke længere vil blive opbevaret under betryggende forhold, bør man snarest drage omsorg for, at den bliver afleveret på rette sted: Et bibliotek (Det kgl. Bibliotek), et egnshistorisk arkiv eller et af de officielle arkiver.

Amtshistorisk Arkivs opgave

En af arkivets store opgaver har bestået i at tilvejebringe en oversigt over amtets arkivmæssige situation.

Som allerede nævnt er der adskillige steder i Randers amt grundlagt mindre sognearkiver eller private arkiver. Disse samlingers grundlæggelse og vækst bygger alene på, at en interesseret mand eller kvinde i sognet har taget initiativet.

Det er ikke Amtshistorisk Arkivs — eller andre arkivers — opgave på nogen måde at gribe ind i et sådant arbejde. Et arbejde, der gøres på lokalt initiativ og bygger på sognets fællesskab, har netop et gunstigt klima at trives i. Det kan ikke »forbedres« udefra. Det er snarere arkivets opgave at tilbyde samarbejde og bistand, at virke konsulterende og koordinerende, så at mennesker med denne specielle interesse kan udveksle erfaringer og lære af hinanden.

Såfremt en privat samling eller et sognearkiv skulle være udsat for at blive splittet eller tilintetgjort, er det Amtshistorisk Arkivs opgave at tilbyde hjælp. I et sådant tilfælde vil arkivet med glæde overtage og opbevare samlingen, hvis der da ikke findes en anden og bedre løsning, f. eks. opbevaring i et nærliggende større bibliotek.

Naturligvis er det også Amtshistorisk Arkivs opgave at samle ind,

og arkivet modtager med glæde alt, som måtte være i fare for at forsvinde: Billeder, breve, dagbøger, lejlighedsange, småtryk, dokumenter m. m.

Her skal det understreges, at Amtshistorisk Arkiv er interesseret i *alle* gamle billeder (personer og topografi). Hvis billederne alligevel skulle være kastet bort, vil arkivet være taknemlig for at modtage dem; men ønsker De selv at beholde billederne, beder vi om lov til at låne dem til affotografering.

De egnhistoriske arkivers primære opgave er opbevaring af arkivstof: Håndskrifter, tryk og billeder.

Men i forlængelse heraf kunne der også peges på det vidtstrakte overdrev af historiske minder, der altid opbevares i menneskers hukommelse. Under indsamlingsarbejde kommer man altid ud for ældre folk, som kan huske, og som kan fortælle. Meget erindret stof er jo samlet ind og arkiveret. Evald Tang Kristensens — og mange fleres — omfattende indsamlingsarbejde er fortsat i Dansk Folkemindesamling. Nationalmuseets 3. afdeling har med den forholdsvis ny-oprettede etnologiske afdeling (N.E.U.) iværksat en landsomfattende indsamling af alt det erindrede stof fra gamle dages arbejde og fest. Men et københavnsk centralkontors få medarbejdere kan aldrig — selv med nok så stor flid — overkomme at finkæmme landet. Bare dette at udtømme et enkelt sogns muligheder kræver et stort opbud af arbejdskraft, tid og penge. N.E.U. får hjælp af en række meddelere spredt ud over det ganske land, men der er trods alt langt mellem meddelerne, og N.E.U. ønsker gerne forbindelse med langt flere ældre folk, som har noget at berette.

Den, som lokalt arbejder med indsamling af historiske minder, har en rig arbejdsmark. Der er endnu noget at drage frem, men det haster. Den tilværelsesform, vore bedsteforældre ejede, er borte, men den kan huskes endnu. Vil man være med til at bjerge den sidste rest, må det være nu.

En båndoptager kan her være et meget nyttigt redskab. Her får man altting med, og senere kan man i ro og mag ordne og skrive alt væsentligt ned. Der er ingen tvivl om, at man fra N.E.U.s side vil være glad for en henvendelse angående gode fortællere med gammel viden, og i hvert fald er Amtshistorisk Arkiv altid rede til et samarbejde.

Det er bemærkelsesværdigt, så hastigt det danske landskab i disse år ændrer karakter. Nye veje og nye broer, centralskoler og ændringer af landbrugsejendomme betyder en helt anden topografi. Men for os er det muligt at holde det gamle landskab fast, selv om det forsvinder, takket være fotografiet. Fotografiapparatet bør benyttes flit-

tigt. De gamle særprægede huse og gårde, smedien og den gamle skole, ja, hele det karakterfulde landskab må bevares i arkivet, vel forsynet med oplysninger.

I det følgende skal gives en kort oversigt over helt eller halvt private samlinger og sognearkiver i Randers amt. Men denne oversigt kan ikke nær være udtømmende, og skulle De selv være ejer af en samling eller have kendskab til sådanne, beder vi Dem om at sende bestyrelsen et par ord herom. Hensigten hermed er blot, at sådanne samlinger må blive publiceret. — Før eller senere er der mennesker, der får brug for Deres hjælp, lige saa vel som De en dag kan få brug for andres.

Amtshistorisk Arkivs samling omfatter:

En udklip-samling (aviser). Stof fra de fleste sogne i Randers amt.

Skøder og andre papirer fra en del gårde i Randers amt.

En del breve og skudsmålsbøger, lejlighedsange.

Gamle billeder, personer og topografi: 300—400 stk.

Negativsamling, plader fra tidligere fotograf Dørge, Allingaebro. Dertil hører et godt register (protokol). Samlingen begynder omkr. år 1910. Opbevares foreløbig i Allingaebro kommunes arkiv.

Udfyldte spørgeskemaer samt mere fyldige beretninger om gamle skoler (og skoleforhold) i Randers amt. Desuden en del billeder vedr. skolerne: lærere, skolebilleder (børn), billeder af gamle skolebygninger.

Dagbog fra krigen 1848—50. Dagbogen er skrevet af ungkarl Julius Christensen, Bygballe. Trykt i »Fra Randers amt« 1961.

Optegnelser i håndskrift om Tjærby, Randers amt, af fhv. sognerådsformand Jens Peter Sørensen, nuværende adresse Dronningborg alderdomshjem.

Slægtsbog over slægten Høgh i Krogsbæk s. udarbejdet af Søren Udsen Høgh, Karlby pr. Hornslet, 30 s. duplikeret.

Minder fra Karlby sogn pr. Hornslet af Søren Udsen Høgh. Duplikeret, ca. 25 sider.

Brandbog for Termestrup brandfogedkreds, Hvilsager s., Sønderhald herred.

Gjerrild sognearkiv

På Gjerrild Borgerforenings generalforsamling i april 1939 blev der stillet forslag om oprettelse af et sognearkiv. Senere nedsattes et tremandsudvalg til at arbejde med sagen. Tirsdag den 31. oktober 1939 blev sognearkivet indviet ved et møde i Gjerrild forskole. Til stede var sognerådet og arkivudvalget, og det overdroges initiativtageren, Vilh. Hansen, at påbegynde indsamling af arkivalier.

Lærerinde frk. Pedersen gjorde siden et stort arbejde med affotografering af gamle huse og gårde i Gjerrild-Hemmed sogne.

Afskrift af register til Gjerrild sognearkiv.

Dokumenter:

1. Udskrift af Calø Amts Matrikel 1665.
2. Afskrift af Folketælling i Gjerrild s. 1787.
3. Afskrift af folketælling i Gjerrild s. 1801.

4. Fortegnelse over brandassurancesummer på Benzon hvdg. og gods 1830.
5. Ansøgning til kongen om fritagelse for militærtjeneste 1824.
6. Kontrakt mellem Rs. Sørensen og Eskild Steffensen 1874.
7. Skudsmål og flyttebevis, Jens Steffensen Emmedbo. 1816.
8. Beretning om et møntfund 1820. Vedr. pastor Hjersing.
9. Panteobligation — Jakob Møller, Br. 1877.
10. Extrakt af pengeregnskab fra Benzon, 1882.
11. Forskellige dokumenter vedr. Else N. D. Balle 1871.
12. Forskellige dokumenter vedr. Simon Andersen, 1854-67.
13. Afættskontrakt Maren Jakobsdatter—Jakob Mikkelsen, 1822.
14. Tyendelov 1854, tyendelov 1875.
15. Afregningsbog for underkorporal M. J. Møller, 1848-49-50-51.
16. Foreningsvedtægter.
17. Dokumenter vedr. den gamle smedie i Gjerrild.
18. Aftegninger af gamle bykort. Gjerrild 1797. Stokkebro 1797. Brøndstrup 1797 og Emmedbo 1811.
19. Afskr. af folketælling i Gjerrild s. 1845.
20. En pk. regninger vedr. grevskabet Scheels gårde.
21. Feltjenestebog for det slesvigske kyradsérregiment 1839.
22. To skudsmålsbøger, 1837 og 1839.
23. En skudsmålsbog, 1887.
24. Udskrift af Nørreherreds Herredsbog 1607.

Skifteforretninger:

51. Fæstegårdmand Peter Mikkelsen Gleerup, 1831.
52. Fæstegårdmand Peter Mikkelsen Gleerup 1805.
53. Fæstegårdmand Jens Nielsen Røgter, 1752.
54. Fæstegårdmand Søren Clemindsen, 1720.
55. Husfæster Niels Væver, 1848.
56. Gårdfæster Rasmus Nielsen Fogh, 1739.
57. Gårdfæster Anders Sørensen Elmand, 1803.
58. Gårdfæster Mikkel Jørg. Møller, 1809.
Aftægtskontrakt Maren Jensdatter, 1832.
59. Maren Andersdatter, 1833.
60. Gmd. Anders Simonsen, 1830.
61. Birthe Jensdatter, 1829.
62. Steffen Eskildsen, 1859.
63. Gårdfæster Niels Mikkelsens kone Ane Andersdatter, 1825.

Fæstebreve og synsforretninger:

71. Poul Mikkelsen Gleerup, Stokkebro, 1724.
72. Michel Poulsen Gleerup, Stokkebro, 1766.
73. Christen Nielsen Bager, Rødeled, 1746.
74. Søren Kaag, Stokkebro. 1733.
75. Niels Pedersen Balle, Gjerrild, 1818.
76. Villum Andersen, Gjerrild, 1748.
77. Søren Villumsen, Gjerrild, 1786.
78. Villum Sørensen, Gjerrild, 1830.
79. Peder Rasmussen, Stokkebro, 1720.
80. Christen Brun, Gjerrild, 1741.
81. To lejekontrakter, en synsforretning, 1882, 1892.

82. Anders J. Møller, forpagtning og leje, 1874.
83. Søgård, syn og fæste, 1833, forpagtning, 1896.
84. Eskild Nielsen, Brøndstrup, 1788.
Hoverikontrakt, 1791.
Syns- og taksationsforretning, 1788.
85. F. Br. Anders Simonsen, Gjerrild, 1817.
Syn over Gregers Pedersens gård, 1817.
Hoverikontrakt, 1791.
86. Forpagtningskontrakt, Niels C. Bruun, 1863.
Synsforretning, Niels C. Bruun.
87. Forpagtningskontrakt, Niels Jensen, 1865.
Afskrift af lejekontrakt, 1867.
Synsforretning over gården, 1866.
88. Fæstebrev, synsforretning og hoverikontrakt, Jens Pedersen Fogh, Stokkebro, 1843.

Uddrag af tingbøger og justitsbøger:

101. Jacob Mogensen og hans broder, 1787.
102. Sidsel Davidsdatter — Peder Friis, 1747.
103. Sager vedr. Brøndstrup mænd, 1729.
Stranding, 1731.
Soldat Christen Madsen Yde, 1734.
Restancer, 1737.
Ildebrand, 1740.
Soldat Jørgen Lee, 1743.
104. Stranding ved Treaa Mølle, 1728.
105. Sognedegn Erich Jensen Grenå, 1743.
106. To rømningsmænd, 1741.
107. Den store korntyverisag v. Scheel, 1756.
108. Taksation og syn over gd. (Chr. Madsen), 1748.
109. Domssag, Peder N. Balle mod Chr. J. Ulstrup, 1885.
110. Syn over hesteskererens hus i Gjerrild, 1729.

Bøger og protokoller:

201. Afskrift af Cramers regnebog, 1815.
202. Protokol for foreningen Gjerrild Minder, 1925.
203. Mikkel Vævers digte, 1870—75.
204. Album med billeder af ældre bygninger.
205. Forhandlingsbog for Grenaa og Omegns Gedeavlsforening, 1910.
206. Forhandlingsbog for Gjerrild Sygekasse.
207. Protokol for Den yngre Vaabenbroderforening.
208. Gjerrild sogns Historie, 1922.
209. Skattekvitteringsbog, Jens Nielsen, 1830.
210. Eksamensbevis, Jens Nielsen, 1816.
211. Slægten Bilde på Djursland, 1942.
212. Gjerrild skole, 1724.

Avisudklip af artikler vedr. sognet og dets beboere:

301. Af Gjerrild sogns slægts- og personalhistorie.
302. Historiske artikler fra Gjerrild sogn m. m.

Kommunale bøger og dokumenter:

350. Forhandlingsprotokol, 1841—1893.
 351. Forhandlingsprotokol, valg af valgmand, 1849.
 352. Strandsynsprotokol, 1878.
 353. Birkedommer Arnets legat, 1771.
 354. Fem forskellige dokumenter:
 Udgifter ved Grenå—Gjerrild vejen, 1878.
 Lån af Randers amts skolefond, 1877.
 Lån af Sparekassen for Randers by og omegn, 1918.
 Skøde for smed N. Sørensen, Bønnerup, 1901.
 Skøde med kort fra Juel, Mejlgård, 1881.
 355. Udskrift af Grenå fogedprotokol, 1883.
 356. Forskellige dokumenter: Obligation, 1924. — Fem brandforsikringspoli-
 cer. — Skema angående skolen 1860—85. — Aktie i Randers—Grenå
 banen, 1874. — Gælds brev, 1900.
 357. De fattiges kasse, 1889.
 358. To lejekontrakter, 7 forskellige breve.
 359. Skolekommissionsprotokol, 1814.
 360. Skoleprotokol, 1815.
 361. Fattigprotokol.
 362. En pakke breve.

Viser, festsange m. m.

Fortegnelse over billeder og arkivalier, samlet af overlærer og bibliotekar Søren Sloth Carlsen, Hornslet. — Deponeret i Hornslet bibliotek.

Billeder:

Skolebilleder tilbage til 1890'erne. Billeder fra Hornslet by, enkelte person-
 billeder. Kirken, Rosenholm.

Kort (kopier fra Matrikelsarkivet):

I alt ca. 10 stykker fra Hornslet sogn.

Håndskrifter:

- Offer- og embedsbog for skolelærer og kirkesanger, 1861.
- Afskrivningsbog for Rs. Andersen Bek, Annexgård, Tendrup, 1733.
- Offerbog for skolelærer og kirkesanger i Hornslet, 1898.
- Forhandlingsbog for biblioteket, Hornslet, 1895.
- Dagbøger ført af lærer C. B. Carlsen (private) fra ca. 1905—56,
 bøgerne opbevares hos familie.
- Skoledagbøger, ført af lærer C. B. Carlsen, 1910—1930.

Protokoller:

Skoledagbog, 1915. — Dagbog for Hornslet pigeskole, 1893. — Regnskabsbog
 for aftenskolen, 1907. — Dagbog for Hornslet skole, 1931. — Privat skole-
 dagbog, 1926—27. — Plan over gymnastikundervisningen i Hornslet dreng-
 skole, 1890.

Samlinger over digterpræsten Vilhelm Gregersen, Hornslet. Håndskrifter, tryk,
 udklip, billeder (privat: Carlsen).

Udklip:

1. Rosenholm. — 2. Hornslet by og omegn. — 3. Kirken. — 4. Skolevæsen.

Hornslet spejdertrops dagbøger, 1926—42.

Mange billeder.

En del småtryk fra Hornslet:

Nørgårds optegnelser (efter mundtlig tradition og arkivalier. Lærer Eskild Nørgård). Samlingen omfatter i store træk:

Ejendomme og deres ejere i Hornslet.

Sted- og marknavne.

Jordudskiftning.

Udskrift af sogneforstanderskabets protokol gennem 100 år.

Sognefogeder i 150 år.

Fattig- og hjælpekasen.

Fortegnelse over skole- og degneforhold i kommunen.

Smede i Hornslet. Byhyrder.

Helligkilder og kapeller.

Præster, præsteindberetninger.

Fortegnelse over beboere på Hornslet hospital, 1728.

Lærer Sv. A. Jensen, Støvring ved Randers, har en stor lokal-samling fra Støvring, samlet gennem adskillige år. Samlingen er en privatsamling, der tilhører Sv. A. Jensen.

Samlingen omfatter:

Billeder fra Støvring, Støvringgård kloster, kirke, skole, personer, gårde, huse og landskaber — mindst 150 stk.

Udklip: En stor samling vedr. personer og begivenheder i Støvring, Støvringgård. Samlingen er nogenlunde komplet fra 1940 og til dato. (Randers Dagblad samt flere andre skrifter).

Stednavne: Ca. 160 navne er optegnet i Støvring. Kopi sendt til stednavneudvalget.

Håndskrifter: En stor samling afskrifter og udskrifter fra bispearkiv, præstearkiv, embedsbøger m. m. vedr. kirken, skolens historie, præster, degnehistorie m. m.

Kopi af Aage Sørensen: Historiske randnoter til Støvring-Møllerup præsteembede, samlede og nedskrevet i Møllerup i årene 1929—1937, ca. 130 sider (maskinskr.). Original-håndskrift hos gdr. Due, Støvring.

Løjligbedssange, håndskrevne af Inge Bisgård, Støvring, fra ca. 1935—1962. 35 sange. Omhandler personer i Støvring.

Hjemstavnsdigt af fhv. lærer J. P. Jensen, Støvring. Håndskriftet ligger i sognebiblioteket, kopi hos lærer Sv. A. Jensen, der er søn af lærer J. P. Jensen. *Dagbøger fra krigsårene 1940—45* af lærer Sv. A. Jensen. Udklip og egne notater fra mundtlige og trykte kilder.

En god samling lysbilleder (24×36 format) fra sognet og familien samt historiske emner.

Hobro.

Pens overlærer Hj. Schmidt, Hobro, der nu bor i Fårup, har skrevet adskilligt om Hobro bys historie. Hj. Schmidt har i langt over en menneskealder

indsamlet billeder fra Hobro: personer, topografi samt talrige emner. I alt over 1000 stk.

Endvidere har han samlet avisudklip om Hobro fra de sidste over 100 år. Der er foretaget afskrifter og udskrifter af arkivalier i Viborg landsarkiv samt private selskabers arkiver. — Hobro brandtax. 1781 er forsvundet, men eksisterer i Hj. Schmidts afskrift. Hj. Schmidt ejer endvidere en stor samling 1864, udklip, bøger samt lidt hidtil ukendt stof i håndskrift. Alt i alt en meget anseelig samling og grundstamme i et fremtidigt byhistorisk arkiv i Hobro.

Hald.

Førstelærer A. Johansen og sølv- og guldsmed Bent Exner er gået i gang med indsamling af stof til sognearkiv. Der foreligger få billeder og en del dokumenter (skøder m. m. Der er optaget gamle folks beretninger på bånd.

Fhv. gdr. Niels Kondrup (ca. 77 år) har ført dagbog hele sit liv, så vidt vides næsten hver dag. Det var Kondrups fader, der begyndte, og Niels Kondrup fortsatte. Der foreligger et stort tal (ca. 30?) protokoller i folio-format. Kondrup er en god fortæller, og samlingen indeholder meget værdifuldt erindret stof.

Hobro Museum

Ved bestyrer Svend Søndergård

Hobro Museum har gennem flere år været underkastet en nyordning, som var overodentlig påkrævet. Omprotokollering har fundet sted og er nu afsluttet. I forbindelse hermed har større efterforskningsværet nødvendig.

Konservering af museets genstande er stadig i gang. Udstillingskabe for oldsager er indrettet på loftet, og i stueetagen er opstillet nye montere til sølv- og møntsamling.

Hobro Museum har modtaget god økonomisk hjælp fra stat og kommune. Ligeledes har man modtaget værdifuld frivillig hjælp ved efterforskning og undersøgelser. De fra Amts arbejdsanvisningskontoret henviste arbejdshæmmede har foretaget omprotokollering og konservering.

Af gaver har museet modtaget 1 dåbsfad af messing, 1 rok, 1 pengekæt, en urkæde af sølv, 1 symaskine og 1 frugtstel.

Djurslands Museum

Ved overlæge Ejnar Hovesen

Som led i museets planlagte udbygning er nyindretningen af de forskellige afsnit blevet fortsat i år. Våbensamlingen er efter at være blevet konserveret og nærmere undersøgt på Tøjhusmuseet blevet ud-

stillet i en særlig våbenstue og er nu ophængt på en meget overskuelig måde. Under de sagkyndiges bedømmelse viste det sig, at en enkelt af bøsserne var lavet af en bøssemager Gehrt Kollerup, hvis arbejder man ikke tidligere havde stødt på.

Museets lille samling af gamle skrifter er blevet samlet i et ret lille lokale, som er indrettet således, at der ikke er dagslys.

De forskellige kirketing har fundet deres plads i kirkestuen. Denne er blevet indrettet som et kirkerum fra tiden o. 1100—1200, og der er på denne måde skabt en enkel, men virkningsfuld ramme omkring de forskellige effekter.

Som gave har museet modtaget et overordentlig interessant pottemagerværksted. Allerede før sin død bestemte pottemager A. Chr. Nielsen, Grenaa, at hans værksted skulle skænkes til museet, som er meget taknemlig for den meget omfattende gave. Værkstedet er nu indrettet med redskaber, et par tørreovne og talrige halvfabrikata — en virkelig værdifuld forøgelse af håndværkerafdelingen.

Desuden har museet i årets løb modtaget talrige andre gaver fra såvel by som egnen heromkring.

Rigsantikvaren, professor P. V. Glob, har holdt foredrag og vist farvefilm.

Grenaa bys æresborger, Carl Svenstrup, er blevet udnævnt til æresmedlem af museumsforeningen. Foruden sit store arbejde med byhistorien har han gjort et stort arbejde for museet i årenes løb.

Grenaa byråd har vedtaget at forhøje museets tilskud fra 500 kr. årlig til 4000 kr. årlig. Denne opmuntring vil naturligt medføre, at udbygningen kan fortsætte videre frem.

Mariager Museum

Ved fru Else Fog, Mariager

Mariager Museum har haft en god sæson med ca. 2000 besøgende. Museet har fået en overmåde velegnet og interesseret kustode i Peder Hededal fra Randrup.

Museet har som gaver modtaget:

- (1459) Et billede af fugle med påhæftede fjer. Stammer fra Holbækgården ved Mariager fjord. Ca. 1880 fulgte det med en datter, der blev gift i Mariager.
- (1469) Et dameur med porcelænsskive og to nøgler, fra ca. 1860—70. Har tilhørt Hans Peter Ludvig Bryltds kone i Låsby.
- (1470) Skudsmålsgang for Hans Peter Ludvig Bryltd, født 1854.
- (1471) En meget smuk, brun kande med låg. Har tilhørt Hans Peter Ludvig Bryltd.

- (1476) Et sjal fra Voldstedlund, ca. 1840. Sjalet har en glædes- og en sørgeside, brugt som kirkesjal. Er syet i Mariager af en Madam Laursen. Har tilhørt familien Skovrider, Voldstedlund.
- (1482) Et gimpet hårhalsbånd fra 1870—80. Stammer fra Gjerlev.

Foreningen »Clausholms Venner«

Oplysninger ved formanden, hr. EJNAR KORNERUP

Der har gennem de sidste år været en stadig fremgang i foreningen, der nu tæller ca. 60 medlemmer. Fremgangen har medført en tilsvarende økonomisk konsolidering, og både Nationalmuseet og slottets ejer, hr. civilingeniør Henrik Berner, har bidraget til en fortsættelse af gobelinernes restaurering.

Slotskirkens skib, der er blevet istandsat af hr. museumsleder E. A. Jensen, Glud Museum, er atter ophængt i kirken.

Frem for alt har foreningens arbejde i de sidste år været rettet mod en istandsættelse af slotskirkens senbarokorgel, der stammer fra ca. 1650. Orglet trænger hårdt til en restaurering, og dette omfattende arbejde skønnes at ville koste ca. 40—45.000 kr. For at stimulere offentlighedens interesse for dette arbejde har foreningen udsendt en publikation, der fortæller lidt om orglet og mulighederne for dets istandsættelse.

Foreningen disponerer nu over 5000 kr. til orglets restaurering, og der er givet tilsagn om betydelige gaver, så snart finansministeriets fritagelse for giverskat foreligger.

De påbegyndte gudstjenester i slotskirken har været fortsat i det sidste år, og foreningen har fra tid til anden kunnet bidrage til disse med musikalsk medvirken.

Til Medlemmerne

Denne årbog, 1962, blev trods den store årbog 1961 alligevel noget større end normalt; vi håber blot, at kvaliteten må stå mål med kvantiteten.

Det er jo sådan, at skønt skriftudvalget selvsagt ikke kan optage alt, hvad der sendes ind, er det alligevel henvist til det indsendte. Vi kan derfor kun med meget stor glæde slå fast, at interessen for at gøre et lokalhistorisk arbejde stadig er levende hos adskillige mennesker rundt om i amtet, således at det virkelig lykkes os hvert år at udsende en — synes vi selv — lødig årbog. Måtte det fortsætte i fremtiden.

I øvrigt har året været et roligt arbejdsår, således som det vistnok er sundest.

Sammen med Randers historiske Museum arrangeredes møde i Helligåndshuset i Randers; museumsinspektør Olaf Olsen, Nationalmuseet, fortalte om »Kirke og Kultsted« og gjorde det levende og interessant, som man kunne vente det, med illustrerende lysbilleder. Det kunne glæde os i Randers, at samfundets gamle æresmedlem, fhv. gårdejer Aage Sørensen, Mellerup, modtog lidt af den hædrende omtale, som han efter vort skøn retteligt fortjener for sit banebrydende arbejde med ødekirker og hedenske helligdomme.

I dagene 30. og 31. marts og 1. og 3. april opførtes det snart traditionelle historiske spil, som kontorchef Povl von Spreckelsen skriver. Denne gang hed det »Byen og Borgen« og handlede om livet på Dronningborg slot og i Randers by o. 1550.

Den årlige udflugt, 27. september, lededes i år af museumsinspektør Hans Stiesdal, Nationalmuseet. »Emnet« var den danske borg. Først sås det imponerende voldsted efter renaissanceborgen Hagsholm og dernæst et diminutivt voldsted fra den tidligste middelalder i Haurum skov; begge steder fortalte magister Stiesdal meget fængslende ud fra sin store viden, og ved kaffebordet i Pøt Mølle suppleredes oplysningerne og afrundedes beretningen. På hjemturen besøgs den yndige lille rokokoherregeråd Favrskov, syd for Svejstrup. Gårdens ejer, hr. købmand Johannesen, og hans frue bød indenfor, så også de smukke rum kunne beundres. Vi siger tak for gæstfrihed.

Historisk Samfunds årlige generalforsamling fandt sted den 23. oktober på Højskolehotellet i Randers. Såvel årsberetning som regnskab godkendtes. — Fru dommer Else Fog, Mariager, ønskede at trække sig tilbage fra bestyrelsen, da dommerfamilien inden længe vil bosætte sig uden for amtet; vi beklager meget, at fru dommer Fog ikke kan blive og fortsætte i bestyrelsen, og vi siger hjertelig tak for godt og værdifuldt samarbejde. I stedet for fru dommer Fog valgtes skovejer Troensegaard, Mariager, til bestyrelsesmedlem. Efter tur afgik godsejer, cand. jur. Aage Brask, journalist V. Torstensson og undertegnede, men alle tre genvalgtes.

Historisk Samfunds privatarkiv (gamle årbøger, klicheer m. m.), der i en årrække har haft til huse i kommunens bygning Østergade 12, er flyttet til betydeligt bedre og mere tidssvarende lokaler på det gamle Hobrovejens sygehus. Vi takker kommunen for imødekommenhed og husly.

Skønt trykkeudgifterne for årbogen 1961 føleligt oversteg kontingentets 10 kroner, og også denne årbog vil overstige dette beløb, således at medlemmerne modtager årbogen betydeligt under fremstillingsprisen, har samfundet kunnet klare udgifterne. Dette skyldes dels annoncerne — og jeg benytter lejligheden til at takke annoncørerne på det bedste — dels og især tilskud fra kulturministeriet, Randers amtsråd og Randers byråd samt fra adskillige andre kommuner, firmaer, institutioner m. v., og jeg takker meget for disse tilskud; uden dem kunne vi slet ikke udsende et sådant årsskrift for kontingentet.

Historisk Samfunds medlemstal, der sidste år var nedadgående, er glædeligvis atter i år steget, således at vi nu har passeret de 600. I den anledning vil jeg gerne takke de medlemmer, der så betænksomt har skaffet nye medlemmer, og jeg opfordrer alle vore medlemmer til at skaffe endnu flere. Der må være mere end 600 mennesker i Randers amt, der på grund af deres historiske interesse ville have glæde af medlemsskab og årsskrift, og såfremt der ikke stadig tilgår nye medlemmer, vil medlemstallet på grund af naturlig afgang dale.

Selv om det ikke er en særlig festlig slutning på brev til medlemmerne, bliver jeg nødt til indtrængende at henstille, at man snarest indbetaler kontingentet på vedlagte girokort. Alt for mange mennesker plejer at glemme det, så kassereren må sende både én og to opkrævninger, hvis porto naturnødvendigt må lægges til kontingentet; det er en unødvendig udgift og en unødigt lejlighed for alle parter.

Sluttelig vil jeg gerne ønske alle medlemmer en glædelig jul og et godt nytår.

Vagn Riisager.

REGNSKAB

for tiden fra 1. oktober 1961 til 30. september 1962

Indtægter:

Beholdning overført fra forrige år.....	2333	15
Tilskud fra undervisningsministeriet	1380	00
Tilskud fra amt og kommuner	865	00
Kontingent fra medlemmer	6063	68
Bogsalg	445	50
Annoncer i årsskriftet	1825	00
Renteindtægt	36	76
Papirafgiftsgodtgørelse	110	10
Diverse (fællesarrangementer med Randers Museum).....	175	61
	<hr/>	
	13254	80

Udgifter:

Lønninger	600	00
Honorarer, årbog	1350	00
Trykning, årbog	7195	90
Udsendelse, årbog	674	24
Kontorartikler, porto, reparationer m. v.	499	67
Møder	610	84
Kontingenter	135	00
Annoncer	85	66
Skoleundersøgelser	267	65
Amtshistorisk Arkiv	215	62
Diverse (herunder flytning af arkiv)	512	59
Beholdning at overføre	1107	63
	<hr/>	
	13254	80

Status pr. 30. september 1962

Aktiver:

Legat: Obligation, Kreditf. litra B 735 ...	1000	00	
Sparekassebog nr. 49139	26	11	1026 11
Reservefond B 9234			1172 44
Indestående i Handelsbanken C 4369	675	02	
Indestående på postkonto 48522	432	61	1107 63
Beholdning af gamle årbøger	10000	00	
Duplikator	200	00	
Skrivemaskine	291	00	
Båndoptager	424	00	
Adresseringsmaskine	760	00	11675 00
			14981 18

Passiver:

Kapital		14981 18
---------------	--	----------

Randers, den 1. oktober 1962.

Christian Petersen.

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet rigtigt. Tilstedeværelsen af værdipapirer, bank- og girobeholdninger er konstateret.

Randers, den 15. oktober 1962.

Kay Abrentecht. K. Kjellerup Hansen.

Henvisninger og noter

Erindringer fra Mariager

¹⁾ Farbroderen var Sognepræst Niels Bay Welling i Gerrild, og Fortællerindens Bedstefader var Sognepræst Jacob Bie i Udbyneder, gift med Anne Kirstine Welling, Søster til Ditlev Christian Welling, altsaa Moster til Rasmus. ²⁾ Ane Hedevig Møller gift med Købmand Niels Nielsen Bay i Middelgade (nuvær. Matr. 309, se »Fra Rds. Amt« 1958 s. 80).

Af Gjerrild-Hemmed skole- og degnehistorie

¹⁾ Vilh. Hansen: Om Gjerrild Skoles Oprettelse 1724 (i Hist. Aarvog for Randers Amt 1942). Her er fejlagtigt anført Aar 1852 for Skolens Ophør — skal være 1855. ²⁾ Mundtl. Overlev. ³⁾ Gjerrild-Hemmed Sogneraads Forhandlingsprotokol. ⁴⁾ Hist. Aarvog f. Randers Amt 1942. ⁵⁾ Gjerrild-Hemmed Sogneraads Forhandlingsprotokol. ⁶⁾ J. Bilde: Gjerrild Sogns Historie. ⁷⁾ Efter Billede til det historiske Værk »Danmarks Kirker og Skoler«. 1922. ⁸⁾ J. Bilde: Gjerrild Sogns Historie. ⁹⁾ Aarhus Bispearkiv. ¹⁰⁾ Mundtl. Overlev. ¹¹⁾ Aarhus Bispearkiv. ¹²⁾ »Lærerne og Samfundet« Bd. I, 1913. ¹³⁾ »Blicher i Breve«, ved Johs. Nørvig. 1959. ¹⁴⁾ J. Bilde angiver i »Gjerrild Sogns Historie« fejlagtigt, at Lehrmann er begravet paa Gjerrild Kirkegaard. ¹⁵⁾ »Grenaa Folketidende« 26/11 1891. ¹⁶⁾ P. Dyrhauge, Præst i Gjerrild-Hemmed 1878-94. ¹⁷⁾ Gjerrild-Hemmed Præsteembedes Liber daticus. ¹⁸⁾ Hans Birkelund: Visitatser i Randers Amt (efter Undersøgelser i Rigsarkivet). I Hist. Aarb. f. Randers Amt 1929. ¹⁹⁾ Gjerrild-Hemmed Præsteembedes Liber daticus. ²⁰⁾ Gjerrild-Hemmed Præsteembedes Liber daticus. ²¹⁾ Skolernes Embedsbøger.

Den gamle Mogens og hans slægt

¹⁾ J. Bilde: Gjerrild Sogns Historie s. 210-15. ²⁾ Fort. over Danm. riges breve fra middelald. 2. rk. 2. bd. s. 107. ³⁾ Samme 3. bd. s. 261. ⁴⁾ Samme 3. bd. s. 301. ⁵⁾ Samme 3. bd. s. 336. ⁶⁾ Samme 5. bd. s. 18. ⁷⁾ Trap: Danmark V bd. (1925) s. 648-49. ⁸⁾ F. Hvass: Meddelelser om Personer og Familier af Navnet Hvas I-V (1861-90) s. 93-96. ⁹⁾ Fort. over Danm. riges breve fra middelald. 2. rk. 4. bd. s. 475-76. ¹⁰⁾ Opbevares i rigsarkivet. ¹¹⁾ Opbevares i landsarkivet i Viborg i Pergamentbreve med originale dokumenter af 22. febr. 1587 og 23. aug. 1592. ¹²⁾ Opbevares i landsarkivet i Viborg i Pergamentbreve med originale dokumenter af 22. febr. 1587 og 23. aug. 1592. ¹³⁾ Opbevares i rigsarkivet. ¹⁴⁾ Kronens Skøder 1535-1648 s. 290.

¹⁵⁾ Hassø: Danske Slotte og Herregaarde IV bd. s. 310-19. ¹⁶⁾ Trap: Danmark VI bd. (1925) s. 604-05. Af andre kildeskrifter bør især nævnes: Gerrild-Hemmed sognes kirkebøger, Viborg landsarkivs jordebøger, fæsteprotokoller, skifteretsbøger og lægdsruller fra Scheels og Benzons gods i Gerrild sogn, rigsarkivets matrikler 1664 og 1688, jordebøger, folketællingslister samt kopskatte- og ekstraskattelister vedrørende Gerrild sogn, matrikelsarkivets kort over Gerrild sogn opmålt 1816, matrikelsprotokoller for Gerrild sogn 1844-1956 samt Randers amts årbog 1955 med Gerrild-Stokkebro byplan 1797.

Pastor P. T. Foersom i Hammelev

¹⁾ Niels Andr. Bergmann, Præst i Hammelev 1834—59. ²⁾ Til det følgende: Aktstykker i Aarhus Bispearkiv, Journalsager D, 1860 (Landsark., Viborg). ³⁾ Biogr. Leksikon VI, S. 131 fgd. ⁴⁾ Nic. Esmarck Øllgaard, Biskop i Viborg 1830—54. Det var ham, som 1818 udgav Foersoms efterladte Digte. ⁵⁾ Jævnfør tilsvarende Forhold i Ørum-Ginnerup ifølge Vilh. Becks »Erindringer fra mit Liv«, 5. Udg. S. 84. ⁶⁾ N. A. Secher: »Meddelelser om Slægten Secher, S. 168. ⁷⁾ Hans Christoffer Elers Koch, Præst i Gjesing 1855—61, Provst 1859. Født 1819. ⁸⁾ C. G. Nyeborg, By- og Herredsfoged i Grenaa 1854—74. ⁹⁾ F. P. Welding, Stiftsprovst i Viborg 1855—71. ¹⁰⁾ Brammers Visitatsprotokol.

Navneliste

- Agernavne (stednavne), Karlby, 62.
Albech, Olle, Gjerrild, 23.
Albech, Olluf, Veggersløf, 21.
Algreen-Petersen, provst, 55.
Amaliegård, 56.
Amtshistorisk Arkiv, 119, 123.
Andersen, A. M., godsforvalter, 95.
Andersen, P., tømrer, 27.
Andersen S., smedemester, Bønnerup, 54.
Andigård, 59.
Arnet, Mickael Christopher, Veggersløf, 21.
Auktion i byen (Karlby), 69.
- Baadsgaard, Frederik, cand. pharm., 11.**
Baadsgaard, Louise, f. Schiirer, 7, 10.
Bager, Jens gårdfæster, 28.
Bager, Mikkel, Hammelev, 102.
Baldhersen, Peder, Veggersløf, 21.
Balle (stednavne), 71.
Balsletten, 71.
Balslund, 71.
Benzon, gods, 78, 94.
Benzon, Jacob, kammerherre, 94.
Benzon, stamhus, 28.
Bergmann, frk., 103, 105.
Bergmann, præst, 98.
Bering, Christian Daniel, skoleholder, 44.
Berner, Henrik, civilingeniør, 130.
Bilde, Michell, Veggersløf, 21.
Bilde, Sophie, 94.
Birkedal, Vilhelm, præst, 101, 105.
»Bjergmanden paa Mols«, 119.
Bjørnholm, gods, 79.
Blichfeldt, Laurits, købmand i Randers, 118.
Boesen, stiftsprovst, 106.
- Bolter, Niels Rasmussen, 90, 93.
Bolter, Søren Nielsen, 92.
Borup, Hans Andersen, 95.
Borupgaard, 58.
Brammer, biskop, 54, 101, 106.
Brask, Johan, godsejer, 19.
Bruun, Birgitte Jensdatter, 46.
Bruun, Gregers, sognepræst, 54.
Bryldt, Hans P. Ludvig, Låsby, 129.
Brøndstrup, 27.
Buchalf, Abel Birgitte, 5.
Busk, J. F., lærer, 53.
Byen og Borgen, byhist. spil, 131.
Byhistorisk Arkiv, Ebeltoft, 119.
Byhistorisk Arkiv, Randers, 117, 119.
- Carlsen, Søren Sloth, Hornslet (privatarkiv), 126.**
Carstensen, Lauritz, postfører i Thisted, 15.
Carstensen, Wilhelmine, f. Baadsgaard, 15.
Caspersen, skolelærer, 43.
Christensen, Christen Hansen, 95.
Christensen, Engeline, lærerinde, 14.
Christensen, Peder E., Brøndstrup, 28.
Christensen, Søren, 64.
Clausen, Johs. Biskop, 55.
Clausholm-skoven (børnefest), 69.
Clausholms Venner, foreningen, 130.
Clementsén, Gunnar, førstelærer, 54.
Colding, H. E., sognepræst, 42.
Cramer, murermester, Grenaa, 26.
- Damgården, Karlby, 57.**
Dansk Folkemindesamling, 122.
Daugaard, P., sognefoged, 33.
Degneboel, Gjerrild, 21, 22.
»Den Frisindedæ«, fortælling, 49.

- Djurslands Museum, 128.
 Dronningborg Slot, 131.
 Dumreicher, Carl, bibliotekar, 118.
 Dyrhauge, P., præst, 50.
 Dævelskrog, Karlby, 60.
- E**geskov, Anders Mortensen, første-
 lærer, 44.
 Ellidsholm, 72.
 Emmedsbo, 28.
 Eskesballe, 72.
 Exner, Bent, sølv- og guldsmed, 128.
- F**ausing kirke, 110.
 Fausing, Peder Sørensen, 93.
 Favrskov, herregård, 131.
 Feske, Peder, Rds., 80.
 Fjerreager, 72.
 »Florentinus Bergstrøm«, fortælling,
 49.
 Foersom, P. T., præst, 98, 99, 101,
 104, 105, 106, 107.
 Fog, Else, fru, 132.
 Formann, forvalter, Mejlgaard, 41.
 Fredberg, Jacob Pedersen, degn,
 22, 43.
 Fredberg, Karen Jacobsdatter, 23.
 Friis, Hans, oberst, 109.
 Friis, Jens Esbensen Knudsen, 39,
 44, 50.
 Friis, Peder, 93.
 Friis, Peder Jepsen, 90.
 Fælledet, Karlby, 60.
 Fæstningsartilleriforeningen f. Rds.
 og Omegn, 118.
- G**issel, Wenzel, 95.
 Gjerrild-Hemmed skole, 21.
 Gjerrild-Hemmed sogneråd (1898),
 40.
 Gjerrild sognearkiv, 124, f.
 Gjesing kirke, 110.
 Gjølbye, Bertil, præst, 15.
 Gjølbye, Franziska, f. Baadsgaard,
 15.
 Glarbjerg, 113.
 Glavindsminde, Karlby, 58 f.
 Grenaae, Erich Jensen, degn, 44.
 Grænaae, Erich, degn, 23.
 Græsjevning, 59.
- H**aar, provst, 49.
 Hagsholm, voldsted, 131.
 Hahn, sognepræst, 48.
 Hald kirke, 109.
 Hald Lokalsamling, 128.
 Hansen, skolebestyrer, Grenå, 103.
 Hansen, Christian (Riberfelt), 44.
 Hansen, Frede, Gymnastikinsp., 55.
 Hansen, Gunnar Møldrup, lærer, 44.
 Hansen, Hans, Veggersløf, 21.
 Hansen, Hans Fr. degn, 44, 47.
 Hansen, Peder, skoleholder, 44.
 »Haven«, 72.
 Hededal, Peder, Randrup, 129.
 »Heden«, Karlby, 59.
 Henriksen, forpagter, 28.
 Hesselen, 72.
 Hinkels, Eng, 72.
 Hiøring, S. Christian, 22.
 »Hjælper« (bihjælper) i skolen, 43.
 Hobro Museum, 128.
 Hobro Samling (tilh. Hj. Schmidt,
 Fårup), 127.
 Hoeck, proprietær, Christians-
 minde, 102, 105.
 Holbækgården v. Mariager fjord, 129.
 Holbæk kirke, 110.
 Holhøj, 72.
 Holm, lærer, 101 f.
 Holst, N. Sørensen, 34.
 Hovvejen, Karlby, 60.
 Hus Eng, 73.
 Hvas, Jens, slotsfoged, 79.
 Hvasdatter, Else, 80.
 Hygom, Peder Jacobsen, biskop, 54.
 Høgholm gods, 79.
 Hørning kirke, 109.
- J**ensen, overbanemester, Århus, 34.
 Jensen, skolelærer, 40.
 Jensen, Anders, 86 f.
 Jensen, Chr. sognefoged, Hammelev,
 105.
 Jensen, Christen, Lergravshuset, 65.
 Jensen, E. A., Glud Museum, 130.
 Jensen, Erich, degn, Grenå, 36.
 Jensen, J. C., lærer, 53.
 Jensen, Michel, 42.
 Jensen, Rasmus Kat, 80.
 Jensen, Sv. Å., lærer (privat-arkiv),
 127.

- Jensdatter, Estrid, 80.
 Jensdatter, Maren, 87.
 Johansen, A., førstelærer, Hald, 128.
 Johansen, H., Sanginspektør, 55.
- Kaag, Peder, gårdmand, 26.**
 Karlby, omkr., 1900, 56.
 Karlbygaard, 57.
 Kaspersen, lærer og kirkesanger, Gjerrild, 41.
 Kastbjerg kirke, 109.
 Kathøj, 73.
 Katt, Jens, Grenå, 80.
 Kirkevadet, 73.
 Kirkevejen, 60.
 Kjaat, Karlby, 61.
 Klammeskær, 73.
 Knudsdam, 73.
 Knøskær, 73.
 Koch, provst, 27, 102, 104.
 Kogsbæk, 58 f.
 Kollerup, Gert, bøsse-maker, Grenå, 129.
 Kondrup, Niels' dagbøger, 128.
 Kopskat, 86.
 Kousted kirke, 109.
 Kristensen, Evald Tang, 122.
 Kristensen, V. S., »Elgårdsminde«, 115.
 Krog, Søren Jensen, 93.
 Krogen, 73.
 Krogh, Jens, Veggersløf, 21.
 Krogh, Peter, degn i Gjerrild, 43.
 Kvægskat, 86.
 Kyvlinghøv, 60.
 Kærby kirke, 109.
 Køllen (malt), 60.
- Laub, biskop, 99, 106.**
 Langbjerg, Karlby, 74.
 Laursen, Kirsten, Bønnerup, 35.
 Lehrmann, Jens Christian, 44, 49.
 Lergravsjorden, Karlby, 59.
 Leth, Dorothea, f. Secher, 5 ff.
 Liebe, Anna f. Faurschou, 14.
 Liebe, dr., læge i Mariager, 8, 14.
 Liegstov (Karlby) 69.
 Lindahl, Tomma, 19.
 Lime kirke, 110.
 Lolland-Falsters Stiftsmuseum, 117.
 Lund, proprietær, Overslemminge-gård, 107.
 Lundegård, Gjerrild, 91.
 Lunden, 74.
 Lyng, boghandler, 118.
 Løkken, 74.
- Madsen, Bertel, 80.**
 »Markblomster«, digtsaml., 49.
 Markedsplads i Rds. maleri af J. Mølberg, Kbh., 118.
 Mariager, 5 ff.
 Mariager Museum, 129.
 Marie Magdalene kirke, 110.
 Marthinus, muremester, Grenå, 27.
 Mathorne, gymnastikinsp., 55.
 Michaelsen, C. H., blytækker, Hvidbjerg, 110.
 Mogens, den gamle, Søgården, Gjerrild, 76.
 Mogensen, Jens Pedersen, 91, 93.
 Mogensen, Jens Rasmussen, 77, 85.
 Mogensen, Jens Sørensen, 94.
 Mogensen, Karen Jensdatter, 92.
 Mogensen, Mads, 80.
 Mogensen, Peder, 88.
 Mogensen, Peder Jensen, 88.
 Mogensen, Peder Pedersen, 93.
 Mogensen, Peder Sørensen, 94.
 Mogensen, P. P., sognerådsfmd., 54.
 Mogensen, Rasmus, 85.
 Mogensen, Søren, 90.
 Mogensen, Søren Jakobsen, 91.
 Mogensen, Valdemar, lærer, 54.
 Monsen, Christian, Karlby, 64.
 Mortensen, Jens, 39 ff.
 Mortensen, Mads, 83.
 Munkholm v. Mariager, 5, 6, 19.
 Mureren, Jens Christian, 64.
 Mygind, Jens Sørensen, 91.
 Mygind, Kirsten, 92.
 Mygind, Maren Jensdatter, 91.
 Mygind, Marie Jensdatter, 92.
 Mylius, S. E., de, 28.
 Mølholm, 74.
 Møller Jensen, fh. gdr., 115.
 Møller, Laurits Rasmussen, 92.
 Møller, Marie, Hadsten, 118.
 Måjen, Karlby, 60.
- Nationalmuseets Etnolog. Under-søgelse, 122.**

- Nielsen, A. Chr., pottemager, Grenå, 129.
 Nielsen, Johs. gdr. Tøjstrup, 112.
 Nielsen, Rasmus, 83.
 Nielsen, Søren, 42.
 Nonboe, Anders Christian, lærer, 44, 50.
 Nyeborg, herredsfoged, 104.
 Nygaard, N., lærer, 53.
 Nørreled, Karlby, 60.
 Nørregård, N. provst, 55.
 Nørregården, Karlby, 57.
- Odense Museum, 117.
 Olesen, Anders, lærer, 53.
 Olufsdatter, Anne, 47.
 Ovesen, Jens Pedersen, 23.
- Pedersen, Jens, 91.
 Pedersen, Peder, 21.
 Pedersen, Peder, 93.
 Pedersen, Søren, 23.
 Pedersdatter, Anne, 93.
 Pedersdatter, Maren, 90.
 Pindstrup, (ny kirke), 110.
 Ponick, Herman, skrifuer, Veggersløf, 21.
 Poske, Anders, Randers, 79.
 Poulsdatter, Anne, 93.
- Rademacher, N., kunstmaler, 7, 9, 20.
 Raget, lerbanke v. Mariager, 6.
 Rasmussen, Jens, 86.
 Rasmussen-Kirkebjerg, 55.
 Rasmussen, Peder, hjulmand, 23.
 Rasmussen, Thor, Gjerrild, 34.
 Randers Amtsavis, udskrifter, 118.
 Randers Lawn-Tennisklub, 118.
 Ravn, Peter, 67.
 Riberfelt, Christian, (Hansen), 44.
 Richter, doktor, 103 f.
 Ridsegården, Karlby, 57.
 Rimsøe, 31.
 Rosenholm, 56.
 Rosenkranz, Erik Ottesen, 79.
 Rosenkranz, Stygge Nielsen, 79.
 Rosenørn, Hans Mathias, amtmand, 118.
 Rugtorvet, Karlby, 59.
 Ræbild, N. J., godsforvalter, 95.
- »Samfundshjælpen i Randers«, 118.
 Sandagre, Karlby, 74.
 Sass, Hans Henrik, godsforvalter, 95.
 Scheel, Christen, Greve, 21, 54.
 Schell, Jørgen, 21, 78.
 Schiøler, Th. biskop, 55.
 Schlanbusch, M. L. godsforvalter, 95.
 Schmidt, Hj., pens. overlærer, Fårup, 127.
 Secher, Caroline, 19.
 Secher, Elise, f. Bie, 5.
 Secher, Ole Anchersen, proprietær, 100 ff.
 Sefeld, Hans, 94.
 Sefeld, Jacob, 81, 94.
 Selkær, Kastbjerg, s., 92.
 Simonsen, Clemen, 79.
 Skanse møllen, foto, c. 1864, 118.
 Skoleloden, Karlby, 59.
 Skovsland, 74.
 Skrædder, Anders Jensen, 87.
 Skrædder, Jakob Andersen, 87.
 Skeel, Jørgen, 94.
 Skytte, Anders Pedersen, 79.
 Smediegravene, 61.
 Smedejorden, 59.
 Sogneforstanderskab, Gjerrild, 30, 33.
 Sogneforstanderskab, Fjellerup, 31.
 Sommer, Kresten, 66.
 Sommer, Per, 65.
 Sostrup, 78, 90, 91, 92, 94, 95.
 Stahot, Karlby, 61.
 Stednavne, Karlby, 62.
 Stenfald, 74.
 Stenløkkegård, Gjerrild, 91.
 Stokkebro skole, 28.
 Stokkebrogård, Gjerrild, 78.
 Stürup, Bjørn G., museumsinspektør, 111.
 Svapkjær-Huse, 31.
 Svendsen, flyveren (foto), 118.
 Svenstrup, Carl, Grenå, 129.
 Søgården, Gjerrild, 76, 78.
 Sønderbro (foto), Randers, 118.
 Sønderdam, 74.
 Sønderkær, 74.
 Sørensdatter, Mette, 87, 91.
 Sørensdatter, Sidsel, 91, 93.
 Sørensen, Aage, Mellerup, 131.
 Sørensen, Jens (Mygind), 91.
 Sørensen, K., lærer, 53.

- Sørensen, Mads, 81.
 Sørensen, N., gdr., Stokkebro, 54.
 Sørensen, Soph., biskop, 55.
 »Søvigård«, Varde, 50.
- T**eglbrændergaard, 87.
 Telling, Søren, festmarch, 118.
 Teyrisballe, 74.
 Thorup, provst, Vorde, 106.
 Thouboe, Niels Mathias, 44.
 Thustrup, snedker, 27.
 Tofterne, 74.
 Tokkefald, 74.
 Trap, geheimeetatsråd, 118.
 Troensegård, skovejer, Mariager, 132.
 Tørsleff, proprietær, 100, 102, 104.
 Tørsleff, Hans, degn, Gjerrild, 44.
 Tårup eng, 112.
- U**dbyneder kirke, 109.
 Udsen, Søren, Karlby, 66.
 Ussing, August, Mariager, 13 f.
- V**esselengene, 61.
 Vester, Jens Jensen, 41.
 Vestergård, Karlby, 58.
 Vestergaard, Per, gdr., 66.
- Vimosefundet, 117.
 Vindblæs kirke, 109.
 Vinterslev, 71.
 Virring kirke, 110.
 Voldstedlund, 130.
 Voldum mark, 112, 113.
 Våsen, 61.
- W**eiersø-Jensen, 55.
 Welding, stiftsprovst, 106.
 Welling, Abel Birgitte, 5 f.
 Welling, Christiane Augusta, 6 f.
 Welling, Ditlev August, 7.
 Welling, Ditlev Christian, 5 f.
 Welling, Jacob Peter, vicekonsul, 6 f.
 Welling, Louise, 7 f.
 Welling, Petrea, 7 f.
 Welling, Rasmus, kapellan, 6.
 Wendelring, 112, 116.
 Winther, Sigurd, 19.
 Worsaae, kirke- og undervisningsminister, 118.
- »**Ø**jenfibula«, 112.
 Øllgaard, biskop, 99.
 Østerfold, 75.

O. Warthoe-Hansen.

Indhold

<i>Povl v. Spreckelsen:</i>	
Erindringer fra Mariager	side 5
<i>A. M. Egeskov:</i>	
Af Gjerrild-Hemmed Skole- og Degnehistorie	— 21
<i>Søren Høgb:</i>	
Tidsbilleder fra Karlby omkring år 1900	— 56
<i>Jens Smed:</i>	
Balle Stednavne	— 71
<i>Tb. Mølby:</i>	
Den gamle Mogens og hans slægt på Søgården i Gerrild sogn	— 76
<i>F. Elle Jensen:</i>	
Pastor P. T. Foersom i Hammelev	— 98
<i>Provsterne Riisager, Exner og Asmund:</i>	
Større arbejder ved Randers amts kirker 1960-61	— 109
<i>Bjørn G. Stürup:</i>	
Fra museer og arkiver	— 111
<i>Ejnar Kornerup:</i>	
Foreningen »Clausholms Venner«	— 130
<i>Vagn Riisager:</i>	
Til medlemmerne	— 131
Regnskab	— 134
Henvisninger og noter	— 136
Navneliste	— 138

Randers Disconto- og Laanebank

Aktieselskab

Aktieselskabet

Jydsk Kaffekompagni

RANDERS

Aktieselskabet

CHR. JUNCHER

PROVINCIA

Dansk Forsikrings Aktieselskab

RANDERS

RANDERS KUL-KOMPAGNI

Aktieselskab

Sparekassen for Randers og Omegn

Jobs. Christensen

VEJLE STØBEGODS . RANDERS

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.

Randers afdeling: Sct. Mortensgade 6

Nørre kontor: Mariagervej 57

Akieselskabet
LANDBOBANKEN
i Randers

Fa. M. ANTHONY
Kirketorvet 17 . Randers

A/s ROSE-JENSEN
muremester- og
entreprenørforretning
Randers

Pallesens Turistfart
Randers

**Randers Håndværker- og
Industriforening**
*Er De ikke allerede medlem,
så ring til kontoret, telefon 111*

M. Jensens
BOLIGMONTERING
Torvegade 8 . Randers

Chr. Løgstrup
produktforretning, galvaniseringsanstalt
Jernkajen . Randers . tlf. 3700

Povl v. Spreckelsen
DATA
Sættryk fra årbøgerne 1960–61 kan
købes i særligt bind. Pris kr. 6,75
Fås i boghandelen

Aktieselskabet
CHR. BOLDSSENS EFTF.
Jern- & Stålforretning . Randers

J. Olsens Protokolfabrik
Bogbinderi . Liniéranstalt . Papirvarefabrik
Adelgade 4 . Randers . Tlf. 594

Mineralvandsfabrikken Cito Als
Randers

Brug
RANDERS REB

Aktieselskabet

DEN JYSKE TRÆLASTIMPORT
RANDERS

HANDELSBANKEN I RANDERS

Filial af Aktieselskabet Københavns Handelsbank

SLÆGTSFORSKNING

Gælder det udarbejdelse af anetavler eller slægtsbøger
samt alt vedrørende slægtsforskning da henvend Dem til

Dansk Slægtshistorie

Ågade 44, Kjellerup . Telefon 376

Foto Kino
JOHAN CHRISTENSEN
RANDERS

V. SAND
BOGHANDEL

Houmeden 13 . Randers . tlf. 190

Erhvervskontoret

RÅDHUSET . TELEFON 4373

Sekretariat for Erhvervsrådet
(Propagandakomiteen)

Randers Investeringselskab A/S
og Dansk Arbejdes Randers afdeling

FIRMA

Welløv & Ottesen

*Støt din by's erhvervmæssige
udvikling*

*— køb danske varer hos
lokale virksomheder!*

Dansk Arbejdes Randers afdeling
Rådhuset . Tlf. 4373

Randers Dagblad

GORIOL

er garanti mod
råd - svamp - træorm

Goriværk
Kolding . telefon 1201

Møbeletablissement

Chr. Rasmussen A/S

Vestergade, Randers

Vognfabrikken
SCANDIA

Akrieselskab

Wich & Zach

Inventarfirma

P & A

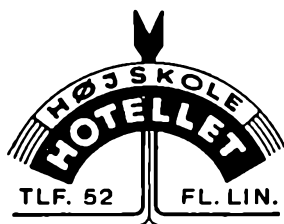
HERRETØJ

Brødregade 20 . Randers

Varehus

KARL KOCK

Randers . tlf. 1242

RANDERS

Margarinefabrikken BLUME

C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
RANDERS

Aktieselskabet
BANKEN FOR RANDERS OG OMEGN

Thor for Tørst

PINDSTRUP MOSEBRUG,

savværk og emballagefabrik

v/ Johs. F. la Cour

PINDSTRUP . TELEFON 13

BUCHTRUPS Klicheer

RANDERS AMTSAVIS

Tilbud til vore medlemmer

Ved henvendelse til DHF, Landsarkivet, Viborg, kan medlemmer af foreninger under DHF til favørpris (ekskl. porto og omkostninger) erhverve:

E. Kroman: Skriftens Historie i Danmark fra Reformationen til Nutiden. 10,00 (bogladepr. 18,00).

Holger Hjelholt: Skriftprøver. 6,80 (bogladepr. 8,50).

Helge Søgård: Litteraturvejledning for kulturhistoriske Provinsmuseer. 5,00 (bogladepr. 8,50).

Nationalmuseet og den lokalhistoriske forskning. 2,00.

Register til Fortid og Nutid: bd. I—XVII. 2,00.

Knud Prange: Heraldisk Nøgle til Nyt Dansk Adelsleksikon. 16,00 (bogladepr. 27,00).

Dansk Navneskik. 5,00.

H. Hansen: Opbevaring og ordning af købstadarkiver. 2,00.

S. Nygård: Anvisning til at drive historisk-topografiske studier. 2,00.

Bauer: Calender for Årene indtil 2200 e. Kr. (fototeknisk optryk). 12,00, indb. 14,00 (bogladepr. 20,00 og 23,00).

Serien om de historiske hjælpemidler:

Herluf Nielsen: Kronologi. 7,00, indb. 9,00 (bogladepr. 11,50, indb. 15,00).

Knud Prange: Heraldik og Historie. 7,00, indb. 9,00 (bogladepr. 11,50, indb. 15,00).

Abonnement på Fortid og Nutid: Favørpris 15,00 (bogladepr. 25,00) + porto og omkostninger.

Desuden kan De få Fortid og Nutid til reduceret pris, så længe lager haves (enkelte af de ældre hefter er dog udsolgt).

Den af Dansk historisk Fællesforening under redaktion af Johan Hvidtfeldt udgivne Håndbog for danske lokalhistorikere er *udsolgt*.

INDHOLD

Poul v. Spreckelsen:

Erindringer fra Mariager side 5

A. M. Egeskov:

Af Gjerrild-Hemmed Skole- og
Degnehistorie — 21

Søren Høgh:

Tidsbilleder fra Karlby omkring år 1900... — 56

Jens Smed:

Balle Stednavne — 71

Th. Mølby:

Den gamle Mogens og hans slægt på Sø-
gården i Gerrild sogn — 76

F. Elle Jensen:

Pastor P. T. Foersom i Hammelev — 98

Provsterne Riisager, Exner og Asmund:

Større arbejder ved Randers amts kirker
1960-62 — 109

Bjørn G. Stürup:

Fra museer og arkiver — 111

Ejnar Kornerup:

Foreningen »Clausholms Venner« — 130

Vagn Riisager:

Til medlemmerne — 131

Regnskab — 134

Henvisninger og noter — 136

Navneliste — 138

Nye indmeldelser til formanden,
provst mag. art. Vagn Riisager.
Fabersvej, Randers, (telf. 1085),
overlærer Ole Warthoe-Hansen,
Blåregnevvej 17, Randers, tlf. 6754
eller overlærer Chr. Petersen, Nr.
boulevard 60,